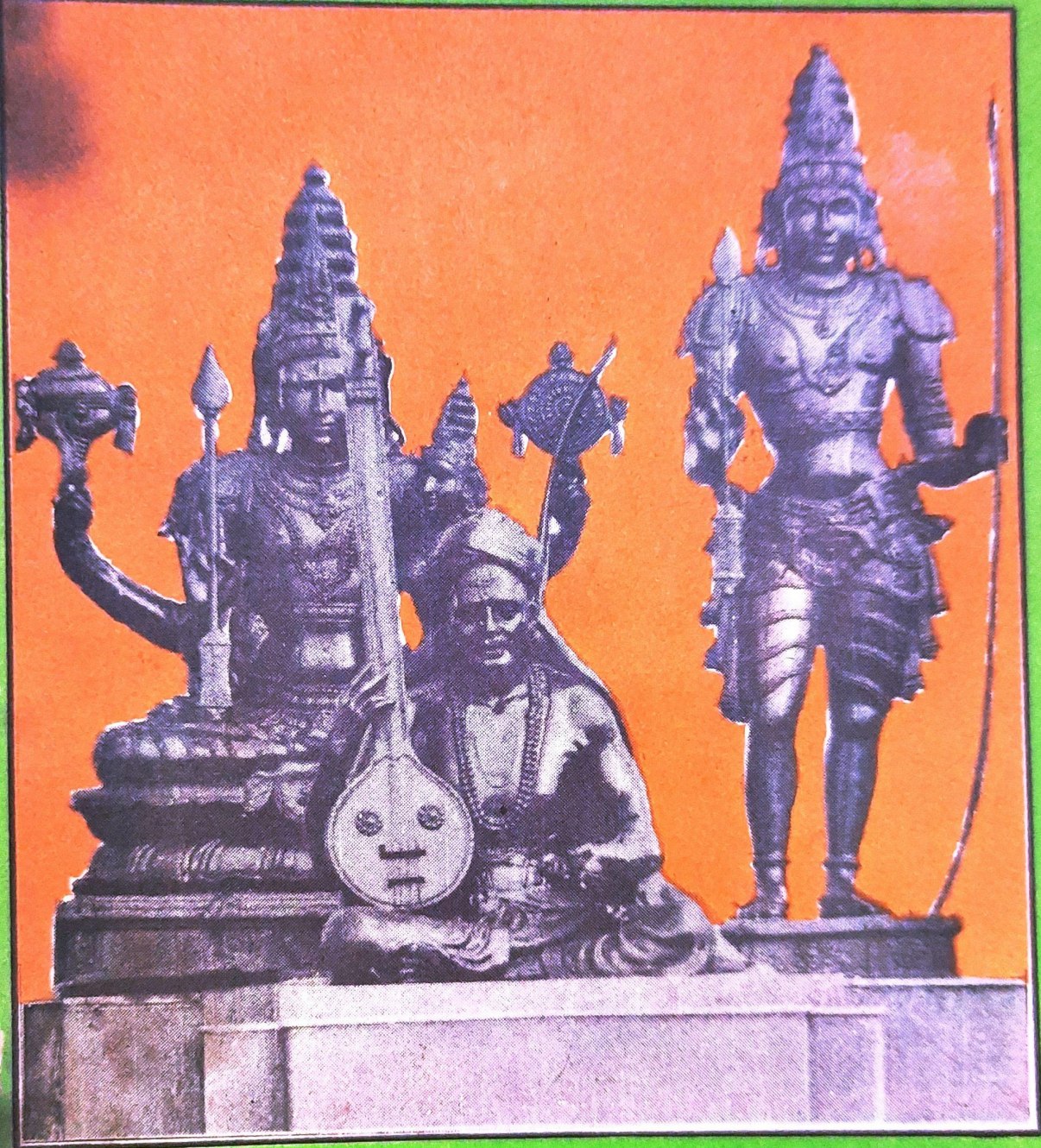

త్యాగరాజ కృతులు; స్వరలయ; రసభావపాపల

१९. ఉషాలక్ష్మి

గంగిరెద్ది లక్ష్మీనారాయణ

త్యాగరాజ కృతులు

స్వరలయ - రసభావ పోషణ

(ఎం.ఫిల్., పరిశోధన గ్రంథం)

Dr. V. Srinivasulu

బి. ఉషాలక్ష్మి

(శ్రీమతి వాణిపేయయాజుల ఉషాలక్ష్మి)

యువభారతి

సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ

ఆంధ్ర సారస్వత భవనములు

తిలక్ రోడ్, హైదరాబాదు-500 001.

**Tyagaraja Kritulu : Swaralaya :
Rasabhava Poshana**

(M.Phil., Dissertation in
Telugu, University of Hyderabad)

Written by : **B. Usha Lakshmi**
a n d

Published by : **Yuvabharathi,**
Literary & Cultural Organisation,
Hyderabad-1.

This book is published with the Financial assistance of
Tirumala - Tirupati Devasthanam under their scheme - 'Aid
to Publish Religious books'.

యువభారతి ప్రచురణ సం : 152

(సెల్ఫ్ ఫైనాన్సింగ్ స్కీం)

ప్రథమ ముద్రణ : ఏప్రిల్ 1994

ప్రతులు : 1000

ముఖపత్ర రచన : శ్రీ శీలా వీరాజు

వెల : రూ. 30.00

ప్రతులకు :

- * యువభారతి కార్యాలయం
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు భవనాలు,
తిలక్ రోడ్, హైదరాబాదు-500 001.
- * శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మి
1.3.112/12, రాజేంద్రనగరు,
మహబూబునగరు-500 009.
- * శ్రీమతి బి. లీల
C/o. బి.వి.ఆర్. శాస్త్రి
20.82, దయానందనగర్,
మల్కాజ్ గిరి, హైదరాబాదు-500 047.

ముద్రణ :

అజంతా ప్రింట్స్
మహబూబునగర్.

భగవాన్ శ్రీశ్రీశ్రీ సత్యసాయి బాబావారి

దివ్య చరణారవిందాలకు

భక్తితో

అంకితం

సీ. రాజుల నిధి కన్న రాము సన్నిధి మిన్న
 యనుచు మిన్నంటి చాటిన ఘనుండు
 నవ కోటి శ్రీరామ నామ జపము జేసి
 శ్రీరాము గనినట్టి - స్థిరయశుండు
 తల్లి సీతమ్మను తండ్రి రామ బ్రహ్మ
 మునకు కీర్తిని దెచ్చు అనఘయశుడు
 తెలుగు భాషను పల్కుతీయందనా లొల్క
 కృతుల రచించు వాగ్గేయకరుడు

తే.గీ. ఆంధ్రులకు గర్వకారణమైనవాడు
 ప్రణవ నాద సుధారస పాన ముదిత
 భక్తి సంగీత మార్గాన ముక్తి గనిన
 త్యాగధనుడైన త్యాగయ్య యోగి కిదియె
 అంజలి ఘటించి నేతు సాష్టాంగ నతులు.

సీ. నాదరసాస్వాదనాలోలు నారద
 సంగీత లోలుని సత్యసాయి
 నీరద సమనీలు, నిరుపమ గుణజాలు
 వేద పురాణ శాస్త్రాది వినుతు
 సామ నిగమజ సుధామయగాన వి
 చక్షణ గుణశీలు శాంతలోలు
 ప్రణవ సునాదమే తనువై నరాకృతి
 అవతరించిన శంకరావతారు
 శుభద సప్తస్వర సుందరులు భజింప
 రాగ రత్న శతమాలను ధరించి

తే.గీ. ఇలను వెలిగెడు సాయిని హృదిని మ్రొక్కి
 ఎంతయో శక్తి నాకిచ్చి ఈ రచనను
 వ్రాయజేసిరి గాన నే భక్తి మీర
 ప్రేమతో సాయి చరణారవిందములకు
 అంజలి ఘటించి నే జేతు అంకితమ్ము.

ఇట్లు
 ఉషాలక్ష్మి

రక్షతి సుకృతి

దాదాపు మూడున్నర దశాబ్దాలుగా విశ్వవిద్యాలయ స్థాయిలో తెలుగు సాహిత్యాన్ని విద్యార్థులకు బోధిస్తున్నాను; వివిధ సాహిత్య వ్యాసంగాలలో వక్రంగా, సాహిత్య విమర్శకునిగా పాల్గొంటున్నాను. సాహిత్యాన్ని లోతుగా మధించిన కొద్దీ ఎన్నో అంశాలలో తెలుగు విమర్శ ఇంకా విస్తరించాలని అడుగు దుగునా తెలుసుకుంటూ ఉన్నాను. నేను పడుతున్న ఊనో వేదనను, సాగిస్తున్న సాధనను నా విద్యార్థులకూ, నా మిత్రులకూ ఎప్పుడూ మనవి చేసుకుంటూ ఉంటాను. నా ఆలోచనలోని పరిణామ వికాసాలను నా వ్యాసాలూ, నా గ్రంథాలూ కాలక్రమంగా చదివితే కూడా తెలుసుకోవచ్చు.

సాహిత్యాన్ని అనుశీలించేటప్పుడు వివిధ ప్రక్రియలకు వివిధ సాహిత్య సూత్రాలను ఏర్పరచుకోకపోతే వాటి విలువలను వివేచించటం సాధ్యం కాదని స్పష్టం అవుతోంది. కవిత్రయ కవితా వివేచనలో పాటించే పద్ధతులన్నీ శ్రీనాథుని కవిత్వంగానీ, పోతన కవిత్వంగానీ, ప్రబంధకవుల కవిత్వాలనుగానీ విలువ కట్టటానికి వినియోగపడవనీ, వేటికై వాటికి కొన్ని ప్రత్యేక ప్రమాణాలను రూపొందించుకోక తప్పదనీ తెలుసుకోగలుగుతున్నాం. ఇటువంటివన్నీ పద్య కవిత్వానికి సంబంధించిన సమస్యలు.

ఇక, పదకవిత్వం సంగతి ప్రత్యేకంగా పేర్కొనాలి. పద్యకవిత్వానికి వర్తించే సూత్రాలు పదకవిత్వానికి వర్తించవనే విషయం మొదట తెలుసుకోవటం ముఖ్యం. సంగీత సాహచర్యంతో సృష్టింపబడే పదకవిత్వప్రక్రియలను గురించి ప్రత్యేకమయిన అధ్యయనం చేయవలసిన అవసరం ఉన్నదని ఎన్నేళ్ళ నుంచో మధనపడుతూ ఉన్నాను.

వివిధ పద్యసాహిత్య ప్రక్రియలను అనుశీలించటానికి అనువైన కొన్ని సాహిత్య సూత్రాలను స్వయంగా ప్రతిపాదించి, విమర్శ చైతన్యాన్ని ఒక విస్తృత పరిధిని సాధించానన్న సంతృప్తిని కొంతవరకు గడించగలిగాను. అయితే, పద సాహిత్య ప్రక్రియలను గురించి కూడా విస్తృత పరిశోధనలు చేసే అవసరం

ఉన్నా, నాకు సంగీతంలో లోతైన పాండిత్యం లేకపోవటంతో ఆ మార్గంలో స్వయంగా నూత్న నిర్ధారణలనుగానీ, సమస్యయాలను గానీ ప్రతిపాదించలేక పోయాను. కాని, సంగీత సాహిత్యాలలో పరిచయం ఉండి, వాటిని రెండింటినీ తులనాత్మకంగా పరిశీలింపగల వాతావరణంలో పెరిగి, పరిశోధనలో అసక్తిగల విద్యార్థులు, విద్యార్థినులు విశ్వవిద్యాలయ స్థాయిలో తారస్థిత్వంపొందు, వారిని ప్రోత్సహించి, పదసాహిత్య ప్రక్రియలలో పరిశోధన చేయటానికి ప్రేరణ కలిగించేవాణ్ణి. మొదట వారు కొంత జంకినా, ఆ పదసాహిత్య ప్రక్రియల మీద వారికి సహజంగా ఉండే అభినివేశంతో పరిశోధనకు పూనుకొని, సరికొత్త సత్యాలను సాహితీలోకానికి అందించేవారు. ఇంతవరకు నా పర్యవేక్షణలో పద కవిత్వం మీద పరిశోధన చేసిన వారిలో ముందుగా ఇద్దరిని తప్పకుండా పేర్కొనాలి. వారు డాక్టర్ టి. వి. నాగరంజని, శ్రీమతి బి. ఉషాలక్ష్మిగారలు.

శ్రీమతి టి. వి. రంజనిగారు 'రామదాసు కీర్తనలు : స్వరలయ విన్యాసం: సాహిత్యరసపోషణం' అనే అంశం మీదా, శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మిగారు 'త్యాగరాజ కృతులు : స్వరలయ : రసభావపోషణ' అనే అంశం మీదా ఎం. ఫిల్., స్థాయిలో పరిశోధన వ్యాసాలు (Dissertations) వ్రాశారు. ఆ డిగ్రీలు పొందారు. నాగరంజనిగారి గ్రంథం 1992 లోనే వెలువడింది; ఉషాలక్ష్మిగారి రచన ఇప్పుడు వెలువడుతోంది. పదసాహిత్య విమర్శ వివేచనలో ఈ రెండు రచనలూ విలువైన కానుకలని నిస్సంశయంగా చెప్పవచ్చు.

రామదాసు కీర్తనలలో రసభావాలను వ్యంజింపజేసేది సాహిత్యమైతే, దానిని పోషించే మూలద్రవ్యం సంగీతం. ఈ విషయం పైకి చూస్తే సాధారణంగానే కనపడుతుంది. దానిని నిరూపించే శాస్త్రీయ పద్ధతిని రూపొందించటం జరగలేదు. డాక్టర్ నాగరంజనిగారు కీర్తనలలోని సాహిత్య రసభావజాలాన్ని సంగీతంలోని స్వరలయ రూపొందిస్తుందనీ, పోషిస్తుందనీ చెప్పిన నిర్ధారణ - ఆమె పదసాహిత్య విమర్శ కందించిన నవ్యకావ్యానుశీలన సూత్రం.

రామదాసు 'కీర్తనలు' పదసాహిత్యంలోని అనువర్తిత సంగీతప్రక్రియ, లేదా సాహిత్య ప్రక్రియకు సంబంధించినవి. కాగా, త్యాగరాజస్వామి 'కృతులు' శుద్ధసంగీత ప్రక్రియ, లేదా సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియకు చెందినవి. శ్రీమతి ఉషా

లక్ష్మిగాని ఈ రచన సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలను అనుసరించే పద్ధతిని రూపొందించటానికి కృషి చేసింది. ధాతురల్పనా దక్షుడైన త్యాగరాజును వాగ్గేయకారులలో అగ్రగణ్యునిగా పేర్కొని, నిరూపించింది. ఉత్తమ పదకర్త నిర్మించిన 'కృతి' పంచవిధా ప్రక్రియలలో ప్రథమ గణ్యంగా భావించడగినదని శ్రీమతి ఉషారాణి ప్రతిపాదించి, సవ్యకావ్యానుశీలన సూత్రాన్ని రూపొందించుకొన్నది. ఆమె మాటల్లోనే ఆ విషయాన్ని గమనిద్దాం—

“సంగీతమునకు ప్రధానముగా రెండు లక్షణము లున్నవి. అందు మొదటిది గానమును అభివ్యక్తికరించుట. ఈ లక్షణముతో సమన్వితమైన సంగీతమునే శుద్ధ సంగీతము (Pure music) అని అందురు. రెండవ లక్షణము- సాహిత్యమును పోషింప గలుగుట. ఈ కోవకు చెందిన సంగీతమును అనువర్తిత సంగీతము (Applied music) అని అందురు. త్యాగరాజునకు పూర్వులు ఈ రెండవ లక్షణమునకు చెందిన రచనలు చేసిరి. కనుకనే, వారి రచనలలో సాహిత్యము ప్రధాన పాత్ర వహించును. సాహిత్య భావపోషణకు సంగీతమును సాధనముగా వారు గ్రహించిరి. త్యాగరాజు మొదటి లక్షణముగా గానరసాభివ్యక్తికరణకు సన్నిహితమైన 'కృతి' అను రచనా ప్రక్రియను చేపట్టెను. కనుకనే, ఇతని రచనలో సంగీతరస పోషణకు అత్యంత ప్రాధాన్యము కలిగినది. కళా సంగీతము (Art music) అనబడు సౌందర్యాత్మక గాన పద్ధతికిని, శుద్ధ సంగీతమునకును సాన్నిహిత్య ముండుటచే ఇతని రచనా ప్రక్రియయగు 'కృతి' యందు సాహిత్య రసములకు అంగాంగి సంబంధముండును. ఈ అనుశీలన మాధారముగా కృతిలో విలక్షణమైన రెండు ప్రధానాంశములు ఉండునని నిర్ధారించవచ్చును. అవి - పదబాహుళ్యము లేకపోవుట, సాహిత్య రసపోషణము ప్రధానాంశము కాకుండుట. ఈ కారణము వలననే 'కృతి' మనోధర్మ సంగీతముపై ఆధారపడియున్నది. ధాతుశిల్ప సంశ్లిష్టతయే 'కృతి' రచనకు లక్ష్యము. కనుకనే వాగ్గేయకారులలో త్యాగరాజునకు సమున్నత స్థానము లభించినది.”

సాహిత్యంకంటె సంగీతానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వటమే పదసాహిత్యానికి ఉత్తమ లక్షణంగా మన సాహిత్యం చెపుతున్నది. ఉభయ ప్రాధాన్యం ఉండటం మధ్యమ లక్షణం అనలేముగాని, అది మరొక మహనీయ లక్షణం. సాహిత్య ప్రధానమైన ప్రక్రియగాని, అభినయ ప్రధాన ప్రక్రియగాని మరొక విశిష్ట

ప్రయోగం. ఒక్కొక్క రకమైన ప్రక్రియ చారిత్రకంగా ఆయా కాలాలలో తన పాత్రను నిర్వహిస్తూ పదసాహిత్య వికాసానికి దోహదం చేసిందనటంలో ఎటువంటి అనుమానమూ లేదు. తెలుగులోని పదసాహిత్య వికాసాన్ని వివేచిస్తే అది మొదట సాహిత్యరసాభివ్యక్తికి సంగీతాన్ని అలంబనంగా చేసుకొని ప్రస్థానం ప్రారంభించి, క్రమంగా గానరసాభి వ్యక్తియే గమ్యంగా, సాహిత్యం అలంబనంగా ముందుకు సాగింది. ఆ గమ్యానికి ఒక శిఖరంగా నిలిచిన పద కవితా శిఖామణి త్యాగరాజస్వామి 'కృతి' ఆ గమ్యానికొక 'గుర్తు.' కృతులను అనుశీలించే విమర్శ సూత్రం ఆ మార్గంలో ఒక పతాకస్థానం. శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మిగారి ఈ వివేచనం ఈ కోవకు చెందుతుంది.

పదకవితా కర్తలను సాహిత్య చరిత్రకారులు, సాహితీ విమర్శకులు తగినంతగా గుర్తించి, వారి పేర్లమీద సాహిత్య చరిత్రలో యుగ విభాగాలను ఏర్పరచి, వారి సాహిత్యపు విలువలను ప్రత్యేకంగా అధ్యయనం చేయలేదని ఆధునికులలో చాలమంది బాధను వ్యక్తం చేశారు. అన్నమాచార్యులకు ఒక యుగ నాయకత్వం ఇవ్వాలని ప్రతిపాదించారు కూడా. పదకవితా చరిత్రయే వ్రాస్తే క్షేత్రయ్య తరువాత త్యాగయ్యకు యుగకర్తృత్వం నిస్సంశయంగా కట్ట బెడుతున్నారు. ఎందువలన? పదకవితలో మాతువుకంటే ధాతువుకే అత్యంత ప్రాధాన్యం. కృతివైపు దాన్ని పరిణమింపజేశాడాయన. కర్ణాటక విద్వాంసులందరూ త్యాగరాజ కృతులు పాడతారు. కాని, వాటిలోని సాహిత్యపు విలువలను గురించి వారంతగా పట్టించుకోరు. అయినా, కృతులు గానం చేయబడుతున్నాయి. ప్రజలలో బ్రతుకుతున్నాయి. ఎందువల్లనంటే - కృతులు ఆయా రాగాలలో స్వరవిన్యాసంతో ఆలపించినప్పుడే వాటిల్లో ఉండే సాహిత్యం సహృదయులకు రసానందాన్ని కలిగిస్తుంది. కృతులను పాడుకొనకుండా మనం వట్టిగా చదువుకుంటే రసానందం పొందలేకపోవచ్చు. ఇది అనుభవ సత్యం కూడా. పాడితేనే సంగీతపరంగానూ, సాహిత్యపరంగానూ పరిపూర్ణ రసానుభవం కలిగించే సహజ స్వభావం త్యాగరాజ కృతి కలిగి ఉండటం దాని ప్రత్యేకత. ఇది పదకవితా ప్రక్రియ యొక్క అత్యంత ప్రవృత్తికి పరాకాష్ఠ. అని పేర్కొంటూ 19 వ శతాబ్ది మొదటి పాదాన్ని '(త్యాగరాజ) కృతి యుగం'గా సాహిత్య చరిత్రలో పరిగణించానని నేను ప్రతిపాదించాను. (చూడండి: సాహిత్య చరిత్రలో చర్చనీయాంశాలు: పుట 219.)

అంటే, ఈ గ్రంథం పదకవితా వికాస చరిత్రలో ఒక యుగకర్త వెల
యించిన ప్రక్రియను అనుశీలించడానికి విలువైన విమర్శ విధానాన్ని వివరించే
దన్నమాట! పద్యకవితలలోలాగా రీతి గుణాలంతార పృథ్వులను ఈ ప్రక్రియలో
పరిగణించటం పడదన్నమాట. రాగాలు, స్వరాలయలు, ద్రుతవిలంబిత మధ్య
కాలాలు, గమకాలు, మొదలైనవి కృతిలోని రసభావాలను ఎలా అభివ్యక్తిక
రిస్తాయో, దానికి సాహిత్యం ఎలా దోహదకారిగా నిలుస్తుందో పరిశీలించబడు
తుందన్నమాట!

“త్యాగరాజ కృతులన్నియు రాగసౌందర్యమునకు సంకేతములే కావున
అన్నియు భక్తిభావపోషకములే, భక్తిభావానుకూలముగా స్వర లయలను
ప్రయోగించుటలో త్యాగరాజుకు విశిష్టత కలదు. త్యాగరాజు శాంత, దాస్య,
సఖ్య, వాత్సల్య, మధుర భక్తులకు చెందిన కృతులను రచించినను, శాంత, దాస్య
భక్తికి చెందిన కృతులను అధిక సంఖ్యలో రచించెను. అన్నింటిలోనూ వాని
స్వరలయయే రసపోషణకు మూలమని చెప్పవచ్చును” అని శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మి
గారు లక్షణ సూత్రాన్ని ఏర్పరచుకొన్నారు. భక్తి శాఖకు ఒక్కొక్కదానికి
కొన్నింటి చొప్పున ఎన్నుకొని అనువర్తిత విమర్శ పద్ధతిలో అనుశీలించి
చూపారు. ఈ సమన్వయం ఇంతకు పూర్వం నలిగిన బాట కాదు. క్రొత్త బాటను
వేసుకొని పదకవితా విమర్శ ప్రస్థావం సాగించిన శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మిగారు
అభినందనీయులు.

ఆమె భగవాన్ శ్రీ సత్యసాయి బాబావారి భక్తురాలు. ఆమె పుట్టిన
యింట్లో, మెట్టిన యింట్లో కూడా అందరూ స్వామి భక్తులే. స్వామి త్యాగరాజు
స్వామి కీర్తనలను ఎంతో అభిమానంతో పాడతారు. త్యాగయ్యను గురించి ఎంతో
ఉదాత్తంగా మాట్లాడతారు. ఒక మహా భక్తుని భక్తి సాహిత్యాన్ని వివేచించే ఈ
రచనను భగవాన్ కే స్వయంగా అంకితం చేయటం కూడా ఆనందింప తగిన
విషయం. జీవులలోని ప్రతిభ భగవత్స్వరూపం. కృతి, కృతి వివేచన -
ఈ రెండూ ప్రతిభాంశాలే. సూర్యకిరణాలను సూర్యునికే అంకితం చేస్తున్నట్లు
బాబాగారికి ఈ గ్రంథం అంకితం చేయటం పరమోచిత్యం. శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మి
గారి ఈ కృతి అన్ని విధాలా సుకృతి.

ఆమె కృతుల మీద పరిశోధన చేసి ఈ గ్రంథాన్ని రచించడానికి ఆమె తలదండ్రులు ముఖ్యకారకులు. తల్లి గాననరస్వతి; తండ్రి సాహిత్యకోవిదుడు. వారిరువురి గారాటు బిడ్డ చి||సో|| ఉషాలక్ష్మి. కాగా, ఈ గ్రంథం ఈ రూపంగా వెలువడటానికి ఆమె భర్తగారు, అత్తమామలు కారకులు. ఇలా పుట్టింటివారి సహకారాన్నీ, మెట్టినింటివారి ప్రోత్సాహాన్నీ పొందుతున్న శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మి సంగీత సాహిత్య సంయోజన రూపమైన పదసాహిత్యానికి ప్రతినిధిగా భాసిస్తోంది.

ఇన్ని మహనీయ లక్షణాలతో కూడుకున్న ఈ రచనను సెల్ఫ్ పైనాన్సింగ్ స్కీము క్రింద యువభారతి ప్రచురణగా వెలువరించటానికి అంగీకరించి నందుకు ఆమెను యువభారతి ఆభినందిస్తున్నది. ముప్పై యేళ్ళుగా సాహితీ లోకానికి సేవ చేస్తున్న సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ - యువభారతి పదకర్తల కవితా సౌరభాలను కొన్నింటిని ప్రచురించింది. ఆ వరుసలో ఆకెళ్ళ అచ్యుతరామమ్మగారు రచించిన 'త్యాగరాజస్వామి భక్తికవితా వైభవం'ను 1982 లో ప్రజల కందించింది. ఇలాగే అన్నమయ్య, శేత్రయల మీద కూడా కవితా వైభవాలు వచ్చాయి. ఇప్పుడు త్యాగరాజ కృతులమీద ఈ పరిశోధన గ్రంథం రావటం చాలా ఆనందంగా ఉంది. ఇందుకు సహాయం అందించిన శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు, ఇంకా ఎందరో మహానుభావులు - అందరికీ వందనాలు!

హైదరాబాదు

భావ ఉగాది

11-4-1994

ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

అధ్యక్షుడు

యువభారతి

అభినందన

శ్రీమతి (వాణిపేయ యాజుల) ఉషాలక్ష్మిగారు రచించిన 'త్యాగరాజ కృతులు - స్వర' లయ రసభావ పోషణ' అన్న ఈ సిద్ధాంత గ్రంథం తెలుగు సాహిత్య క్షేత్రంలో విశిష్టమైనది. ఇట్లాంటి కృషి సాహిత్య పక్షంలోవాళ్ళు చాలా తక్కువగా చేశారు ఈ రకమైన కృషికి కావల్సింది సంగీత, సాహిత్య శాస్త్రాలలో వైదుష్యంతో పాటుగా బాధుకత. శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మిగారికి విషయాలు దండిగా ఉన్నాయి. మన సంగీత రత్నత్రయాన్ని గురించి ఎన్ని గ్రంథాలు వచ్చినప్పటికీ తక్కువే. త్యాగరాజ స్వామివారి సంగీత సాహిత్యాలను మేళ విస్తూ పరిశీలన కావించిన గ్రంథం ఇదే మొదటిదంటే అతిశయోక్తి ఏమీకాదు!

ఈ రకమైన ఆశం మీద పరిశీలన చేయడానికి మార్గం వేయబడలేదు. జంటస్వరాల నెందుకు వాడారు? దాటు స్వరాలను ఎందుకు వాడారు? ఎగుజారు గమకాన్నో దిగజారు గమకాన్నో ఎందుకు రచనలో (మాతువులో) నిబద్ధం చేశారు? వీటి పరిశీలనలు తెలుగులో మృగ్యం. సాహిత్య విమర్శలో ఏర్పడిన వద్దతుల పరిచయం బాగా ఉన్నది కాబట్టి చి||ల||సౌ|| ఉషాలక్ష్మిగారు ఆత్యంత సామర్థ్యంతో తమ సాహిత్యక్షేత్ర అనుభవాన్ని సంగీత రంగంలోను ఆన్వయించి మంచి ఫలితాలను సాధించారు. దాని ప్రతిఫలమే ఈ గ్రంథం.

సంగీత శాస్త్రంలో కొరకరాని కొయ్యల్లాంటి అంశాలు కొన్ని ఉన్నవి. వాటిల్లో ఒకటి ఫలాని కోమల స్వరాలో, తీవ్ర స్వరాలో ఫలాని రసాన్ని వ్యంజింప చేయడానికి హేతువులొత్తాయా? అన్నది. ఈ విషయాల నీ గ్రంథంలో ఉషాలక్ష్మిగారు చాలా హేతుబద్ధంగా చర్చించారు.

సంగీత మాధ్యమం శిల్పకళలాగా స్థూలమైంది కాదు. అన్ని కళలకన్నా ఎంతగానో లఘుత్వం ఉన్న కళ. నైరూప్యత వైపుకి ఈ కళ మొగ్గుతుంది. సహృదయానుభవాన్ని మించిన ప్రమాణాలు ఇందులో ఏర్పరచడం కష్టం. అట్లాంటి ఈ రంగంలోనూ గొప్పశాస్త్రగ్రంథాలను మహా విద్వాంసులు రచించారు. ఈ రెండింటి ఫలితంగా రాగవ్యవస్థ కర్ణాటక సంగీతంలో ఏర్పడింది. ప్రయోగాల పేరిట దాన్ని చెరిచే హక్కు ఎవరికీ లేదు. "We cannot touch the musical modes without disrupting the constitution of the state" అని Plato అననే అన్నాడు. విశ్వంలో ప్రళయకారకమైన దుష్పులితాలను కల్గిస్తుంది కాబట్టి, (సంగీత) రాగాన్ని చెడగొట్టే వాడికి మరణ దండన విధించారు ఒకప్పటి చైనీయులు! విశ్వక్రమానికి రాగ వ్యవస్థకూ అంతటి సంబంధం! ఈ సంబంధ రహస్యాన్ని బాగా తెలిసిన నాదయోగి త్యాగరాజ స్వాములవారు, అందుచేత వారు చేసిన సంగీత రచనలన్నీ ఈ రహస్యాలతో

నిండి ఉంటాయి. వాటిని పరిశోధించి తెలిసికొనే ప్రయత్నం చేయడం మన విధి. ఈ ప్రయత్నాన్ని ఎంతో నిజాయితీతో ఉషాలక్ష్మిగారు ఈ గ్రంథంలో చేశారు.

అంతేకాకుండా స్వరరచనలోని కొన్ని విశేషప్రయోగాలు ఎట్లా ఒక్కొక్క రస నిష్పత్తికి దోహదాలో ఈ రచయిత్రి సోదాహరణంగా ఈ గ్రంథంలో వివరించారు. ఆ ఘట్టాలలో వారు ఆశ్చర్యకరమైన ప్రతిపాదనలు చేశారు. తన శక్తి నెరుగని పరిశోధకురాలు ఈమె. ఈమె ప్రతిపాదించిన అంశాలు సంగీతాంశాలెట్లా రసావిష్కరణకు దోహదమౌతాయి? అన్న విషయంమీద చక్కని శాస్త్రం ఏర్పడ్డానికి దారితీస్తాయి అని అనడం అతిశయోక్తి కాదు. తోడిరాగంలోని అయ్యగారి కృతి 'పాలారగింపవే' అన్న దానిని పరిశీలిస్తూ ఒక చోట జారుగమకము బ్రతిమాలుచున్న భావమును తెలుపుటకు ఆలంబనము అన్నదీమె. 'పాలు' శబ్దము కంపిత స్వరములతో కూడియున్నది— అనికూడ అదే సందర్భంలో ఈమె అన్నది. ఈమె యొక్క సంగీత జ్ఞానంలోని భావుకతా పక్షాన్ని తెల్పడానికి ఈ రెండు పరిశీలనలు చాలు. త్యాగరాజస్వామి వారి కృతులలో నవవిధ భక్తులను ఎత్తి చూపడం సాహిత్య విద్యార్థికి పెద్దగా కష్టం కాదు. కాని, వారి మాతృ రచనలోని అందచందాలను, రసనిష్పత్తికి అవి ఎట్లా దోహదం చేస్తున్నవి అన్న విషయాన్ని నిరూపించడం ఎంతో కష్టం. ఈ కష్ట సాధ్య విషయాన్ని ఈ రచయిత్రి చక్కగా సాధించారు. 'త్యాగరాజు తీవ్ర కోమల స్వరములు రెండింటిని శాంత దాస్య భక్తి భావములకు ప్రయుక్తము చేసెను' అని వీరు రాయడం ఈ నిరూపణలో ఒక భాగం.

మహా విద్వాంసులైన ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి పర్యవేక్షణలో శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మిగారు ఈ సిద్ధాంత గ్రంథాన్ని రచించి, జ్ఞానాన్ని ఒక కొంత ముందుకు తీసుకొని వెళ్లారు. ఇద్దరూ ఈ కృషికిగాను అభినందులే. ఈ పుస్తకాన్ని ఆంధ్ర సాహితీలోకంలోకి మనసారా స్వాగతిస్తూ, ఉషాలక్ష్మిగారిని మనసారా అభినందిస్తూ—

హైదరాబాద్,

23-2-1994.

డాక్టర్ ముదిగొండ వీరభద్రయ్య

రీడర్, తెలుగుశాఖ

హైదరాబాద్ కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయం.

పరిశీలనము

"త్యాగరాజ కృతులు - స్వరలయ రసధావబోషణ" అను ఈ పరిశోధన గ్రంథాన్ని పరిశీలించాను. ఈ పరిశోధనము ఇటు సాహిత్యమునకు అటు సంగీతమునకు గల అవిరళమగు సాన్నిహిత్యమును ఇసుమడింప జేయుచున్నది.

సాహితీ జిజ్ఞాసువులకు, సంగీత రసజ్ఞులకు ఒక వినూత్నమగు ఉత్తేజమును కలిగించినదీ గ్రంథము. సంగీతమునకు మంచి సాహిత్యము, సాహిత్యమునకు రాగరసభరితమగు సంగీతము అమరియుండుట లాక్షణికముగా నేడు చాలా అరుదైనది. సామాజిక ప్రయోజనమనెడి నెపముతో వ్రాయబడిన నేటి ఆధునిక సాహిత్యములో మహాకావ్యములలోని ఆర్థగాంభీర్యము, రసరంజకత్వము, చారిత్రముగల కథావస్తువు, ధార్మికత, తద్వారా సమాజానికొక మంచి సందేశము నిచ్చు రచనలు చాలవరకు తోపించినవి.

ఆ నాటి కాలములో వెలిసిన మహాకావ్యాలన్నీ గాన యోగ్యములైనవే యని చెప్పాలి. లాక్షణికమగు మహాకావ్యములలోని రసరంజకత్వము రాగరూపము నొందినప్పుడు కలిగెడి యానందము అనిర్వచనీయమై, దివ్యమైనదిగా చెప్పబడినది.

ఇట్టి దివ్యానందమును ప్రసాదించునది సంగీతము. శ్రీ త్యాగరాజస్వామి వారు నాదోపాసనదేసి, ముక్కుటి దేవతాంతరంగముల దర్శించిన మహాతపస్వి. ఈ మహాసీయుడు తన రచనలను రాగరసమంజరులుగా తీర్చి మనకందించినారు.

చి॥ ఉషాలక్ష్మి చేసిన ఈ చిన్న ప్రయత్నమును విద్వత్లోకము హర్షించు గాక యని ఆశించుచు ఆశీస్సుల నందజేయుచున్నాను

"సంగీత విద్వాన్"

సికింద్రాబాద్

సి. హెచ్. భాస్కర్

11-2-89

ఎస్.బి.ఆర్. గవర్నమెంట్ మ్యూజిక్ కాలేజి.

శుభాశీస్సులు

సహృదయ హృదయోల్లాసమునకు, రసోపాసనకు సంగీతము, సాహిత్యము రెండు మార్గములు. ఇందు నాదోపాసనచే కృతులను వెలయించి నాద బ్రహ్మ నందానుభవము నొంది తద్భావనానంద స్థితిని శ్రోతలకు అందించినవారు కొందరు; అట్లే సాహిత్యోపాసనచే రససిద్ధి నొంది పాఠకులను రంజింపజేసి ముక్తులైనవారు మరికొందరు. ఇట్లు సంగీత సాహిత్యోపాసన ద్వారా ముక్తులైన వారు పదకర్తలు, కవులు ఎందరో మహానుభావులు విలసిల్లిరి. వారి నాదర్శముగా గొని ఆ బాటలో నడచి సంగీత సాహిత్యోపాసనయే పరమార్థముగా నెంచి భైరవభట్ల వంశములో పుట్టి, వాఙ్మయయాజుల వంశములో మెట్టిన మా ఏకైక పుత్రిక చి॥ సౌ॥ ఉషాలక్ష్మి ఇట్టి కృతు లింకను రచించి, సుకృతి గాంచి తరియించవలెనని మా ఉభయుల దీవన.

హైదరాబాదు

12.1.94

భైరవభొట్ల వేం. రామబ్రహ్మశాస్త్రి

,, లీలా సీతారామ్

నా మాట

నా తల్లిదండ్రులు సంగీత సాహిత్యాభిమానులు, నా సోదరులును అట్లే. అందువలన నేను సంగీత సాహిత్యములు ఒండొండితో కలిసిమెలిసి తిరిగెడి వాతావరణము నందు పుట్టి పెరిగితిని. మా అమ్మగారు నాకు సంగీత గురువు. మా తండ్రిగారు నాతో సాహిత్యాభిమానమును పెంపొందించిన సహృదయులు. దానికి ణోడు భగవాన్ శ్రీ సత్యసాయి భజనలు, రచనలు మాయింట నెల్లప్పుడు కొనసాగుచుండును. త్యాగరాజ కృతులు నేర్చుకొనుచున్నప్పుడు వానిలోని నాద మాధుర్యమును గురించి తెలిసికొనవలెననెడి 'ఆసక్తి' నాలో కలిగినది. తెలుగు సాహిత్యమును అధ్యయనము చేయుచు యమ్.ఏ. పరీక్షకు చదువునపుడు పద కర్తల సాహిత్యమును, వారిలో త్యాగరాజస్వామివారి కృతులలోని రచనా లాళిత్యమును చదివితిని. ఆ పదకర్త సాహిత్యముపై ఏదైనను పరిశోధనము చేయవలయు ననెడి కోరిక నా కపుడు కలిగినది. సాహిత్యప్రక్రియగా కృతిని సమీక్షించవలయుననియు, దానిలోని సంగీత సాహిత్యముల స్థానమును వివేచింప వలయుననియు, ఇతర పదకర్తల రచనల కంటె త్యాగరాజకృతులలో కానవచ్చెడి సంగీతపు విలువలను వెలికి తీయవలయుననియు తలంచుచుంటిని. ఆ కాంక్షయే ఈ పరిశోధన సమస్యను ఎన్నుకొనుటకు బలమైన కారణమైనది.

హైదరాబాదు కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయము తెలుగు విభాగమునందు పరి శోధనము చేయుటకు పూనుకొనునపుడు నా సంకల్పమును ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి తెలిపితిని. వారు నన్ను ప్రోత్సహించి, ఈ అంశముపై పరిశోధనము చేయుటకు శ్రీకారము చుట్టించిరి. మా యింటిలోనున్న వాతా వరణమును, విశ్వవిద్యాలయములోని అధ్యయనమును మేళవించుకొని ఈ పరి శోధనను సాగించుట కవకాశము కలుగుట నా అదృష్టము.

ఈ అధ్యయన మొక విధముగా తులనాత్మక స్వభావము కలిగినది. సంగీత మొక రంగము, సాహిత్యము మరియొక రంగము. సంగీతము ననుశీలించు టకు ప్రమాణము లొకవిధముగా నుండును. సాహిత్యమునకు మరియొక

విధముగా నుండును. సాహిత్య ప్రధానమైన ప్రక్రియ యైనచో సాహిత్య ప్రమాణములను గైకొని, కవితలో ప్రవహించెడి లయను మాత్రమే సంగీతాంశముగా గ్రహించి అనుశీలించెడి పద్ధతి కలదు. లేదా కావ్యాదుల యందు ప్రతిపలించిన సంగీత శాస్త్రాంశములను గురించి వివేచించుట కలదు. మరి సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియల యందు సంగీత ప్రమాణములకు ప్రధాన స్థానమును సాహిత్య ప్రమాణములకు తదనుగుణమైన గౌణస్థానమును కల్పించి, ఆ రెండింటికి ఒక సమన్వయ సూత్రమును సాధింపవలయును.

పద కర్తలను గురించి కొన్ని గ్రంథములు వెలువడినవి కాని, వానిలో నిటువంటి అనుశీలన పద్ధతులను ప్రకటముగా నిర్మించుట జరుగలేదు. సంగీత రత్నాకరము వంటి లక్షణ గ్రంథములు కాని, సంగీతలక్షణములను వివేచించెడి విమర్శ గ్రంథములు కాని సంగీత ప్రమాణములను కొన్నింటిని, సాహిత్య ప్రమాణములను కొన్నింటిని వేనికి వానికిగా చెప్పి విడిచినవేకాని సమన్వయము సాధించిన ప్రయత్నము లెక్కువగా జరుగలేదు. దేశములో ప్రసిద్ధులైన సంగీత విద్వాంసులున్నారు. సాహిత్యాచార్యులున్నారు. సంగీత విద్వాంసులు స్వరలయతో వ్యక్తమయ్యెడి భావములను సాహిత్య మెట్లు పోషించునో వివేచించెడి పద్ధతులను వివరించి చెప్పుట అరుదుగా కానవచ్చును. సాహిత్యాచార్యులలో కొందరు సాహిత్యశాస్త్ర పాండిత్యముతోపాటు సంగీత శాస్త్రమును ప్రకటించెదరే కాని ఆ రెండింటిని సమన్వయించి అనుశీలించెడి విమర్శ సూత్రములను అందించుటయు అరుదుగా నున్నది. ఇట్టి పరిస్థితులలో ఇటువంటి తులనాత్మక పరిశీలన స్వభావమును, సమన్వయాత్మక శీలమునుగల అనువర్తిత విమర్శ మార్గమును ఏర్పరచుకొనవలసి వచ్చినది. ఆ పద్ధతిని సూచించునదియే కృతులలోని స్వరలయకు భావపోషణకు గల అన్వయమార్గము.

ఇటువంటి ప్రయత్నములు కొన్ని ఇంతకుపూర్వమే జరుగకపోలేదు. ఆచార్య సాంబమూర్తి, బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, కల్లూరి వీరభద్రశాస్త్రి, పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు వంటి ప్రముఖులు - ఇటువంటి అనువర్తిత విమర్శ మార్గము పదకర్తల సాహిత్యానుశీలమునందు అవసరమనెడి స్ఫూర్తిని తమ రచనలద్వారా కల్పించిరి.

పదకర్తలపై వెలసిన పరిశోధన వ్యాసములలో ఇటువంటి ప్రస్ఫుత్తితో రచింపబడినది. 'రామదాసు కీర్తనలు - స్వరలయ విన్యాసము, సాహిత్యరస పోషణము'. అది నాగరంజనిగారి పరిశోధన గ్రంథం. నా పరిశోధనకా గ్రంథము కొంత స్ఫూర్తి నిచ్చినది. కాని, రామదాసు కీర్తనలు సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియా సంబంధాలు. త్యాగరాజు కృతులు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియా సంబంధాలు. అట్లగుటచే నాగరంజనిగారి అనువర్తిత మార్గము నా పరిశోధనమునందు యథా తథముగా వర్తింప చేసికొనుటకు వీలుకానిదైనది. అందువలన సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియను అనుశీలించెడి పద్ధతిని స్వయముగా కల్పించుకొనవలసి వచ్చినది. ఈ పద్ధతితో రచింపబడిన పరిశోధనవ్యాస మిది.

త్యాగరాజ కృతులలో అనేకములు భక్తిరస ప్రధానములే, భక్తిని నవ విధములుగా బావించెడి సంప్రదాయమొకటి కలదు. పంచవిధములుగా వర్గీకరించెడి సంప్రదాయము మరియొకటి కలదు. త్యాగరాజకృతులకు పంచవిధ భక్తి భేదములే సహజముగా అన్వయించుచున్నవి. అందువలన ఆ వర్గీకరణము ననుసరించియే త్యాగరాజ కృతులలోని భక్తిని అనుశీలించుటయైనది. పంచవిధ భక్తులలోను త్యాగరాజ కృతులలో శాంత భక్తికి అగ్రతాంబూలము నందుచున్నది. ఆ తరువాత వరుసలో మదుర, వాత్సల్య, సఖ్యభక్తులు వచ్చినవి. కర్ణాటక సంగీతపు బాణీలో త్యాగరాజు పాడిన రాగముల యొక్క స్వరలయ విన్యాసములే ఆయన కృతులు. నదీ ప్రవాహమునం దలల వలె స్వరలయ విన్యాసము నందు సాహిత్య శబ్ద తరంగములు విలసిల్లినవి. కృతులలో ప్రవాహము సంగీతము, ఆ ప్రవాహమునకు అలంకరణము సాహిత్యము. త్యాగరాజు సంగీతము నందెంతటి నాదయోగియో సాహిత్యమునందును అంతటి రసయోగి. ఆయన స్వరమెంత శక్తిమంతమో శబ్దమంత అర్థవంతము. కృతిలో సాహిత్యమునకు త్యాగరాజులవారు సముచిత స్థానమును కల్పించినను సంగీతమునకు ప్రాముఖ్య మేమాత్రము తగ్గింపలేదు. కృతి రాగప్రస్తారముకొరకై పుట్టెను. అది స్వరలయలో జీవించును. స్వరమే కృతికి ధాతుపుష్టి. సాహిత్యము స్వరలయకు పోషక ద్రవ్యము. త్యాగరాజ కృతులలోని భక్తిరస భావాభివ్యక్తికి స్వరలయ, సాహిత్యమున కెట్లు తోడ్పడినదో పరిశీలించుట ఈ వ్యాసము నందలి ప్రధాన తాత్పర్యము.

ఈ పరిశోధన వ్యాసము నాలుగు అధ్యాయములుగా విభజించుటయైనది. ప్రథమాధ్యాయము నందు కృతిని సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియగా వివేచించుట యైనది. తనకు పూర్వమున్న పదకర్తల కంటె ధాతు కల్పనలో తన బైశిష్యమును ప్రత్యేకతను చాటుకొనిన త్యాగరాజు యొక్క వ్యక్తిత్వమును త్యాగరాజు వివిధ రచనలను పరిచయము చేయుటయైనది. ద్వితీయాధ్యాయము నందు స్వరముల యొక్క రసవ్యంజకత్వమును ప్రతిపాదించుచు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ యైన కృతిలో స్వరవిన్యాసమునకున్న స్థానమును శక్తిని పేర్కొనుటయైనది. మూడవ అధ్యాయమునందు రాగము, దాని శక్తిని గురించిన పర్యాలోచన జరిగినది. స్వరలయ వలన రాగమున కేర్పడిన రసభావ వ్యంజక శక్తిని ఈ అధ్యాయము నందు వివేచించుటయైనది. చివరిది కృతివంటి సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియను అనుశీలించెడి మార్గమునకు సంబంధించినది. కృతియందలి భావవ్యంజకము సంగీతము కాగా, శబ్ద శక్తి తత్పక్షముగా నిల్చి భావాభివ్యక్తిని సాధించెడి విధము వివిధ కృతుల నుదాహరించుచు ఇందు నిరూపించుట జరిగినది. ఈ వ్యాసము నందు పాటించిన సంగీత సాహిత్యాంశముల యొక్క వర్గీకరణాదులకు సంబంధించిన వివరములు అనుబంధములయందు పొందుపరుపబడినవి.

ఈ పరిశోధన ఒక క్రొత్త సమన్వయ పద్ధతిని ఏర్పరచుకొనుచున్న మార్గము. ఆ మార్గమును ఈ గ్రంథమునందు సమగ్రముగా ప్రతిపాదించగలిగితి నన్న ప్రకటనమును నేను చేయజాలకపోయినను ఒక కాలిబాట నాశ్రయించి కొంత దూరము పయనించితి నన్న నమ్మకమును మాత్రము ప్రకటింపగలను.

నేను చేసిన ఈ సాహస ప్రయత్నము విజ్ఞులు మన్నించి గుర్తించినచో నా కృషి కృతార్థము.

—ఉషాలక్ష్మి

కృతజ్ఞతాంజలి

ఈ సిద్ధాంత గ్రంథ రచనయందు నాకు శక్తిసామర్థ్యముల నిచ్చిన భగవాన్ శ్రీశ్రీశ్రీ సత్యసాయిబాబా వారి దివ్య చరణారవిందములకు నా శతకోటి ప్రణామములు.

ఈ పరిశోధనా రచనకు పర్యవేక్షకులు, పండితులు, విమర్శ శాస్త్రేసరులైన ఆచార్యులు జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారికి హృదయపూర్వక సమస్సుమాంజలి.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాస రచనకు ఎంతయో తోడ్పడినది శ్రీ మంచాల జగన్నాథరావుగారి "త్యాగరాజ కీర్తనలు స్వర సేకలనము." వారికిని, గ్రంథ సహాయము చేసిన శ్రీ వాడేపు పురుషోత్తమ్గారికిని, ప్రేమతో పలుకరించు తెలుగు శాఖ ఉపాధ్యాయ వర్గమునకును, సంగీత శాస్త్ర రహస్యముల నెన్నింటినో తెలిపి నాకు సహకరించిన విద్వాంసురాలు మా తల్లిగారైన శ్రీమతి లీలగారికిని, నాకు ప్రోత్సాహ ప్రోద్బలముల నందించిన మా తండ్రిగారైన శ్రీ రామబ్రహ్మ శాస్త్రిగారికిని, ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు ఉత్సాహముతో కృషిచేసిన నా భర్తగారైన వాజపేయయాజుల విజయసాయిగారికి, మా ఆత్తమామలైన శ్రీమతి రామలక్ష్మి గారికి, శ్రీ 'కవికుమార్' వెంకటేశ్వర్లుగారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

ఈ గ్రంథమును పరిశీలించి తమ అమూల్య అభిప్రాయము నిచ్చిన నా సంగీత గురువులు 'సంగీత విద్వాన్' కీ॥ శే॥ సి హెచ్. భాస్కర్గారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

ఈ గ్రంథమును నా మీది వాత్సల్యముతో చదివి తమ అమూల్య అభిప్రాయమును వ్రాసి ఇచ్చిన గురుతుల్యులు, సంగీత సాహిత్యకోవిదులు, వైజ్ఞిక విద్వాంసులు డా॥ ముదిగొండ వీరభద్రయ్యగారికి నా హృదయపూర్వక వందనములు.

గ్రంథ ముద్రణకు ధన సహాయము నందించిన తిరుమల - తిరుపతి దేవస్థానము వారికి, శ్రద్ధతో ముద్రించిన అజంతా ప్రెస్సు యజమానులు శ్రీ శంకర్గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథమును తమ ప్రచురణగా (నెల్స్ ఫైనాన్సింగ్ స్కీములో) వెలువరించటానికి అభిమానంతో అంగీకరించి, నాలాంటి యువ రచయితలకు, రచయితలకు ప్రోత్సాహాన్ని అందిస్తున్న 'యువభారతికి', ముఖపత్రం చిత్రించి ఇచ్చిన సాహితీకళామూర్తులు శ్రీ శీలా వీరాజుగారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

అంజలి

రచయిత్రి

విషయసూచిక

* అంకితం - రచయిత్రి	iii
* ఈ కృతి సుకృతి - ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం	v
* అభినందన - డాక్టర్ ముదిగొండ వీరభద్రయ్య	xi
* పరిశీలనము - కి.శే. శ్రీ సి హెచ్. బాస్కర్	xii
* శుభాశీస్సులు - శ్రీ భైరవభొట్ల రామబ్రహ్మశాస్త్రి, శ్రీమతి లీల	xiv
* నా మాట - రచయిత్రి	xv
* కృతజ్ఞతాంజలి - ,,	xi x
* ప్రథమాధ్యాయము సంగీత - సాహిత్య ప్రక్రియలు	1.38
* ద్వితీయాధ్యాయము స్వరములు - రసభావ వ్యంజక త్వము	39.51
* తృతీయాధ్యాయము రాగము - రాగశక్తి	52.89
* చతుర్థాధ్యాయము సర్వశక్తి - భావాభివ్యక్తి	90.103
* ముగింపు	104
* అనుబంధములు	
1. సంగీత విభజన	
2. రాగరసభావ వివేచనము	
3. ప్రధాన శక్తిబేదములనుబట్టి త్యాగరాజకృతుల వర్గీకరణము	
4. ఉపయుక్త గ్రంథములు	

సంగీత - సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలు

సంగీత మాపాత మధురమనియు, సాహిత్యమాలోచనామృతమనియు చెప్పుట ప్రసిద్ధి.1 సంగీతము స్వరరాగ రసప్రధానము సాహిత్యము రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్ద ప్రధానము సంగీతమును శిశువులును పశువులును పాములును అనుభవింప కలవనియు మానవులు దానిచే నాద బ్రహ్మసందాన భవమును పొంది ముక్తిని కూడ సాధింతురనియు, సంగీతమువలన పొందెడి ఆనందమును 'గాన రసమని' అందురనియు ప్రసిద్ధి.2 సాహిత్యమువలన సహృదయులు పొందెడి అనుభవము సాహిత్యరసము. గానరసము సంగీతమునకు ఆత్మ సాహిత్యరసము కావ్యమునకు ఆత్మ.

సంగీత సాహిత్యములు నీరక్షీరముల వంటివి. హృదయ స్పందనము మోసుకొని వచ్చెడి వాక్యలయలో సహజముగా లయ జాలువారు చుండును. శృతిర్మాతాలయఃపితః అని సంగీత సంప్రదాయము. లయ స్పందనారూపమైన ప్రవాహము వంటిది. శృతి లయకు ఆస్వాదము కలిగించెడి గుణమువంటిది. లయ ఆస్వాదన యోగ్యముగా సృజించినచో సంగీతము రూపు కట్టును. అది శబ్దార్థ రూపమైన వాక్యముగా వ్యక్తీకరింపబడును. లయ లేనిది వాక్యము లేదు. అనగా సాహిత్యమునకు సంగీతము లయాన్వితమైన ప్రవాహశీలము. స్వరరూపమైన సంగీతము స్వయముగ జీవించుచు ఆవృక్త మధురమైన గానరసమును కలిగించును. ఆ సంగీతమే సాహిత్యమునాశ్రయించి గానరసముతో పాటు కావ్యరసమును కూడ ప్రసాదించును. అట్లగుటచే సంగీతమును శుద్ధ సంగీతము, అనువర్తిత సంగీతము అని రెండు విధములుగా విభజించుట జరిగినది. స్వర విన్యాస సమన్వితమైనది శుద్ధ సంగీతము, స్వర సమన్వితమైన శబ్ద సముదాయము అనువర్తిత సంగీతము. కొందరు సాహిత్య సహాయము అపేక్షింపని సంగీతము ఉండవచ్చుననియు అట్లే సంగీత సాహిత్యమును అపేక్షింపని కవిత్వము ఉండవచ్చుననియు భావించెదరు.

1. "సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాస్తనద్వయమ్"

ఏకమాపాత మధురం అన్యదాలోచనామృతమ్॥

2. శ్లో॥ శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తిగానరసం ఘణిః

" Collaboration between poetry and music exists, to be sure; but the highest poetry does not tend towards music and the greatest music stands in no need of words" (Theory of Literature) ³

కాని, కవితా సాహచర్యము లేని నాదరూపమైన సంగీతమునకు శాశ్వతత్వము లేదనియు అదిగాలిలో కలిసిపోవుననియు పలువురు భావించుచున్నారు. ⁴

సంగీతమును మనోధర్మ సంగీతమనియు, కల్పిత సంగీతమనియు కొందరు లాక్షణికులు విభజించిరి ఒక విధముగ మనోధర్మ సంగీతము శుద్ధ సంగీతమునకు తుల్యమైనదనియు కల్పిత సంగీతము అనువర్తిత సంగీతము నకు సన్నిహితమైనదనియు పేర్కొనవచ్చును. ఇందు మొదటిదైన మనోధర్మ సంగీతము ఐదు భాగములతో ప్రవర్తిల్లును. అవి 1. రాగాలాపన, 2. తానము 3. పల్లవి 4. స్వరకల్పన 5. నిరవచ్ఛ. రెండవదగు కల్పిత సంగీతము ఆరు విభాగములతో విరాజిల్లును. అవి 1. కళా సంగీతము 2. పవిత్ర సంగీతము 3. గేయనాటకము 4. నృత్య సంగీతము 5. మార్షల్ సంగీతము 6. జానపద సంగీతము. మొదటిదైన కళా సంగీతము రెండు శాఖలతో ప్రసరించును. ఇందు మొదటి శాఖను అభ్యాస సంగీతమనియు, రెండవ శాఖను కచ్చేరి సంగీతమనియు అందురు. అభ్యాస సంగీతమునందు సరళి, జంట, అలంకారములు, గీతములు, చిట్టతానములు స్వర జతి, జతి స్వరము, స్వరపల్లవి, తానవర్ణము, 'సూళాదులు' రాయము వంటి రచనలుండును. కచ్చేరి సంగీతములో సంకీర్తన, కీర్తన, పదము, కృతి, జావళి.

మొదలగు రచనా ప్రక్రియలుండును. ఈ ప్రక్రియలలోని రచనా భేదముల ననుసరించి. వీనిని సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలని సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలని రెండు విధములుగా విభజించుటయైనది. ఇందు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియగా కృతిని, సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలుగా సంకీర్తనలను కీర్తనలను, పదములను, జావళీలను గ్రహించుటయైనది. ⁵ ఇట్లే మరి కొన్ని

3. సాహిత్యదర్శనము: కాకర్ల వెంకటరామ నరసింహం, పు. 112

4. అదే : పు. 112

4a. South Indian Music: Prof. SAMBAMURTHY పు. 33

5. చూడు అనుబంధము 1.

ప్రక్రియలను గురించిన సమాలోచించుటయైనది.

తిల్లాన:-

తిల్లాన అను సంగీత రచనా ప్రక్రియ ఉత్తర దక్షిణ భారతీయ సంగీతములు రెంటిలోను ఉన్నది. ఈ ప్రక్రియలోని రచనలు 'జతి' అనగా మృదంగ శబ్దముతో ప్రారంభమగును. జతి, స్వరము, పదములతో కూడిన మాతువు కలిగి యుండును. ఇది సృత్యమునకు అనుపగ ప్రక్రియ ఇది రహస్యమైన రచనయగుటచే కచ్చేరి సంగీతమునందును ప్రయుక్త మగుచున్నది.

దరువు:-

ఇది యక్ష గానములలోను, సంగీత నాటకములలోను ఎక్కువగా వినిపించు ప్రక్రియ. దరువు ధ్రువశబ్ద భవమని విజ్ఞుల ఊహ. ⁶ కథా క్రమము నందు కథా గమనము తెలియజేయు గీతమే దరువు. దరువులో శృంగారము కాని, చారిత్రక పౌరాణిక విషయముకాని ప్రాధాన్యము వహించును. ప్రవేశక దరువు, వర్ణన దరువు కోలాట దరువు, కోనంగి దరువు, స్వగత దరువు మొదలగునవి దరువులలో కొన్ని భేదములు.

ప్రబంధము:-

సంగీత రచనలలో అతి ప్రాచీనమగు రచన ఇది. ఇందు అభ్యాస గానమునకు చెందిన రచనలును, కచ్చేరి సంగీతమునకు చెందిన రచనలును గలవు. వీనికి ఉదాహరణములు :

1. మేదిని జాతి ప్రబంధము కీర్తనను బోలియుండును. శ్రీరామ స్వామి దీక్షితుల రచన "చండశేల".
2. అనందిని జాతి ప్రబంధమునకు శ్రీ పల్లవి శేషయ్యర్ వ్రాసిన ధన్యాసి రాగములోని తిల్లాన,
3. దీపిని జాతి ప్రబంధము వర్ణమును బోలియుండును. శ్రీ పచ్చి మిరియం అది అప్పయ రచించిన భైరవిరాగములోని విరిబోణి అను వర్ణము.

6. ఆంధ్ర యక్ష గాన వాఙ్మయ చరిత్ర డా॥ యస్.వి. జోగారావు పు. 243

భామినీ జాతి ప్రబంధము శ్రీ మాతృ భూతయ్య రచించిన అనందభైరవి రాగము నందలి “నీమది చల్లగ” అను కృతి.

5. తారావళి ప్రబంధము బిలహరి రాగము నందలి “సారిగాపాదాసా నీదా” అను స్వరములుగల ‘రార వేణు గోపాబాల’ అను స్వరజతి ఇప్పుడు ఏ కారణము వలననో ఈ ప్రబంధ నామములు వ్యవహారము నుండి మరుగున పడిపోయినవి.

రాగమాలిక:-

దీనికి నిర్దిష్ట లక్షణములులేవు. అందుచే రచయితలు వారి వారి ఇచ్ఛానుసారముగా వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలను రాగమాలికలుగా విరచించుట వలన దీనిని ఒక ప్రత్యేక ప్రక్రియగా వివేచించుటకు వీలు కలుగుటలేదు.

సంగీత కళా వివేచనము నందీ వ్యాసమున సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియగా కృతిని, సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలుగా సంకీర్తన, కీర్తన, పదము, జావళీలను నిర్ణయించి వానిని ప్రతి పాదించుటయైనది.

సంగీత - సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలు - భేదసాదృశ్యములు

భేదములు :-

1. సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ అనగా సంగీతము-లేదా-నాదము ప్రధాన పాత్ర వహించునది అని అర్థము. ఇందు సంగీతము భావద్యోతకముగా నుండును. సాహిత్యము సంగీతమునకు ఆలంబనముగా ఆ భావమును సుస్పష్ట పరచుచు దానిని అనుసరించును. ఉదాహరణమునకు కృతిని గ్రహింపవచ్చును. 'కృతి'లో వివిధ సంగతుల ద్వారా రాగ భావమును ప్రస్తావించి రాగమును సంపూర్ణముగా యధేచ్ఛగా ఆలపించుటకు అనుగుణముగా నుండును.

సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియ యందు సాహిత్యము భావమును పోషించు చుండగా సంగీతము దానికి సహకరించును. కనుక ఇది శబ్ద ప్రధానమగు ప్రక్రియ ఇందు మాత్రపు (సాహిత్యము) ప్రధాన పాత్ర వహించును. ఈ ప్రక్రియలో కొన్నింటియందు చరణములలో ధాతువు (సంగీతము) అంతయు ఒకే పద్ధతిలో నడచును. భావ ప్రధాన మగు నీ ప్రక్రియ పండిత పామర జనులందరును పాడుకొనుటకు తగిన విధముగా నుండును. ఈ ప్రక్రియకు దివ్యనామ సంకీర్తనము నొక ఉదాహరణముగా గ్రహింపవచ్చును.

2. సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ యందు రసాస్వాదనమునకు నాదము ప్రధాన పాత్ర వహించును. విన్న వెంటనే గానరసమును ఆస్వాదింప జేసి పిమ్మట సాహిత్యమును గురించి ఆలోచింపజేయును.

" The chief concern of a composer or a musician while attempting art music, is the portrayal of raga bhava in all its rich and colourful aspects. The sahitya of art musical forms only helps us to present and interpret the musical letters " 7

అని ఆచార్య సాంబమూర్తి గారు పేర్కొనుట ఈ అంశమునకు ఉపబలకముగానున్నది.

7. South Indian Music: Prof. Sambamurthy Vol.IV పు.185

సాహిత్యము నందలి భావ మాధుర్యము నాస్వాదించుటకు సంగీతము ఉపపోషకముగానున్నచో సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియ యగును. ఉదాహరణమునకు కీర్తనలను గ్రహింపవచ్చును. కీర్తనలో కర్తయొక్క దృష్టి ప్రధానముగా భావాభివ్యక్తికరణ పై కేంద్రీకరించి యుండును. అందు సంగీత దృష్టి అప్రధానము. సాహిత్యమునకది అలంబనము మాత్రమే. కృతి యందలి అలంకరణాంగములు సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియల యందు ఉండవు.

3. నిర్దిష్ట క్రమ, నియమ నిబంధనములు కలిగి సంగీతపు విశిష్టతను, శాస్త్ర లక్షణములను కలిగి యుండునది సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ. పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణములు అను మూడు ఖండములతో ఉండి రాగ భావము ప్రస్ఫుటమగునట్లు గానము చేయుటకు తగియుండును. కనుకనే సుశక్తితుడైన గాయకుడు మాత్రమే వీనిని పాడగలడు. ఒక నిర్దిష్ట రాగము నందు ఉండక, నియమ బద్ధ స్వర విన్యాసమును కలిగియుండక అయా గాయకుల అభిరుచినిబట్టి అయా విధములుగా పాడుకొనుటకు వీలుగా సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలుండును తాళపాక అన్నమాచార్యుల రచనలు, రామదాసు కీర్తనలు వంటివి వీనికి ఉదాహరణములు. ఇవి భజన సంప్రదాయముల యందు ఒక విధముగను, కచ్చేరీలందు మరియొక విధముగను పాడుదురు. పూర్వపు రాగములను మార్చి క్రొత్త ఫణితులందు క్రొత్త తాళములను చేర్చి గాయకుడు యధేచ్ఛగా పాడుటకు అనువుగా నివి ఉండును ఉదాహరణమునకు అన్నమాచార్యుల కీర్తన యగు “నానాటి బృతుకు నాటకము” అను రచనను శ్రీమతి యం.ఎస్. సుబ్బలక్ష్మి రేవతి రాగములో పాడిరి. డా॥ మంగళంపల్లి బాల మురళీకృష్ణ ముఖారి రాగము నందు ఆలపించిరి. ఇట్లు గాయకులు వారి వారి అభిరుచిననుసరించి పాడుటచేత సంగీత ప్రధానము కంటే సాహిత్య ప్రధానమే ఈ రచనకు గలదని సుస్పష్టమగుచున్నది.

4. రాగ విశిష్టతను, రాగభావమును ప్రతిబింబింప చేయుట సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియకుగల ముఖ్యలక్షణము. ఉదాహరణమునకు “తత్త్వమెరుగ తరమా”, “దొరకునా ఇటువంటి సేవ”, “కాలహరణ మేలరా హరి” వంటి త్యాగరాజ కృతులు పల్లవిలోనే ఆరోహణావరోహణలు కలిగిన స్వరలయలతో కూడి రాగవిశిష్టతను తెలుపుచున్నవి. అట్లే తోడి రాగమునందు త్యాగరాజు ముప్పదిరెండు కృతులను రచించెను. ఈ కృతులన్నింటిని ఆ రాగము యొక్క

సమగ్ర స్వరూపమును వివిధ రీతులలోను, వివిధ స్వరాలయలతో చిత్రీకరించుటకు వినియోగించెను.

సాహిత్య ప్రధాన రచనలు అభినయమునకు, నాట్యమునకు అనుకూలములుగా నుండును. క్షేత్రయ్య పదములన్నియు అభినయమునకే ప్రయుక్తమగుచున్నవి. యక్షగానము నందలి “భామనే సత్య భామనే” వంటి రచనలు కూడ అభినయ ప్రధానములైనవే. సంగీత ప్రధాన రచనల కంటె సాహిత్య ప్రధాన రచనలే అభినయమునకు విశేషించి వాచికాభినయమునకు అనుకూలముగా నుండుననుట నిర్వివాదాంశము.

5. ఒక రాగము యొక్క సౌందర్యమును సమగ్రముగా ప్రదర్శించుచు దాని లక్షణములను సంపూర్ణముగా చూపుటకొరకు రచన బేసినబో దానిని సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ అందురు. కృతి యందలి పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణము వంటి ఖండములన్నియు కలిసి రాగ సౌందర్యము యొక్క సమగ్రతను వ్యక్తము చేయుచుండును.

సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియ యందు వాగ్గేయకారుడు భావోద్విక్తుడై (Inspiration) ఏదో ఒక రాగమునాలంబనముగా గ్రహించి అయా రసభావములను ప్రకటించుటకు రచన సాగించును. రామదాసు బండిఖానాలో బాధలను అనుభవించుచు పాడిన “ఎ తీరుగ నను దయజూచెదవో”, “సీతమ్మకు చేయిస్తా చింతాకు పతకము” మొదలైన పాటలు దీనికి చక్కని ఉదాహరణములు పదకర్త ప్రకటించిన తీవ్ర మనోభావములకాగేయములు లయాత్మక అభివ్యక్తులు వానికి రాగములు పోషకములు.

6. సంగతులు, చిట్టస్వరముల వంటి సంగీత రచనాలంకరణములన్నియో సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలలో కానవచ్చును. సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలలో సంగీత రచనాలంకరణములుండవు. అంతియేకాక అపూర్వరాగ ప్రదర్శనకును, వివిధ గతులలో పలురకములుగా తాళముల కనువుగా రచనలు చేయుటకు ఇందు వీలు పడదు.

7. కేవలము లక్షణ బద్ధముగా నేర్చుకొన్ననేగాని సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియను పాడలేరు.

8. సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ యందు వలసినచో గాయకుడు తారపంచమము నుండి మంద్ర పంచమము వరకును పాడవలసి యుండును. ఉదాహరణము- దేవగాంధారి రాగములో నాలపించెడి “క్షీరసాగర శయన” అను త్యాగరాజ కృతి చరణము నందు “తారకనామా” అను పదము తారస్థాయి పంచమము వరకు పోవును. సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలందు ధాతువు ఒకే స్థాయిలో ఉండునటుల రచనలు సాగును. త్యాగరాజ దివ్యనామ-సంకీర్తనలు వీనికి ఉదాహరణములు.

9. సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలలో వాది సంవాది స్వరముల యొక్క మెళకువలచేత కొన్ని సంగీత రచనల యందు సౌందర్య మతిశయించును. ఉదాహరణమునకు త్యాగరాజు రచించిన “చక్కని రాజ మార్గముండగ సందుల దూరనేల” అను కృతిని పేర్కొనవచ్చును. ఈ కృతిలో పల్లవి ఋషభముతోను అనుపల్లవి ధైవతము తోను ప్రారంభింపబడినవి. ఖరహరప్రియ రాగములో ఋషభ ధైవతములు సంవాదులు.

10. ‘అతీత’ ‘అనాగత’ వంటి భేదములు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలలోనే కనుపించును. ‘అతీత’ మనగా తాళము ప్రారంభించుటకు పూర్వమే కృతిని మొదలు పెట్టుట. “కరుణించుట కిదే నమయము” అను సుబ్రహ్మణ్యయ్యరు రచన దీనికి ఒక చక్కని ఉదాహరణము. తాళము ప్రారంభించిన పిమ్మట కృతిని మొదలు పెట్టుటను ‘అనాగతమ’ని అందురు. సరస్వతి మనోహరి రాగము నందలి “ఎంత వేడుకొందు రాఘవా” అను త్యాగరాజ కృతి యందుకు సాక్ష్యము.

11. వాగ్గేయకారుడు తన సృజనాత్మక శక్తి ప్రదర్శించు కొనుటకు ముఖ్యముగా తోడ్పడునది సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియయే. ప్రజ్ఞావంతుడగు వాగ్గేయ కారుడు తన మనోభావములను సంగీతము ద్వారా ప్రదర్శింపగలడు. అచార్య సాంబమూర్తి గారిమాటలలో.

“The elastic nature of the form coupled with the few-ness of rules afforded ample scope to the composer for the display of his creative genius Freed from tyrannical grip of words, the composer was able to pour forth his thoughts through the language of pure music in an abundant manner”^{7a}

12. సంగీత మాధుర్యము ద్వారా కళానందము నందించుట సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ ముఖ్యోద్దేశము.

13. సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలలో ఏకధాతువు ఉండదు. సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలలో ఏకధాతువు ఉండును.

14. సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలను గానముచేయునప్పుడు అందలి సాహిత్యమును భావమును అవగాహనము చేసికొని గాయకుడు పాడవలెను. అభినయము కొరకుద్దేశింపబడిన పదములను గాని, భావ ప్రధానములైన కీర్తనలనుగాని గాయకుడు పాడునపుడు సాహిత్యమునకు ప్రాధాన్యమును సంగీతమునకు తదనుబంధ స్థితిని కల్పించుట కానబడును. సాహిత్యమును పాడునపుడు భావ వ్యంజకత్వమును సాధింపవలెనన్నచో గాయకుడా సాహిత్యము నందలి భావమును బాగుగా తెలిసికొని ఉండవలెను. ఉచ్చారణ, ఊనిక, వాచికము భావవ్యంజకముగా నుండవలయునన్నచో సాహిత్యము నవగాహనమొనర్చుకొనుట ప్రధానము.

15. సంగీత కచ్చేరీల యందు గాయకుడు తన ప్రజ్ఞా పాటవములను తన కృషిని ప్రదర్శించుటకు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియనే ఎంచుకొనును. కేవలము సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియల ద్వారా సంగీత కచ్చేరి రాణించదు. సాంబమూర్తి గారిమాటలలో

In a modern concert, more than half the time is taken up with the rendering of kritis, and rightly so. The kriti has come to occupy that the important place amongst concert pieces on account of its inherent beauties. ⁸

16. థాతు శిల్ప సౌందర్యము నుద్దీపింప చేయు 'గమకము'ల ప్రయోగము సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలోనే సాధ్యమగును. పై పరిశీలనవలన సంగీత-సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలు నిర్దిష్ట లక్షణములతో నుండి స్వతంత్ర ప్రతి పత్తినేర్పరచు కొన్నవని నుస్పష్టమగుచున్నది. అయినను ఈ రెండు ప్రక్రియలు సంగీతము నాశ్రయించుకొని యుండుటవలన స్వల్పముగా కొన్ని సామ్యములును కనబడుచున్నవి.

సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలు-సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలు రెండింటి సాదృశ్యములు

1. పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణము వంటి ఖండములు రెండింటి యందును కనుపించుచున్నవి. సంగీత రచనాలంకరణ (Decorative Angas) మాత్రము కేవలము సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియలలోనే కనుపించుచున్నవి.
2. ఈ రెండు రకముల ప్రక్రియల యందును అన్ని రసములు పోషింప బడుచున్నవి.
3. 'మధ్యమకాల సాహిత్యము' రెండింటి యందును కనుపించుచున్నది.
4. సంగీత ప్రధానమగు కృతులలో కొన్నిరచనలు కీర్తనల వలె సాహిత్యపు విలువలను కలిగియున్నవి. ఉదా:- పంచరత్న కీర్తనలు.
5. సాహిత్య ప్రధానమైన రచనలలో కొన్నింటి యందు ఎత్తుగడలు కృతులను బోలెయున్నవి. ఉదాహరణమునకు "మంచి దినము నేడే" అను క్షేత్రయ్య పదమునందు మూడు అక్షరముల విరామముతో ఎత్తుగడ జరిగినది. ఈ విధమగు ఎత్తుగడను 'అనాగతమ'ని యందురు.
6. సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియల వలె సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలలో కొన్ని రచనలు సంగీత సౌందర్య ప్రదర్శనకు అనుపల్లవితో ప్రారంభింపబడినవి. క్షేత్రయ్య రచించిన "అయ్యయ్యో వెగటాయేనే" అను నాదనామ క్రియ రాగములోని పదము దీనికి ఉదాహరణము.
7. సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలను కూడ ఇటీవల పలువురు ప్రసిద్ధ గాయకులు మనోధర్మ సంగీతముతో మేళవించి ఒక కొత్తబాణీలో పాడుచున్నారు. అందువలన సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ యొక్క కొన్ని లక్షణములు సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియకు కూడా వర్తించినట్లైనది.
8. సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలతో పాటు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియను నృత్యమునకు వినియోగించు చున్నారు. కాలము ననుసరించి ఉభయ ప్రక్రియలలో నిటువంటి ప్రయోగములు సాగుచుండుట సాధారణముగా కానవచ్చు విశేషములు.

కృతి ఆవిర్భావము

కృతి సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియగా సాపింపబడినది. ధాతు శిల్ప సౌందర్యముతో కూడి సంగీత రచనా ప్రక్రియలలో అత్యున్నత స్థానము నలంకరించిన ఈ కృతిలోని విశిష్టతను లక్షణములను తెలిసికొనుటకు ముందు కృతియొక్క ఆవిర్భావమును అవగాహనము చేసికొనుట ఎంతైన అవసరము.

తెలుగులో ప్రసిద్ధ పదకర్తలు తాళ్ళపాకవారు. వీరిలో తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు [1408-1507] రచించిన సంకీర్తనలు పదసాహిత్యములో ప్రసిద్ధికెక్కినవి. ఆ కాలము నందు శుద్ధ సంగీతము ఒక వైపు ప్రవర్తిల్లుచుండగా మరియొక వైపు సంకీర్తన నాధారముగా చేసికొని సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియ కూడ ప్రవర్తించినది చెప్పటకు వీలున్నది. సంకీర్తనలో సాహిత్యమునకు సంగీతము పోషకముగా మాత్రమే నిలుచును కాని సంగీతమునకు సాహిత్యము అంగముగా నిలువదు. మరియును సంకీర్తన ప్రక్రియ అభినయాను గుణముగ కూడ నుండెడిది. ఈ అభినయ లక్షణము క్షేత్రయ్య [1600-1680] కాలము నాటికి కొంత విస్తృతిని, ప్రయోగ ప్రతి పత్తిని సాధించినది. క్షేత్రయ్య పదములలో ఈ లక్షణము కొట్టవచ్చినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అభినయమున కుపకరించు ప్రక్రియలలో సాహిత్య సంగీతములకు సమ ప్రాధాన్యముండును. కనుకనే తాళ్ళపాకవారి కీర్తనలలోకంటె క్షేత్రయ్య పదములలో సంగీత స్పృహ పెరిగినది.

పద సాహిత్యము నందలి తర్వాతి దశలో కృతికి ప్రాముఖ్యమేర్పడినది. దానికి కారకులు రత్నమూర్తిత్రయమని ప్రసిద్ధిచెందిన త్యాగరాజు [1767-1847], శ్యామశాస్త్రి [1762-1827], దీక్షితులు [1776-1835]. వీరి రచనలు సంగీత ప్రధాన పదరచనా ప్రక్రియలకు పట్టాభిషేకము చేసినవి. కృతి ప్రక్రియకు స్రష్ట త్యాగరాజే కృతి అను పేరు త్యాగరాజు కీర్తనకే అన్వర్థమైనది. శ్యామశాస్త్రి మొదలైన వారి రచనలు సంగీత ప్రధానములైనప్పటికిని వానికి కృతులని పేరు రూఢికెక్కలేదు? వానిని కీర్తనలనే పిలుచుట పరిపాటి.

కృతి కర్తముఖ్యోద్దేశము

సంగీత రచనలో స్వీయ ప్రతిభా ప్రావీణ్యము ప్రదర్శించుట కనుగుణముగా ఈ ప్రక్రియ యందు సహజముగా నమరియుండు కొంత 'నడలింపు గుణము'

వాగ్గేయ కారుని సృజనాత్మక శక్తికి దోహదము కలిగించును. సడలింపు గుణమనగానిట్లు చెప్పవచ్చును: కృతి చరణములందొక్క దానిలో నియతమైన మాత్రలుగాని, స్వర సంఖ్యగాని యుండవచ్చును. కాని, ఆయా చరణ మాత్ర లన్నియు సాహిత్యముతో నింపనవసరము లేదు. కొన్ని మాత్రల కాలము స్వరములకు కూడ వదలబడును. ఉదాహరణమునకు ఖరహర ప్రియరాగములోని “ప్రక్కల నిలబడి” అను త్యాగరాజ కృతిని గ్రహించుటయైనది.

స్వరము / మాత్రలు

పల్లవి - - - ప/ద సనినిదద || సా- - - సనినీ / నిదదపమా||

సాహిత్యము ప్ర/క్క- - ల- - || ని- - ల- - / బ- - - డి||

కృతి యందు స్వరవిన్యాసము ముఖ్యము. కాని, స్వరముల స్థానములన్నింటి యందు సాహిత్యమునిండి యుండవలెననునియమము కృతికిలేదు. ఇదియేసడలింపు గుణము వాగ్గేయ కారుని ధాతు రచనా ప్రావీణ్యమునకు ఇది ఒక చక్కని నిదర్శనము. ఈ ప్రక్రియలో వాగ్గేయకారుడు సాహిత్య పద బంధాల సంకెళ్ళ నుండి విడివడి శుద్ధ సంగీతము ద్వారా తన భావములను వర్ణింపజేయుటకు యత్నించును. ఈ ప్రక్రియ ప్రధానోద్దేశము నాదానందము కలిగించుటయే కాని, సాహిత్యా నందము కాదు. కనుకనే సృజనాత్మక శక్తితోబాటు సంగీత శాస్త్ర పరిజ్ఞానము విస్తృతముగా నుండి ప్రయోగనైపుణ్యమును ప్రదర్శింపగలిగిన వ్యక్తి మాత్రమే కృతి కర్తగా పేరొందునని చెప్పవచ్చును. కృతి కర్త ఎటువంటి రాగమునైనను, ఏ తాళమునైనను, ఏగతినైనను ఏలయనైనను, ఏశైలినైనను యధేచ్ఛగా గ్రహించును. ఇంతియేకాక కృతిని మధ్య, విలంబ, ద్రుతలయలలో ఏలయ లోనైనను నిర్వహింపవచ్చును. రాగ సౌందర్యమునావిష్కరించుటయే, కృతికర్త ప్రధాన ధ్యేయము.

కృతి విశిష్టత

సంగీత శాస్త్రపు విలువలు కలిగిన అత్యంత క్లిష్టమగు ప్రక్రియ కృతి, కృతి రచనలు శాశ్వతముగా నిలువబడుటకు సాహిత్యపు విలువల కంటె సంగీతపు విలువలు ప్రధాన కారణము కనుకనే కృతులను ధాతు ప్రబంధ రచనలుగా ఎన్నుట పరిపాటి, రాగములందలి వివిధ ప్రయోగములకు సంపూర్ణములకు

సాధికారిక లక్ష్యముగా నిలుచునది కృతి. శుద్ధ స్వరూపముగ 'సంగీత భాష' ఈ కృతులందే కనుపించును. కృతులు సులువుగా పాడదగిన రాగములందును లేదా పాండిత్య ప్రకర్షను కురిపించు రాగములందును ఉండవచ్చును. ఒక్కొక్క కృతిని ఒక్కొక్క రాగస్వరూపము నావిష్కరించునదిగా భావించవచ్చును. అపూర్వ రాగములన్నియు కృతుల వలననే ప్రచారములోనికి వచ్చినవి. కళాసంగీతమునకు విలువనిచ్చుటచే కృతులను 'సంగీత కవిత్వము'గా ఆచార్య సాంబమూర్తి గారు పేర్కొనినారు. ⁹ మనోధర్మ సంగీతమందలి నిరవల్, కల్పన స్వరముల వంటి వానికి అనువుగా ఉండుట వలన కృతి అత్యంత మధురమైన ప్రక్రియగా ఏర్పడినది.

కృతి యొక్క పరిధి $1\frac{1}{2}$ నుండి రెండు శ్లోకుల వరకు ఉండుట వలన, అతీత అనాగతములవంటి లయ భేదములును కృతులలో వచ్చుటవలన కేవలము సంగీతజ్ఞులే కృతులను రసవత్తరముగా పాడగలుగుదురు. ప్రస్తుత కాలమున కచ్చేరీలందు నగభాగము కృతులే అక్రమించుకొనినవి. అదియును సమంజసమే. అంతర్భూతమైన స్వారస్యము వలననే ఈ ప్రక్రియ కట్టి విశిష్టత లభించినది.

కృతి అంగములు

కృతి యొక్క అంగములను ముఖ్యాంగములు, అముఖ్యాంగములు అని రెండు విధములుగా విభజింపవచ్చును. ముఖ్యాంగములు పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణములు. అముఖ్యాంగములు అలంకరణాంగములు. ఇవిలేక పోయినను కృతివన్నె తగ్గక శోభాయ మానముగనే యుండును. ఈ అలంకరణాంగములుండి నచో కృతి శోభ ద్విగుణీ కృతమగును.

ముఖ్యాంగములు

కృతి యందలి భావమునకు, సూత్రవాక్యము పల్లవి. ఈ సూత్రమునకు వ్యాఖ్యగాను లేదా అనుబంధముగాను అనుపల్లవి సాగును. చరణము ఆవ్యాఖ్యకు విపులమైన భాష్య మన దగినట్లుగానుండును.

రాగ స్వరూపమును విస్తరించుటలో ఒక క్రమ పద్ధతిని తెలుపునవి ఈ ముఖ్యాంగములే. కనుకనే రాగాలాపన పద్ధతికి అనుగుణముగా ఆరోహణ అవరోహణ క్రమములలో ఇందలి స్వర సంచారములు నడచును, మరియు

సులభముగా అర్థమగు పదజాలము ఉదాత్తములగు భావములు, సదాశయములు, నిత్యజీవితము నందలి సంఘాషణలు, వాడుకలోని లోకోక్తులు, ఇంటియేకాక ఉపనిషత్తులలోని పరమ సత్యములను గూడ కలిగియుండి సామాన్య జనులకు సైతము ఆస్వాదన యోగ్యములుగానుండును.

అలంకరణాంగములు

ఈ అంగములు కృతి శోభనుద్దీపింపవేయును. ఈ అలంకరణాంగము (Decorative Angas) లతో కృతి వజ్రములతో పొదిగిన నగవలె శోభించును. కృతికి అత్యంత విశిష్టతను కలుగ వేసినవి ఈ అంగములే. ఇవి 1. చిట్టస్వరము 2. స్వరసాహిత్యము 3. శోల్కట్టు స్వరము 4. శోల్కట్టు స్వరసాహిత్యము 5. విలోమ స్వరసాహిత్యము 6. స్వరాక్షర సమ్మేళనము 7. మధ్యమకాల సాహిత్యము.

చిట్ట స్వరము - సాహిత్యముతో పాటు కృతిలో ఒక భాగముగానుండు స్వరలయ ఖండమునే 'చిట్ట స్వరము'ని అందురు. దీనిని అనుపల్లవి చివరి భాగమునందును చరణము చివరి భాగము నందును పాడుదురు ఆచార్య సాంబమూర్తిగారు చిట్టస్వరమును గురించి ఈ విధముగా నుడివిరి.

" Chitta svaras have a place only in sangita pradhana rachanas and not in sahitya pradhana rachanas. They are out of place in composition like the padam and javali wherein the sahitya is of importance " ¹⁰

చిట్ట స్వరమునకు ఉదాహరణములు:-

1. శ్యామ శ్యామ్ని రవించిన "నీమది చల్లగ" అను ఆనంద భైరవి రాగము లందలి కీర్తన.
2. పట్నం సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్ రవించిన "రఘువంశ సుధాంబుధి" అను కదన కుతూహల రాగము నందలి కీర్తన.

3. మైసూరు వాసుదేవా చారి రచించిన “బ్రోచేవారెవరురా” అను భమాస్ రాగము నందలి కీర్తన.
4. ముత్తు స్వామి దీక్షితులవారి “శ్రీ సరస్వతి సమోస్తుతే” అను అరభి రాగము నందలి కీర్తన.
5. త్యాగరాజు యొక్క “ఇంత కన్నానందమేమి” అనుజలహరి రాగము నందలి కీర్తన.
6. రామనాథ పురం శ్రీనివాస అయ్యంగార్చే విరచితమగు “అను దిసముసు కావుమయ్య” అను బేగడ రాగము నందలి కీర్తన.

స్వర సాహిత్యము చిట్ట స్వరమునకు తగినట్లుగా అదే అయలో సాహిత్యము కలిగి ఉండునది స్వరసాహిత్యము. సాధారణముగా అనుపల్లవి చివరనో లేదా చరణము చివరనో చిట్ట స్వరమును పాడి వెంటనే అదే స్వరలయలో నిబంధించబడిన ‘స్వర సాహిత్యము’ను పాడుదురు. శ్యామ శాస్త్రి రచించిన ‘జనని నిను వినా’ “ఓ జగదంబ” అను రీతిగాళ, ఆనందభైరవి రాగములలోని కీర్తనలు దీనికి ఉదాహరణములు.

శోల్ కట్టు స్వరము ఇది చిట్ట స్వరము వలెనే కృతికి గల మరియొక అలంకరణాంగము. కృతిలోని కొంత భాగము సాహిత్యమునకు బదులు ‘జతులు’ అనగా మృదంగ శబ్దములతో నుండును. వీనినే ‘శోల్ కట్టు స్వరముల’ని అందురు. ఈ శోల్ కట్టు స్వరములు కృతిలో కొన్ని ఆవృత్తములు ఉండవచ్చును లేదా కేవలము కొద్ది భాగము మాత్రమే ఉండవచ్చును. ఉదాహరణమునకు ముత్తు స్వామి దీక్షితుల విరచితమగు “ఆనంద నటన పృకాశం చిత్సభేశం” అను కీర్తనను గ్రహింపవచ్చును. అట్లే త్యాగరాజు రచించిన “శ్రీ గణపతిని సేవింప రారె” అను కృతి దీనికి చక్కని ఉదాహరణము.

శోల్ కట్టు స్వర సాహిత్యము శోల్ కట్టు స్వరమునకనుగుణముగా సాహిత్యము రచింపబడినచో దానిని ‘శోల్ కట్టు స్వర సాహిత్యము’ని అందురు “శ్రీ మహా గణపతి” అను గాళ రాగములోని దీక్షితార్ కృతి దీనికి ఉదాహరణము.

విలోమ స్వర సాహిత్యము కృతిలో విలోమ స్వరలయ అనగా అవరోహణ క్రమములో స్వరలయ ఉండి దానికి తగిన విధముగా సాహిత్యముండినచో దాని ‘విలోమ స్వర సాహిత్యము’ అని యందురు. రామస్వామి దీక్షితులు విరచించిన గంగాతరంగిణి రాగములోని దరువు దీనికి ఉదాహరణము.

స్వరాజ్యం సమైక్యతను ఈ ప్రయోగము నందు ధాతువు (సంగీతము) నందలి స్వరములే మాతువు (సాహిత్యము) నందు అక్షరములుగా ప్రయోగింపబడుటచే ధాతు మాతు సంయోగము కలిగి ఒక విశిష్టమైన సౌందర్యమును సంతరించుకొనుచున్నవి “మారుబల్కకున్నావేమిరా” అను శ్రీరంజని రాగము నందలి త్యాగరాజ కృతి దీనికి ఉదాహరణముగా చెప్పకొనవచ్చును. కృతి ప్రారంభము నందలి ‘మా’ అను అక్షరము స్వరాక్షరము. కొన్ని సందర్భములలో రచయిత ప్రయత్నపూర్వకముగా స్వరాక్షరములు వ్రాయకున్నను అవి స్వరాక్షరములుగా మారును. అటువంటి సందర్భము లందుగాయకుడు అవి స్వరాక్షరములుగా పాడినచో ఆకృతిలోని భావమునకు పోషకమగునా కాదా అని విచారించి పాడవలసి యుండును. ఉదాహరణమునకు హిందోళరాగమునందలి “సామజవరగమన” అనుకృతిలోని అనుపల్లవి అయిన “సామనిగమజనుధామయ” అను పదములలోని అక్షరములను స్వరాక్షరములుగా కూడ కొందరు పాడుదురు.

మధ్యమ కాల సాహిత్యము కృతిలోని అలంకరణాంగములలో ఇదియొకటి. కృతిలోని ఒక ఖండముఆకృతి లయకంటె కొంత వేగముగా ద్రుతలయలో ఉండి నచో దానిని మధ్యమకాల సాహిత్యమని అందురు. ఈ మధ్యమ కాలసాహిత్యము పల్లవి చివరనో లేదా చరణము చివరనో లేదా రెండింటి చివరలనో ఉండును. దీనికి ఉదాహరణముగా దర్బారు రాగములోని త్యాగరాజ విరచితమగు “యోచనా కమలలోచనా” అను కృతిని గ్రహింపవచ్చును. ఇట్లే దీక్షితార్ రచనలగు “శ్రీసరస్వతి నమోస్తుతే” అను ఆరభిరాగము నందలి కీర్తనయు, హంసధ్వని రాగము నందలి “వాతాపిగణపతింభజే” అను కీర్తనయు మధ్యమకాల సాహిత్యమునకు ఉదాహరణములుగా గ్రహింపవచ్చును.

ఇతర రచనా ప్రక్రియలలో లేని గాన రసోపస్కారములగు సౌందర్యాత్మక లక్షణములు కలిగిన దగుటచే కృతిగాన రసానుభూతి నందించు ఏకైక ప్రక్రియగా రూపొందినది. అట్టి గాన రసావిష్కరణ వేయుకృతి అను ప్రక్రియను పదకవితా జగత్తున కందించిన త్యాగరాజు ప్రజ్ఞావిశేషము ఎనలేనిది.

త్యాగరాజునకు పూర్వము సంగీతస్వరూపము

త్యాగరాజునకు పూర్వము సంగీత కళాత్మమగు రచనా ప్రక్రియ అరుదు. సంగీత శాస్త్రము నందు ప్రయోగములు చేయు దృష్టియును నాటి వాగ్గేయ కారులకు స్వల్పము. కనుకనే ధాతు కల్పనా దక్షుడుగా కర్ణాటక సంగీత చరిత్రలో త్యాగరాజునకు ఒక సమున్నతమైన స్థానమేర్పడినది. త్యాగరాజు విశిష్టతను నిరూపించుటకు ముందు ఇతర వాగ్గేయ కారుల రచనలను దిజ్ఞాత్రముగా పరిశీలించుట అత్యంతవశ్యకము. సంకీర్తన, కీర్తన, పదము, కృతి మొదలగు వాని యొక్క లక్షణములను పరిశీలించి అందు సంగీత కళకు గల స్థానము నవగాహనము చేసికొనుట ఈ పరిశీలన ముఖ్యోద్దేశము.

వాగ్గేయ కారులలో ప్రప్రథముడుగా, పద కవితా పితామహుడుగా బిరుదు వహించిన వాడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుడు. [1408-1507] సంకీర్తన సృష్టికర్త ఈ వాగ్గేయకారుడే. అన్నమాచార్యుడు నాటి జనాదరణము పొందిన జానపద గీతములను, ప్రాచీన రచనలగు యక్షగానములను, దరువులను, ఏలలను ప్రమాణముగా గ్రహించి రచించినట్లు ఆతని రచనలాధారముగా చెప్పవచ్చును. కర్ణాటక భాషలో భక్తి వేదాంతాత్మక కీర్తనలు రచించిన శ్రీపాదరాయరు, నిజగుణ శివ యోగి వంటి వాగ్గేయకారుల ప్రభావము అన్నమయ్యపై పడినట్లుగా తెలియుచున్నది. అన్నమయ్య మొత్తము ముప్పది రెండు వేల కీర్తనలను రచించినట్లుగా ప్రతీతి. ఇవియేగాక ఇతడు ద్విపద ప్రబంధముగా రామాయణము, సంస్కృతములో వెంకటాద్రి మాహాత్యము, తెలుగున రసమంజరి, పండ్రెండు శతకములను రచించెను. అన్నమయ్య రచనలలో జాజరలు, చందనూమలు, చిలుక, తుమ్మెద పదములు, లాలి, సుస్మి, గొబ్బి, ఉయ్యాల, జోల, జేజే జయజయ, విజయీభవ, శోభన మంగళవైభవములు మేల్కొలుపులు, నలుగులు, దంపుళ్ళు, నివాళులు, కూగూగులు, గుజ్జనగూళ్ళు, చందమామ గుటకలు, ఆరతులు, మంగళారతులు, జయమంగళాలు, అల్లోనేరేళ్ళు, చాంగు బళాలు, సాసముఖాలు, ఆవధానములు 'తందానలు' వెన్నెలలు, మానస సంబోధనాత్మకమగు తత్త్వ గేయములు వంటి రచనలు ప్రధానమైనవి. ఇంతియే కాక అన్నమయ్య సంస్కృతములో సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథమును రచించి దేశి సంగీత ప్రబంధములకు లక్షణములను తెలిపెను.

అన్నమయ్య శృంగార రసాత్మకమగు కీర్తనలను, ఆధ్యాత్మ కీర్తనలను, ఆత్మ హృదోధాత్మక కీర్తనలను కూడ రచించెను. ఈ కారణముల వలననే ఇతని

‘సంకీర్తనము’లో సాహిత్య భావ ప్రకటనయే ప్రధానముగా, సంగీత ప్రయోగ దృష్టికొంత అప్రధానముగా కనుపించును. ఏదేని ఒక భావము భాషా రూపముగా మనస్సునమెదలిన వెంటనే తత్కాలమున స్ఫురణకు వచ్చు ఏదేని ఒక స్వర లయను గ్రహించి రచన సాగించినట్లుగా తోచును. కనుకనే అన్నమయ్య సంకీర్తనలలో సంగీతము, సాహిత్యమునకు ఒక ఉపాంగము మాత్రమే.

శివ నారాయణ తీర్థులు [1580 - 1680]

ఇతడు సంస్కృతములో “శ్రీకృష్ణ లీలా తరంగిణి” అను ఒక మహా యక్షగానకావ్యమును రచించి ప్రసిద్ధి వాగ్దేయకారుడుగా పేరొందెను. “శ్రీకృష్ణ లీలా తరంగిణి” శ్రీ కృష్ణ చరిత్రతో కూడిన 12 అంకములు గల కావ్యము. ఇందలి అంకములను నారాయణ తీర్థులు తరంగములుగా పేర్కొనెను. కాలక్రమమున ఇందలి కీర్తనలన్నింటికిని తరంగములను పేరు స్థిరపడిపోయినది. ఈ కీర్తనలు భక్తిరస ప్రధానములు. శ్రీ కృష్ణ గాథలు ఈ కీర్తనలకు ప్రధానమైన వస్తువు. ప్రతి తరంగములో శ్రీ కృష్ణుడు ఆవతార మూర్తిగా మాత్రమేగాక మూల విరాట్టయిన పరమాత్మగను మనకు కనుపించును. తీర్థులు రచించిన ఈ తరంగములన్నియు శ్రీ కృష్ణ పరమగు సంకీర్తనలతో కృష్ణ పరతత్వమైన ఆధ్యాత్మ వివరణములతో నిండి యుండును.

తీర్థుల వారు తమకు పూర్వయుగ స్వభావమగు సంకీర్తనా సౌరభమును దట్టముగా పట్టించుకొని యక్షగాన కావ్య స్వరూపమును సంపూర్ణముగా అవగాహనము చేసికొని రచించినట్లునిపించును. ఇతని కావ్యం యక్షగానము శ్లోకములతోను, కీర్తనలతోను, గద్యములతోను నిండియుండును. ఇతని తరంగ ములందు సాహిత్యమే ప్రధాన పాత్ర వహించుటచే మధురమగు శబ్దముల కూర్పులతోను, యతి ప్రాసలతోను, శబ్దాలంకారములతోను నిండియుండును. ఈ తరంగములు తీర్థుల వారి సంస్కృత భాషావైరుష్యమునకు అతని పాండితీ ప్రకర్షకు ప్రతీకలు. ఈ తరంగములందు నృత్యమునకు అనువగు పదముల విరుపులు కలిగియుండుటచేత నాటి కూచిపూడి వారు, మేళతూరు భాగవతులు ఈ తరంగములను సమాదరించిరి. ఈ కారణముల వలననే తరంగములలో “సంగీత కళ” కంతగాతావు లేదు.

కంచెర్ల గొప్పన్న [భద్రాచల రామదాసు 1620-1680]

ఇతడు భక్తి భావాత్మకమగు కీర్తనలనే రచించెను. ఇతని ఆశయము పాండిత్య ప్రకర్షకాదని, సంగీతము ఇతని భక్తి ప్రకటనకు ఒక ఉపకరణము మాత్రమేయని చెప్పవచ్చును. ఇతడు తన జీవితమున ఎదురైన అనుభవములనే కీర్తనలుగా

మలివి పాడుకొనెను. కనుకనే ఇతని కీర్తనలలో సంగీత ప్రజా విశేషములకు స్థానము తక్కువ. రాగ భావ ప్రదర్శనకు ఇతని కీర్తనలలో తావులేదు. భజన పద్ధతికి ఇతని కీర్తనలు అలవాలములు కనుకనే ఈ కీర్తనలు ఒకేసారి అనేకులు కలిసి గానము చేసినను శ్రావ్యముగా నుండును.

క్షేత్రయ్య (1600-1680)

అన్నమయ్య కాలములో పదము సంకీర్తనము పర్యాయ పదములుగా ఒకే ఆర్థములో వ్యవహారములో నుండెవి. క్రమక్రమముగా నారాయణ తీర్థులు, రామదాసు, క్షేత్రయ్యల ఆవిర్భావముతో అధ్యాత్మ, భక్తిరసాత్మక రచనలకు సంకీర్తన, కీర్తన, అనునామములు వ్యవహారములో రూఢికెక్కినవి. క్షేత్రయ్య శృంగార రసాత్మకముగా అధ్యాత్మ బోధ అంతర్గర్భితముగా ఉండునట్లు రచించెను. తన పూర్వవార్గ్యేయ కారుల కంటె ఇతడు ధాతు శిల్పమున కొంత ముందంజవేసెను. కనుకనే క్షేత్రయ్య పదములు విలంబగతిలో ఉండి విస్తారమైన రాగభావ సాహిత్య భావ ప్రదర్శనకు అనుగుణముగా సాగును. క్షేత్రయ్య శాస్త్రుడత్తుని “రసమంజరి”ని “శృంగారరసమంజరి” అను పేర తెనిగించినట్లు తెలియుచున్నది॥ ఈ రసమంజరిలో చెప్పబడిన నాయికా, నాయక, సఖీ, దూతికా లక్షణములకు లక్ష్యములుగా అతడు పదములను రచించినట్లుగా తెలియుచున్నది కనుకనే ఇతని పదములు విభిన్నహస్తముఖాద్యంగాభినయమునకు అనుగుణముగా నుండి నాట్య సంగీతమునకు చెందిన రచనలుగా ప్రసిద్ధి చెందినవి. సాహిత్య భావానుగుణముగా రాగములందలి స్వర సంగతులను మలచుటలో క్షేత్రయ్య నేర్పరి. క్షేత్రయ్య పదములలో ముఖారి, ఘంటా, నాదనామక్రియ, పున్నాగ వరాళి, కాంభోజి, వంటి క్లిష్టమైన రాగములు ప్రముఖ స్థానము నాక్రమించు కొనినవి. సాహిత్య రసభావములలోని వ్యత్యాసములను మనోజ్ఞముగా రాగ వైవిధ్య ప్రయోగ జ్ఞానముతో పోషించుటవలన క్షేత్రయ్య పదములలో సంగీత సాహిత్య కళలు రెంటికిని సమ ప్రాధాన్యము ఏర్పడినది. కాని, పదము ముఖ్యముగా అభినయము కొరకు రచింపబడిన ప్రక్రియ. కనుకనే ఈ ప్రక్రియ రచన విలంబగతిలోను, ఏడు అక్షరములుగల మిశ్రగతిలోను ఉండి నృత్యమునకు తగినట్లుగానుండును. విలంబిత లయ భావాభినయమునకు అనువుగా నుండును. ఈ కారణమువలననే పదములలో విస్తారమైన స్వర సంగతులకుగాని, రాగ సంపారములకుగాని స్థానము లేదు.

11. అంధ్యవార్గ్యేయ కార చరిత్రము: బాలాంత్యపు రజనీకాంతరావు పు. 328

రామదాసు కీర్తనల తరువాత ఆంధ్రదేశములో అధిక జనాదరణ పొందినవి, మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్యకవి రచనలగు అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు. ఇవి రామాయణ గాథ ద్వారా అధ్యాత్మిక, అద్వైత తత్వమును బోధించెడి రచనలు. ఈ కీర్తనలలో ఇతివృత్తము రామాయణమే. సుబ్రహ్మణ్య కవి 104 కీర్తనలను రచించెను. ఇతని కీర్తనలన్నియు అను పాసలతో కూడి రమణీయముగానుండును. శివుడు పార్వతిని సంభోధించుచు రామకథను వినిపించు చున్నట్లుగా నుండెడి పల్లవులతో నీ కీర్తనలు ప్రారంభింపబడుట వీని ప్రత్యేకత. ఇతని కీర్తనలు కథాకథనము, వేదాంత బోధనము అనురెండు ముఖ్యలక్షణములు కలిగియున్నవి. ఈ కారణమువలననే ఇతని కీర్తన స్వరూప ప్రమాణము పెద్దదిగా నుండును. ఒక్కొక్క కీర్తనలో ఏడెనిమిది చరణములు కూడ నుండును. సుబ్రహ్మణ్యకవి తన రచనలో అఖ్యానాత్మక శైలికి అనుగుణముగ నుండుట కొరకు విలంబ, మధ్య లయలు కలిగిన ఆది, ఆట, ఘంపె, త్రిపుట, రూపక తాళములలో మాత్రమే రచించెను. ఇతని కీర్తనలలో ముఖ్యముగా ఆహిరి, రేనప్తి, భైరవి, ధన్యాసి, కాంభోజి, కన్నడ, గౌళిపంతు, శంకరాభరణము, నాదనామ క్రియ, సారాష్ట్ర, కళ్యాణి, సురటి, పూర్వకళ్యాణి, ముఖారి, యదుకుల కాంభోజి, ఘంటా, మారువ, నవరోజు, జుజూవంతి, సారంగ, నాట, ఆరభి, పేగడ, విశహరి, సావేరి, శహన, అరాణ్యభరణ, కేదారగౌళ మొదలగు రాగములను వాడెను. రామాయణ కథాత్మకములగుటచేత ఇతడు తన కీర్తనలలో సంగీత శిల్పమునకంటె సాహిత్య భావములకు అత్యంత ప్రాధాన్యము నిచ్చెను. ఇతని కీర్తనలు వేదాంత భావములతో పాటు సాహిత్య స్వభావముతో నుండుట వలన గాయకుల ఆదరము పొందలేదు.

సంగీత రచనా ప్రక్రియలను స్థూలముగా సమీక్షించినచో సంకీర్తనలును, కీర్తనలును, పదములును, తరంగములును సాహిత్య రసాత్మక ప్రక్రియలుగా నిర్ధారింపవచ్చును. వాగ్గేయ కారుల రచనా విధానమును పరిశీలింపగా అన్నమయ్య, రామదాసు, నారాయణ తీర్థుల రచనలు సంకీర్తనాత్మకములుగా ద్యోతకమగును. క్షేత్రయ్య పదములు అభినయాత్మకములు కాగా, మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్యకవి రచన అఖ్యానాత్మకము. ఇక నాదాత్మ ప్రక్రియగా కర్ణాటక సంగీత రచనలో మనకు కనుపించునది “కృతి” ఒక్కటియే. ఈ ధాతు ప్రధానాత్మకమగు ప్రక్రియకు న్రష్ట త్యాగరాజు (1767-1847) ఇతడు

అపూర్వ ధాతు కల్పనావాతుర్యము గలనేర్పరి. స్వర సౌందర్య సాధనమే ఇతని లక్ష్యము. కనుకనే ఇతని రచనలు ప్రధానముగా నాదరసము లేదా గానరసము పైననే ఆధారపడి యుండును, మృదువైన భాషా శిల్పమునకు నిత్య సుందరమగు ధాతు సౌందర్య శిల్పమునకు ఇతని కృతులే ఉదాహరణములు. భక్త్యావేశముతో పాటు గానరసమును జోడించి మనోహరమగు రాగభావ ప్రదర్శనకు సాధనముగా త్యాగరాజు “కృతి” అను విశిష్ట ప్రక్రియను నిర్మించెను. కనుకనే ఇతని కృతులు ఒక్కొక్కటి ఒక్కొక్కరాగ స్వరూపముగా చెప్పవచ్చును. ఇతని కాలమునందు పదకవిత ‘సంగీత కళకు’ అంకితమైపోయినది.

ధాతు కల్పనా దక్షుడు - త్యాగరాజు

ధాతు కల్పనాదక్షునిగ త్యాగరాజు వాగ్గేయకారులలో అగ్రస్థానము నందుకొని తన తరువాత వారికి మార్గదర్శకుడయ్యెనను అంశము ప్రతిపాదించుటకు త్యాగరాజు రచనా ప్రక్రియతోపాటు ఇతర వాగ్గేయకారుల రచనా ప్రక్రియలను కూడ గ్రహించి లక్ష్యలక్షణ సమన్వయము చేయలయును. అప్పుడు వాగ్గేయ కారులలో త్యాగరాజు విశిష్టతయు, పదరచనలలో కృతి వైశిష్ట్యమును సుస్పష్టముగా తెలియవచ్చును.

సంగీతమునకు ప్రధానముగా రెండు లక్షణములున్నవి. అందు మొదటిది గానమును అభివ్యక్తికరించుట. ఈ లక్షణ సమన్వితమైన సంగీతమునే శుద్ధ సంగీతమని (Pure Music) అందురు. రెండవ లక్షణము సాహిత్యమును పోషింపగలుగుట. ఈ కోవకు చెందిన సంగీతమును అనువర్తిత సంగీతమని (Applied Music) అందురు. త్యాగరాజునకు పూర్వులు ఈ రెండవ లక్షణమునకు చెందిన రచనలు చేసిరి. కనుకనే వీరిరచనలలో సాహిత్యము ప్రధాన పాత్రవహించును. సాహిత్య భావపోషణకు సంగీతమును సాధనముగా వీరు గ్రహించిరి. త్యాగరాజు మొదటి లక్షణమగు గానరసాభివ్యక్తికరణకు సన్నిహితమైన “కృతి” అను రచనా ప్రక్రియను చేపట్టెను. కనుకనే ఇతని రచనలలో సంగీత రసపోషణకు అత్యంత ప్రాధాన్యము కలిగినది. కళా సంగీతము (Art Music) అనబడు సౌందర్యాత్మక గానపద్ధతికిని, శుద్ధ సంగీతమునకును సన్నిహితముండుటచే ఇతని రచనా ప్రక్రియ యగు కృతి యందు సాహిత్య సంగీత ములకు అంగాంగి సంబంధముండును. ఈ అనుశీలనము నాధారముగా కృతిలో విలక్షణమైన రెండు ప్రధానాంశములు ఉండునని నిర్ధారింప వచ్చును. అవి పదబొహుళ్యము లేకపోవుట, సాహిత్యరస పోషణము ప్రధానాంశము కాకుండుట

ఈ కారణము వలననే కృతి మనోధర్మ సంగీతముపై ఆధారపడియున్నది. ధాతు శిల్ప సంశ్లిష్టతయే కృతి రచనకు లక్ష్యము. కనుకనే వాగ్గేయ కారులలో త్యాగరాజునకు సమున్నత స్థానము లభించినది.

విస్సా అప్పారావు గారి మాటలలో చెప్పవలెనన్న-

“సాహిత్య శృంఖలాబద్ధమైన సంగీతమును
విడిపించి త్యాగరాజ స్వామి సాహిత్యమును
అప్యధానము చేసి సంగీతము స్వేచ్ఛావిహార
మొనర్చుటకై నూతనములు సుందరములు
నైన కృతులను దివ్యరాజు భవనములను నిర్మించాడు” ¹²

త్యాగరాజు కర్ణాటక సంగీతమునకు అనన్యసామాన్యమగు సౌందర్యమును చేకూర్చుటకు అనాడు పృస్తార కృమములో లేని, నామమాత్రములుగా ఉన్నకొన్ని రాగములకు జీవము పోసి పృవారములోనికి తెచ్చెను. ఈ సందర్భములో ఖరహర ప్రియ, హరికాంభోజి, వంటి రాగములను పేర్కొనవలెను. ఆరోహణ అవరోహణ స్వర సంపుటములుగా మాత్రమే నిలచియున్న ఈ రాగములను సముద్ధరించి, రాగములలో వీటికి ఉన్నత స్థానమును ఏర్పరచెను. ఇంతియేకాక నాట, గొళ, ఆరభి, వరాశిశ్రీ మొదలగు ఘనరాగములలో రచనలు చేసి, ఈ రాగ సౌందర్యములను సమగ్రముగా తనరచనలలో అవిష్కరించెను. త్యాగరాజు పృసిద్ధ రాగములైన శంకరాభరణము, తోడి, కళ్యాణి, భైరవిరాగము నందు ఒక్కొక్క రాగమున సుమారు ముప్పది కృతుల వరకు రచించెను. ధన్యాసి, సావేరి, అసావేరి, దర్బారు, కేదారగౌళి, అరాణ, ఆరభి, దేవగాంధారి, బిలహరి, బేగడ, శహన మొదలైన జన్యరాగములలో సుమారు పదిమొదలు ఇరువది కృతుల వరకు రచించెను. ఇక ‘సున్నిత రాగము’లైన నాయకి, సారంగ, శహన, హుస్సేని జయమనోహరి, శ్రీరంజని, నీలాంబరి, బలహంస, యదుకుల కాంబోజి మొదలైన రాగములలో ఒక్కొక్క రాగమున అయిదారు కృతులను రచించెను. సంపూర్ణమగు తోడి రాగమునందు మధ్యస్థాయి షడ్జిమము నుండి తారస్థాయి షడ్జిమము వరకు గల స,రి,గ,మ,ప,ద,ని,స అను ఎనిమిది స్వరముల లోను ఒక్కొక్క స్వరములో ఒక్కొక్క కృతిని ప్రారంభించి తన ప్రతిభను ప్రదర్శించెను. కనుకనే రాగ స్వరూప సౌందర్యమునకు త్యాగరాజ కృతులు

నిదర్శనములు. ఈ అభిప్రాయమునే శ్రీ పురుషోత్తమన్ గారి మాటలలో తెలుప
వలెనన్నచో

" A complete picture of raga can be
obtained only when one studies all the
Compositions of Tyagaraja in that raga.
The raga rupa, spread over many
Compositions, gets a detailed delincetion
He has given life to many ragas through
his compositions " 13

త్యాగరాజు మేళకర్తలకు, జన్య రాగములకు ఒక ప్రత్యేక శైలినేర్పరచి
తన సంగీత పాండితీ ప్రకర్షను నిరూపించుకొనెను ఇంతటి సంగీత ప్రజ్ఞా
పారీణుడగుటచే ఇతని కృతులలోని సంగతులు, స్వరాలయ ఘ్నణముగా పరిశీలించి
నచో ఆరాగ భావమంతయు మనకు తేట తెల్లమగును. కనుకనే ఇతని కృతులు
రాగముయొక్క రక్తిని అస్వాదింపజేయును. ఇట్టి కృతులు చదివి విన్నంత
మాత్రముననే అనంద రసోల్లాసము కలుగును ఇక సంప్రదాయము తెలిసి పాడ
నేర్చిన వారి అనంద తన్మయము వర్ణనాతీతము.

కృతిలోనిధాతు శిల్పమును సమీక్షించినచో ఈ రచనా ప్రక్రియను
సర్వ సౌందర్యమూర్తిగా చేసిన లక్షణములలో నొకటి "సంగతుల కల్పన
పునరావృత్తి" అని నిర్ధారింపవచ్చును. గాన పద్ధతిలో మొట్టమొదటగా సంగతి
అను లక్షణమును ప్రవేశపెట్టినది త్యాగరాజే. సంగతులు పాడుటలో ప్రధాన
మైన ఉద్దేశము రాగ భావ ప్రదర్శనము. ఒకరాగములో నిబంధించిన స్వరము
లను విభిన్నరీతులతో సమ్మేళనముచేసి ఆ రాగ సౌందర్యమునావిష్కరించుటయే
"సంగతుల" ఆశయము. అంతియేకాక ఈ 'సంగతులు' సాహిత్య భావములను
మరింత మనోజ్ఞముగా ప్రదీయమానముచేయుటకు, రాగ భావమును సాహిత్య
భావముతో రంగరించి విస్తరింపజేయుటకు ప్రయోగింతురు. శ్రీ పురుషోత్తమన్
గారి మాటలలో

" Thyagaraja is the inventor of sangathis which have enriched kirtana a hundred fold. Sangathis are subtle modulations of Ragabhava as well as Sahityabhava " 14

కాగా త్యాగరాజు ఈ సంగతుల ప్యయోగములను పునరావృత్తము కానీయక వానిని వివిధ స్వరలయలతో భావ పుష్టినిచ్చు గమకములతో సమ్మేళనము చేసి గేయకల్పనలో అపూర్వశక్తిని, అసాధారణ ప్రతిభను చాటెను. అంతియేకాక పాశ్చాత్య సంగీతపు పోకడలను గ్రహించి మార్షల్ (బ్యాండు) సంగీతమునకు చెందిన స్వరలయలతో కొన్ని కృతులను రచించెను. ఉదాహరణములుగా "రమించు వారెవరురా", "శరసర సమరైక శూర", "శ్రీరమాపాదమా" వంటి కృతులను గ్రహింపవచ్చును.

కృతిని దీప్తిమంతము చేయు మరియొక లక్షణము వానికి గల అలంకరణాంగములే. కృతికి గల ఈ ముఖ్య లక్షణములవలననే కీర్తనకు లేని విశిష్టత కృతికి దక్కినది. అంతియేకాక సంగీత సభలందు గానరసానుభూతి నందించు అంశముగా పరిణమించినది. కనుకనే కృతి ప్రక్రియ యొక్క శాశ్వతత్వము దాని సంగీతపు విలువపైననే ఆధారపడియున్నది. కాగా త్యాగరాజు కృతిలోని గానరసమును భక్తిరస ప్రబోధమునకు అనువుగా మలచుకొనెను. కనుకనే భగవంతుడు నాదస్వరూపుడని, ¹⁵ నాదలోలునకే బ్రహ్మానందము కలుగునని ¹⁶ త్యాగరాజు తెలిపెను. అంతియేకాక "నాదోపాసనచే", "శోభిల్లు సప్తస్వర" అను కృతులలో నాదమునే భగవత్స్వరూపముగా భావించి ఆరాధించెను మరియును తన ఉపాస్యదైవమగురామునకు సంగీతమునకు అభేద ప్రతిపత్తిని కల్పించుకొని ఉపాసించెను. "నాద సుధారసంబిలనునరాకృతి" అను ఈకృతిలో ఈ భావము సుస్పష్టపడును. రామాయణ కథా సారాంశము ఉండునటుల కొన్ని కృతులనుకూడ ఇతడు రచించెను. ఉదాహరణమునకు "ఎంతనినిన్నే వర్ణింతు శబరి", "బోవేవారెవరే", "శ్రీరఘుకులమందు పుట్టినీవు" "వినయమునను కౌశికుని వెంట" మొదలగు కృతులను తెలుపవచ్చును. గానరసము నొలికించు 'కృతి'లో ఇంతటి మనోజ్ఞమైన సాహిత్య భావములను ప్రదర్శించుట త్యాగరాజు

14. Thyagayanishad : Purushothaman

పు. 14

15. "నాద తనుమనిశం శంకరం"

16. "నాదలోలుడైబ్రహ్మానందము"

యొక్క సామర్థ్యమునకు నిదర్శనములు. నాదోపాసనచే ముక్తిపొంది, భక్తుల కందరికిని దారి చూపిన వాగేయ కారుడు త్యాగరాజు అనుట సముచితము. రక్తికి, ముక్తికి సాధనము సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియయైన 'కృతి' అనుటయు సముచితమే.

త్యాగరాజు - సాహిత్యము

థాతు కల్పనలో సాధింపబడిన సమున్నత స్థితిని సరించి త్యాగరాజు థాతుకల్పనాదక్షుడుగా చెప్పినప్పటికిని మాత్రు కల్పనలో మహిత ప్రజ్ఞను, అత్యంత లలితమైన పోకడలను చూపెను. స్థాలీ పులాక న్యాయముగానైనను అతని కవితా వైభవమును సమాలోచించుట అత్యంతావశ్యకము. త్యాగరాజుశైలి మాధుర్య ప్రసాద గుణములు కలిగి ద్రాక్షాపాకములోనే సాగును. సంస్కృతాంధ్ర పద సమ్మేళనము ఇతని రచనకు అపూర్వమనోహరమైన సౌందర్యమును సంతరించి పెట్టెను. ఇతనిది థాతు (సంగీత) ప్రధానమైన రచన అయినప్పటికిని రసభావములకు సముచితరీతిలో పద ప్రయోగము చేయుటచే సంగీతామృతముతో పాటు సాహిత్యామృతమును అపోశన పట్టిన పండిత కవి త్యాగరాజు అని నిరూపింప వచ్చును. రాళ్ళపల్లి వారి మాటలలో చెప్పవలెనన్న

“త్యాగరాజుగారి రెండవ వరం కవిత్వ కళ, మహాకవుల కుండవలసిన గుణాలెన్నో ఆయనయందు స్వతఃస్సిద్ధంగా ఉన్నవి. చిన్నతనం నుంచి పద్యాలు పాటలు అంతులేక విన్నాడు, వల్లించాడు స్వాభావికంగా రచనోత్సాహం కలవాడు కాబట్టి భందస్సు, యతి ప్రాసలు మొదలైనవానిని సులభంగా వశీకరించు-కోగలిగాడు. భావాలలో అర్జవం నిండి ఏమాట చెప్పినా వర్చస్సుతో చెప్పగలిగాడు. కృత్రిమంగా మీద వేసుకొన్న భావాలు ఆయన రచనలో లేనేలేవనవచ్చు కొన్ని సంప్రదాయకపు మాటలుతప్ప అన్నీ నిండుగా బతికిన భావాలే” 17

పద్యములు

దృశ్యకావ్య పద్యంలో కన్నులకు కట్టినట్లుగా వర్ణించుటలో త్యాగరాజు మేటినేర్పరి అని చెప్పకతప్పదు. శ్రీరాముని దివ్యరూపమును దర్శించిముగ్ధుడైన తీరు మధ్యమావతి రాగములో అద్భుతముగా వర్ణించెను. “అలకలల్ల లాడగగని”

17. త్యాగయ్య గారి నాదసుధారసం: రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మ భారతి పు. 5
జూన్ 1947

ఆ రాణ్ముని ఎటు పొంగెనో; వెలుపు మీరగను మారీచుని మదమణచేవేళ,
అను కృతిలో మారీచుని మదమణచువేళ, ముని కనుసైగతో శివధనుపు విరుచువేళ
ఆ శ్రీరామ చంద్రుని ముఖారవిందముపై అందముగా నాట్యమాడిన అలకలను
వర్ణించి అతని దివ్యమోహన రూపమును కన్నులకు కట్టించెను.

శబ్దాలంకారములు

శృవణ సుభగత్వమునకై త్యాగరాజు పెక్కు శబ్దాలంకారములువాడెను.
అందు వృత్తను పాసలు అసంఖ్యాకములు. ఉదాహరణముగా “తవ దాసోహం”
అను కృతిని ఈ అలంకారమునకు గ్రహింప వచ్చును.

1. “తవ దాసోహం తవ దాసోహం తవదాసోహం దాశరథే; వరమ్మదు భాష్ట్ర
విరహిత వేష్ట నరవర వేష్ట దాశరథే; సరసిజనేత్ర పరమ పవిత్ర సురపతి
మిత్రదాశరథే”

వృత్తను పాసకు మరికొన్ని కృతులను గ్రహింపవచ్చును:-

2. “బాల కనకమయచేల సుజన పరిపాల శ్రీరమాలోల అను ఈ కృతిలో
'ల' అను అక్షరము పునరావృత్తమై వృత్తను పాసను తెలుపుచున్నది.
3. “మరువకవే నవమన్మథుని రూపు” అను కృతిలోను ఈ అలంకారము
చూడవచ్చును. అది “నీటో మెల్లని మాటో కన్నుల తేటో మరి వలెవాటో”
ఈ ప్రకారముగనే మరికొన్ని అలంకారములను తెలుపుట జరిగినది.
“రామా శ్రీరామా” అను కృతిలో “రాయా మనసు రాయా ముని గేయా”
అని యమక శ్లేషను ప్రయోగించెను. ఇట్లే సో రాష్ట్ర రాగములోని
“పాహిమాం హరేమహానుభావ” అను కృతిలో “పాహిరామ యనుచు నీదు
పదము నమ్మితి, పాహిరామ యనుచునీదు పదము పాడితి, పాహిరామ
యనుచు పరమ పదము వేడితి” అని ‘పదము’ అను మాటపై లలితమైన
శ్లేష ప్రయోగించెను.

అర్థాలంకారములు

అర్థాలంకారములను కూడ త్యాగరాజు అత్యంత మనోజ్ఞముగా ప్రయో
గించెను. ఈ అనుశీలనములో ఉపమ, రూపక, ఉత్పేక్షాలంకారములను
మాత్రము గ్రహించుట జరిగినది. శహనరాగములోని “రామారామారామాలలి
శ్రీరామ రామారామాలలి” అనుకృతిలోనిచరణమునందు శ్రీరాముని వర్ణించుచు
ఉపమాలంకారమున “కలువ రేకులనుబోలు కనులు కలగనేలనన్నుగన్నదయాళో”

అని కీర్తించెను. ఇట్లే “తెరతీయగ రాదా” అను కృతిలోని చరణమునందలి
 “ఇరువొందగ భుజియిచు నమయమున ఈగ తగులురీతియున్నది” అని
 మచ్చరమును ఈగతో పోల్చి చక్కనియుపమానంకార ప్యయోగముచేసెను.
 “ఐంటురీతి కొలువెయ్యవయ్యరామా” అను కృతిలోని చరణమునందు రూపకా
 లంకారము ప్యయోగమును చేసెను.

అది- “రోమాంచమనే ఘన కంచుకము, రామభక్తుడనే ముద్ర బిళ్ళయు,
 “రామనామమనే వరఖడ్గమిద” రామబంటు కుండవలసిన లక్షణములను తెలుపు
 టకు రూపకాలంకారమును అత్యంత సుందరముగా ప్యయోగించెను. ఇట్లే
 “మానసనంచరరే! రామే” అనుకృతిలో రాముని రూపకాలంకారమున స్తుతించెను.
 “పరమపావన నిర్జరవర్యే, ముఖజితభార్యే సురవైరినిచయ తమ సూర్యే
 వికసిత నరసీరుహనేత్రే” ఉత్పేక్షాలంకారమునకు త్రిపుర సుందరిని వర్ణించు
 “సుందరి నిన్ను వర్ణింప బ్రహ్మాది సురలకైన తరమా” అనుకృతిలోని చరణమును
 గ్రహింప వచ్చును.

“ కలకలమను ముఖకళలను గని కలు

వలరాజు భువికి రాడాయె-చెలగు నీలావణ్యమును గని

యలనాడె వలరాజుగానకపోయె - నిలువరమగు నీ

గంభీరమునుగని జలరాజు జడ వేషుడాయె ” ఈ విధముగా

పలురకములైన అసాధారణమగు ఉత్పేక్షలతో “త్రిపుర సుందరి” సౌందర్యమును
 అతిశయింపచేసెను. త్యాగరాజు కవితా సౌందర్యమునకు పాండితీ ప్రకర్షకు
 ఈ కృతులు మచ్చుతునకలు మాత్రమే.

తేట తెలుగులో “కద్దనువారికి కద్దు కద్దని మొరలనిడు” అను కృతి
 మనోహరముగా రచించెను. ఇంతియేకాక త్యాగరాజు కృతులందు సూక్తులు,
 సామెతలు, లోకోక్తులు జాతీయముల ప్యయోగములును అధికముగా కానవచ్చును.
 ఇందుకు ఉదాహరణములు :-

1. “అనురాగము లేని మనసున సుజ్ఞానమురాదు”
2. “భామ మరువంపు మొలక”
3. “అంబలి తినువేళ అమృత మబ్బినరీతి”
4. “ఆడబోయిన తీర్థ మెదురైన రీతి”
5. సోమిదమ్మ సొగసు గాండ్రను కోరితే “సోమయాజి స్వర్గార్హుడౌనా”
6. “వృషరాజుకు అటుకుల రుచి తెలియు చందము”

7. “చుట్టి చుట్టి పక్షులెల్ల చెట్టు వెదకురీతి”
8. “ఎరు నిండి పారిన, పాత్రకు తగు నీరు వచ్చు”
9. “తన తనయ పగనవ వేదనకోర్వలేకుంటే తనదు అల్లునిపై అహంకార పడగనేల”
10. “గణనాథుని చేయగోరిన కడువానరుడై తీరెగా”

త్యాగరాజు కవిత్వమునందలి మరికొన్ని అందమైన ప్యయోగములను చూపవచ్చును.

“ కొనియాడే నాయెడదయ వెలకు-కొనియాడేవు సుమీరామా ” ఈ కృతిలో కొనియాడు అను శబ్దమును చమత్కారముగా ప్యయోగించెను.

“ కష్టమురానీ ఇష్టమురానీ, దుష్టుడనుచునను దూరినగానీ
పాపులు నాపై మోపిన నేరము, శ్రీపతి నీడదవించెనెగాని ”

ఈ కృతిలోని రచనావైఖరి తరువాతి కవులకు ఆదర్శప్రాయముగా మారినది. మచ్చనకు “ పొలాలనన్నీ హలాలదున్నీ ” అనే శ్రీశ్రీ గేయములో ఇటువంటి వైఖరియేగమనింప వచ్చును. మరియు జానపద రచనారీతులలోనూ ఇతడు కృతులను రచించెనుటకు ఇతని ఉత్సవ సంప్రదాయ కీర్తనలు ఉదాహరణములు.

త్యాగరాజు తన కృతులను బొత్తిగా గ్రామ్యమునందుకాక అటువీర గ్రాంథికమునుగాక శిష్టవ్యవహారమునందు రచించెను. “ పలువిధములైన ”, “చెడుదుర్విషయముల” వంటి వ్యాకరణ విరుద్ధ ప్యయోగములు చేసెనుగాని సంగీత విషయమునందు, ధాతు ప్రధానమగు కృతి రచనయందు అమాత్యపు స్వాతంత్ర్యము ఉండవచ్చునని పండితులందరూ ఆమోదించిరి.

త్యాగరాజు కృతులలోని సాహిత్య భావములనాధారముగాగొని పలువురు పండితులు ఇతని కృతులను అనేక విధములుగా విభజించిరి. వారిలో భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారు, బాలాంత్రపు రజనీ కాంతరావుగారు, ఆచార్య సాంబమూర్తిగారు, ముఖ్యులు. భమిడి పాటి కామేశ్వరరావుగారు త్యాగరాజు కృతులను తొమ్మిది విభాగములుగా చేసిరి. అవి

1. త్యాగరాజు తన మనస్సునే సంబోధించి చెప్పకొన్నవి.
2. రాముడిని ఉద్దేశించి రచించినవి.
3. ప్రజలనుద్దేశించి రచించినవి.
4. ఇతరులను ప్రశంసించుచు రచించినవి.

5. అనుభవసారముగలవి.
6. కలికాలమును నిందించునవి.
7. సగుణత్వమును నిరూపించునవి.
8. దేశ భాషలో రచించినవి.
9. పూజావిధానము గురించి తెలిపినవి.

బాలాంత్యపు రజనీకాంతరావుగారు చేసిన విభజనయు ఈ పద్ధతినే యుండును. అవి నాదోపాసనతత్త్వాత్మకములు, సంగీతజ్ఞాన విషయాత్మకములు, వేదాంత బోధకములు, నీతి బోధకములు, నమస్కృతులు, సంగీత ప్రశంసాత్మకములు, మానస బోధకములు, ఆత్మప్రవర్తన విషయమై పశ్చాత్తాపాత్మక ప్రార్థనములు, షిన్నఃములు. ఆచార్య సాంబమూర్తి గారి విభజనము కూడ ఈ రీతిగనే నడచును. దానిననుసరించు కృతులు ప్రభోదాత్మకములు నీతి ప్రధానములు అభినందనాత్మకములు, సంగీత ప్రశస్తి ప్రధానములు, మానస సంబోధనములు, పశ్చాత్తాపకృతులు, షిర్యాదు కృతులు.

త్యాగరాజ కృతులందు థాతువే ప్రధాన పాత్రవహించునుకాని, మాత్రపు కాదు. గానరసానందము కలిగించుటయే వీని లక్ష్యము. అట్టి రచనా ప్రక్రియలో గౌణముగా భాసించెడి సాహిత్యముననుసరించి అతని కృతులను విభజించుట సమంజసముకాదు. గానరసాభివ్యక్తికరణకు అలవాటమైన ఇతని కృతులను థాతు రచనా విధానముననుసరించి విభజించుటయే సముచితము. అట్టి విధానము ననుసరించి అతని కృతులునిర్దిష్టముగా విభజన జరుగకపోవుట గమనార్హము. త్యాగరాజు నాదరసాత్మకమగు కృతిని చేపట్టినప్పటికిని అందు సాహిత్యశిల్ప సౌందర్యమును ప్రదర్శించుట అతని అసాధారణ ప్రతిభా పాండిత్యమునకు నిదర్శనము. ఈ భావమునకు బలము చేకూర్చునది త్యాగరాజు శ్రీరంజని రాగములో రచించిన గేయమే. “సొగసుగామ్మదంగ తాళముల జతకూర్చినిను సొక్కజేయుధీరుడెవ్వడో” అనుచూ “స్వర శుద్ధముతోయతి విశ్రమ సద్భక్తి విరతిద్రాక్షారసనవరసయుత కృతిచే భజించే” అని తాను వ్యాసినది కృతియనియూ అది థాతు ప్రధానమనియు ధ్వనింపవేసెను. కృతి రచనలోని థాతు ప్రాధాన్యతా లక్ష్యమును వివరించి శోతలకు రంజకముగానుండునట్లు కృతిచేయవలయునని తెలిపెను. కనుకనే సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ “కృతి”. సమర్థుడైన పదకర్త సాహిత్యమునకునూ సముచిత స్థానమును కల్పించునుకాని, సంగీత ప్రాధాన్యము మింగునట్లు రచింపడు. అదియే త్యాగరాజ కృతులలోని సంగీత

సాహిత్యములకు గల విశిష్టస్థానము. అనుశీలనమునకదియే సముతచమైన పద్ధతి.

“త్యాగరాజస్వామి వ్యక్తిత్వంలో మూడు గుణాలు ప్రధానంగా ఉన్నాయి.

1. నాదోపాసన 2. భక్తిజ్ఞాన పరీపాకం 3. కవితాలాలిత్యం. సంగీత విద్వాంసులు త్యాగరాజు ప్రస్తరించిన రాగవైభవాన్ని జీవనగానంగా అలపిస్తారు. సమగ్రరాగప్రస్తారమే త్యాగరాజస్వామి ధ్యేయమనీ గానికి అలంబనముగా కృతులలో సాహిత్యాన్ని గ్రహించాడని సంభావిస్తారు కృతిలోని భావంకంటే స్వర ప్రస్తారమేముఖ్యమనీ దానివలనకలిగేది గాన రసమనీభావించి కృతులను అలపిస్తారు. వారికి సంగీతంమీద ఉన్న రక్తి అధికం. సాహిత్యంమీద భక్తిగౌణం. అయితే సాహిత్యోపాసకులు త్యాగరాజ కృతులలో సాహిత్యరసికత్వాన్ని సంగీత సంయోజన సౌలభ్యాన్ని సమీక్షించి భక్తిరససిద్ధిని సాధించుకుంటారు ఒకరుగానరసోపాసకులు మరొకరు సాహిత్యరసోపాసకులు” ¹⁸ అను ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యము

గారి మాటలు ఇచ్చట పేర్కొనదగినవి.

ఈ వివేచన ననుసరించి త్యాగరాజ కృతులను సంగీత ప్రధాన దృష్టితో అనుశీలించెడి వారు కొందరనియు సాహిత్య దృష్టితో అనుశీలించెడి వారు మఱి కొందరనియు తెలియుచున్నది. దానిని కాదనుటకు వీలులేదు. కాని, త్యాగరాజ కృతి సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ అను సత్యమును మాత్రము సమీక్షకులు మరచుటకు వీలులేదు. వేదవేదాంత విశారదుడైన త్యాగరాజు తనపాండితీ సంస్కారమును కృతులలో సాహిత్యాంగముగా ప్రదర్శించి యుండవచ్చును. అతని సాహిత్యరచన ప్రసన్న మాధుర్యగుణ సమన్వితముగా నుండి రసకుల హృదయములనాకర్షించుచుండవచ్చును. ఇవన్నియు సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియ అయినకృతిలో గౌణముగా భాసించెడి సాహిత్యమునకున్న రమణీయ లక్షణములే కాని కృతులయొక్క సంగీత ప్రాధాన్యమును తగ్గించునవి కావు.

అందువలన కృతులలోని సంగీత ప్రాధాన్యమును గుర్తించిన విమర్శకులు త్యాగరాజు తన కృతులలో ప్రస్తరించిన రాగలక్షణములను సంగీత లక్షణములను ముఖ్యముగా వివేచించిదానికనువుగానున్న సాహిత్యమును సమీక్షించుటయే సముచితమగును. చివరకు కృతిని అనుశీలించెడి పద్ధతి ఇదియే అని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును.

18. త్యాగరాజు భక్తికవితావైభవం. కృతిసుకృతి. ఫీరిక-ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

భారత దేశమున అత్యధిక రాగములను సృజించి, ఉపయోగించి అసంఖ్యాకములుగా రచనలు చేసిన ఉత్తమ వాగ్గేయకారులలో త్యాగరాజు ఒకడు. రామాయణములో వాల్మీకి ఇరువదినాలుగువేల శ్లోకములు రచించినట్లే త్యాగరాజును ఇరువదినాలుగువేల కృతులు రచించినట్లుగా ప్రతీతి. ఇట్లు 'కృతి' అను ప్రక్రియలోనే కాక విభిన్నరీతులలోను ఇతడు రచనలు చేసెను. వానిలో వివిధ పంచకీర్తనలు దివ్యనామ కీర్తనలు, ఉత్సవ సంప్రదాయ కీర్తనలు, ప్రధానమైనవి. త్యాగరాజు చేసిన మరియొక సౌందర్యాత్మక రచన గేయనాటకము. దీనినే ప్రబంధము, యక్షగానము, రూపకము అనికూడ అందురు. ప్రహ్లాద భక్తి విజయము, నౌకా చరిత్రము, సీతారామ విజయము అనునవి గేయనాటకములు ఇవియే కాక త్యాగరాజు పల్లకి సేవా ప్రబంధమును కూడా రచించెనని తెలియుచున్నది. డా. మొదలి నాగభూషణ శర్మగారు త్యాగరాజు రచనలను గురించి ఇట్లు నుడివరి.

“భారత దేశంలోని వాగ్గేయ కారుల్లో త్యాగయ్య చేసినన్ని కృతులు మరెవరు చేయలేదు. ఆయన ఘనరాగ పంచరత్న కృతులు, దివ్యనామ కీర్తనలు, ఉత్సవ సంప్రదాయ కీర్తనలు, మూడు గేయ నాటకములు రచించెను. ఇవి తరతరాలుగా భారతీయ సంస్కృతికి ప్రతీకలు. సంగీత సాహిత్యముల మేలి కలయిక ఆయన కృతుల్లో స్పష్టంగా గోచరం అవుతుంది. చాలామంది అత్యుత్తమ విద్వాంసులు కావటం వల్ల వారు ఆయన సంప్రదాయాన్ని ఈ నాటికి కొనసాగిస్తూ సంగీత సరస్వతిని ఆరాధిస్తున్నారు” 19

త్యాగరాజు ప్రజ్ఞా పాటవములకు అతని రచనలే ప్రతీకలు. సంగీత లక్షణ శాస్త్రము నంతయు సంపూర్ణముగా ప్రకటించు విధముగా అనేక కృతులు రచించెను. మచ్చునకు కొన్ని త్యాగరాజు రచనలు వాని వివరణములు ఇవ్వబడినవి.

త్యాగరాజ కీర్తనలన్నింటి యందు పంచరత్న కీర్తనలు విశిష్టస్థానము నందుకున్నవి. త్యాగరాజు నాలుగు రకములుగా పంచరత్న కీర్తనలను రచించెను. అవి ఘనరాగ పంచరత్న కీర్తనలు, నారద పంచరత్న కీర్తనలు, తిరువొత్తియూరు పంచరత్న కీర్తనలు, కోవూరు పంచరత్న కీర్తనలు. ఇందు ఘనరాగ పంచరత్న కీర్తనలు బహుళ ప్రచారము పొందినవి. త్యాగరాజు థాతు కల్పనా దక్షతకు ఈ ఘనరాగ పంచరత్నములు చక్కని ఉదాహరణములు. డా॥ మంగళంపల్లి బాలమురళీ కృష్ణ మాటలలో

“ శ్రీ త్యాగరాజస్వామి పంచరత్నములనుపేర నాట, గొళ, ఆరభి, వరాళి శ్రీరాగములలో ప్రసిద్ధములైన కీర్తనలు సంగీత సాగర మందు మునింగివెదకి కొన్న జాతి రత్నముల వంటివని చెప్ప వచ్చును. వీటి యందలి సాహిత్య పుష్టి అటుంచి సంగీతశైలి అపూర్వము. చరణములలోని స్వర ప్రస్తారం తదితర వాగ్గేయ కారులెవ్వరూ చేయనిదేకాక చేయలేని దన్నను అతిశయోక్తి కాదు. ఎంతటి మనోధర్మము గల గాయకులైనను అయ్యగారి పంచరత్న కీర్తనలలోని స్వర పోకడలకు మించి స్వర ప్రస్తారమును చేయలేరు”.²⁰

పంచరత్న కీర్తనలు థాతు శిల్ప సౌందర్యముతో నిండి యుండుట వలననే ఈ కీర్తనల చరణములకు గల స్వరలయలను పాడుట సంప్రదాయమైనది.

దివ్యనామ సంకీర్తనలు

ఒక పల్లవి అనేక చరణములు కలిగి ఒక ప్రత్యేక తరగతికి చెందిన సంగీత రచన. దీనియందు సంగీతము సులభశైలిలో నుండును. కనుకనే దీనిని సామూహికముగావేయు భజనలలో పాడుదురు. కొన్ని కీర్తనలలో చరణములన్నిటి యందు ఒకే థాతు (సంగీత) రచనా శైలి యుండును. “ శ్రీరామ జయరామ ” అను యదుకుల కాంభోజి రాగములోని కీర్తన దీనికి ఉదాహరణము. మరికొన్ని కీర్తనలలో పల్లవి ఒక విధముగను చరణములు మరియొక విధముగను సంగీత రచనాశైలి యుండును. “ పాహి రామచంద్ర ” అను శంకరాభణము నందలి కీర్తన దీనికి ఒక ఉదాహరణము.

20. త్యాగరాజ కీర్తనలు - విశేష వివరణము - కల్లూరి వీరభద్రశాస్త్రి పు. xii

యక్ష గానములు : గేయనాటకములు

త్యాగరాజు మూడు యక్ష గానములను రచించెను. అవి: పృహ్లాద భక్తి విజయము, నౌకా చరిత్రము, సీతారామ విజయము. వీనిని ప్రబంధములని యనుటయు పరిపాటి. ఇతని సీతారామ విజయమును గేయ నాటకము లభించుట లేదు. కనుక మిగిల్చిన రెంటిని గురించి ఇచ్చట ప్రస్తావించుటయైనది. ఈ రెండు యక్షగానములును గద్య పద్యగేయాత్మకములు. ఈ గేయనాటకములందు త్యాగరాజు సాహిత్యభావములకు, నృత్యాభినయమునకు తగిన విధముగా సుండు నటుల రాగములను గ్రహించి రసవత్తరముగా పోషించెను. భావమునుద్దీపింప జేయు రాగములను, వానిని సమర్థముగా పోషించు స్వరలయలను గ్రహించుటచే ఇందు థాతు (సంగీత) రచనా శైలియే రూపక మర్యాదనాశ్రయించి సాగును. కాగా త్యాగరాజు తాను రచించినవి యక్షగానములని యెచ్చటను పేర్కొన లేదనియు, కాని, వాని రచనా ప్రక్రియ యక్షగానప్రాయమైనదే యనియు త్యాగరాజు వంటి ప్రశస్త వాగ్గేయ కారుల సృష్టికి తగిన వారచనలనియు డా॥ యస్.వి. జోగారావు గారు పేర్కొనిరి. ²¹

ప్రహ్లాద భక్తి విజయము

ఇది త్యాగరాజుచే రచింపబడిన ఐదు అంకముల గేయనాటకము. భక్తిరస ప్రధానమగు ఈ ప్రబంధము పద్యములతో శ్లోకములతో, కీర్తనలతో, వచనములతో కూడి యుండును. ఈ ప్రబంధము యొక్క విశిష్టతను డా॥ యస్.వి. జోగారావు గారిట్లు తెలిపిరి :

“ ప్రహ్లాద చరిత్ర నీరీతిగాఁ బాత్రైక ప్రధానముగా,
బాహిరమగు సన్నివేశము కంటఁ బాత్రయొక్క
యంతః ప్రవృత్తి తత్త్వోన్మీలనము ప్రధానముగా
నిదివర కెవరును రచించి యుండినటుల గానరాదు.
త్యాగయ్య యాత్మీయతను బట్టియిచ్చు గ్రంథమిది.
ఇందు ప్రహ్లాద పాత్రతోఁదాదాత్మ్యమంది త్యాగయ్య
భక్తి రసస్థితి నందు కొన్నది ” ²²

21. అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర- డా॥ యస్.వి. జోగారావు పు. 164

22. అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర- డా॥ యస్.వి. జోగారావు పు. 342

కథా సందర్భము :

శ్రీహరికి పరమభక్తుడైన పృహ్లాదుని అతని తండ్రి అయిన హిరణ్యకశిపుడు నాగపాశ బద్ధునిగా చేయించి సముద్రమున పడవేయించగా సముద్రుడు ఆ బాలుని రక్షించి గరుడునిచే నాగపాశబంధ విమోచనము చేయించెను. పిమ్మట నారద మహర్షి దర్శనమిచ్చి ఉపదేశమొసంగెను. మహా భక్తుడైన పృహ్లాదునికి శ్రీహరి లక్ష్మీనమేతముగా దర్శనమిచ్చి అతని పూజలను అందుకొని అతనిని ధన్యుడేయుట అనునది ముఖ్య కంధాశము.

నౌకా చరిత్రము

త్యాగరాజు రచించిన నౌకాచరిత్రము అత్యంత ప్రసిద్ధి చెందిన గేయ నాటకము. ఇది ఏకాంకమగు నాటకము. ఇందలి కథా సందర్భము గోపికలు కృష్ణుడు, కలిసి యమునా నదిలో నౌకా విహారము చేయుట. కృష్ణుడు ఒక్కొక్క గోపికతో ఒక్కొక్క కృష్ణుడై విహరించును, గోపికలు తమ అందమునకు గర్వించెదరు. నౌక ఏటి మధ్యలో నుండగా పెనుగాలి, ఉరుములు, మెరుపులు హెచ్చి చివరకు తుఫానుగా మారును. అంతలో నౌక కొక చిల్లిపడెను. దాని వలన నీరులోనికి చొరపడును, నీటిలో నౌకతో పాటు తామునూ మునిగిపోదుమని భయముచే గోపికలు కృష్ణుని ప్రార్థించిరి. అహంకార చిహ్నములైన వారి వస్త్రములను ఆ నావ క్రిందలోనికి చొప్పించిన నీరులోనికి రాకుండ ఆగునని శ్రీకృష్ణుడు తెలుపగా వారాప్రకారముగానొనరించిరి. వెనువెంటనే శ్రీకృష్ణుని మాయ వలన నేర్పడిన అవానయు పెనుగాలియు మటు మాయమగును.

త్యాగరాజు వివిధములగు రచనలు చేసినప్పటికిని గాన రసామృతము నందించుటయే ఇతని ధ్యేయముగా తలంచెను. కనుకనే ఇతడు తన రచనలను భావోచితముగా వివిధ రాగములలోను వివిధ స్వరలయలతోను రచించి గాన రసామృతమునొలికించి రచించుటచే కర్ణాటక సంగీత చరిత్రలో సాటిలేని మేటి వాగ్గేయ కారునిగా ప్రశస్తిపొందెను. ఆచార్య సాంబమూర్తిగారి మాటలు ఈ అంశమున కనుగుణముగా నున్నవి. “త్యాగరాజు రచనలు రాగం తాలూకు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైన గతులను వ్యక్తంచేస్తూ విశిష్టత కలిగి ఉన్నవి. త్యాగరాజు రచనలు దేశకాల భేదాలను అతిక్రమించినవి. అవి సర్వకాలికములు సార్వ జనీనములు. త్యాగరాజుగారు భావోద్వేగ పరిధినంతా పొదిగించి పెట్టారు”²³

23. త్యాగరాజు : సాంబమూర్తి అనువాదం : వి. హరినారాయణ శర్మ పు. 60

త్యాగరాజు - నమ కాలీనులు

త్యాగరాజు నమకాలీనులలో చెప్పకొనదగిన ప్రముఖ వాగ్గేయ కారులు శ్యామశాస్త్రి, దీక్షితులు. వీరిరువురిని, త్యాగరాజును రత్న త్రయముగా సంగీత విద్వాంసులు పరిగణింతురు. ఈ వాగ్గేయకార కవి త్రయము అపూర్వరాగములను కల్పించుటయేకాక భావ పూరితములగు కృతులను రచించిరి. అంతియేకాక ముగ్గురికి విచిత్రమగు సామ్యమకలదు. ఈ ముగ్గురును వేదశాస్త్ర పురాణవేత్తలు, జ్యోతిష మంత్ర శాస్త్రములందు కోపీదులు ముగ్గురి జన్మస్థానము తిరువారూరే. ఈ రత్నత్రయము ముగ్గురకూ దేవతా బోధితులైనయోగి వర్యుల సంబంధమే సంగీత రచనా ప్రాదుర్భావమునకు కారణమైనది. (త్యాగరాజునకు నారదుడు, దీక్షితులకు చిదంబరయోగి, శ్యామ శాస్త్రిలకు సంగీత స్వామి.) దేశములోని ప్రసిద్ధ క్షేత్రములను దైవములను ముగ్గురు సేవించి కీర్తనలు రచించిరి. పంచరత్న కృతులు, నవరత్న కృతులు, నవగ్రహ కీర్తనలు నవరత్నమాలికలుమున్నగు రచనలను ముగ్గురు చేసిరి. ముగ్గురు అధ్యాత్మిక తత్వవేత్తలు. ముగ్గురు ముందుగా తమ మరణ కాలమును తెలిసికొని, ప్రకటించి ఇచ్చా మోక్షమును పొందిన తపస్విదులు. వీరి ముగ్గురి రచనాశైలులను పరికించినచో త్యాగరాజునిది ద్రాక్షాపాకము, శ్యామ శాస్త్రిది కదళీపాకము. ఇక దీక్షితులది నారికేళపాకము, శ్యామశాస్త్రి, దీక్షితులే క్లాక సంగీతజ్ఞులు పండితులు అనేకులు త్యాగరాజు నమకాలీనులుగా వెలిసిరి. వారిలో తూము నరసింహదాసు, గోపినాథ భట్టాచార్య, గోపాలకృష్ణ భారతి స్వాతితిరునాళ్, ఆతని రాయబారి వడివేలు, షట్కూల గోవింద మారార్, సారంగపాణి మొదలగు పండితులు ముఖ్యులు.

త్యాగరాజు శిష్యపరంపర :-

సంగీత చరిత్ర యందు అత్యధిక సంఖ్యలో శిష్యులుగల వాగ్గేయకారులలో త్యాగరాజు ముఖ్యుడు. త్యాగరాజు శిష్యులు, వారి శిష్యులు అందఱు గొప్ప విద్వాంసులైరి. త్యాగరాజు శిష్యులను వాగ్గేయ కారులు, ప్రసిద్ధ గాయకులు, ఇతరులు అని మూడు విధములుగా విజ్ఞులు విభజించిరి. ²⁴

24. పివరములకు : చూడు : అంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము. బాలాంతపు రజనీకాంతరావు పు. 341

వాగ్గేయకారులు - ముఖ్య శిష్యులగు వీణ కుప్పయ్య, సుబ్బరాయశాస్త్రి 'వర్ణాల'ను 'కృతుల'ను రచించిరి. మా నాంబు చావడి (అకుమరుల) వెంకట సుబ్బయ్య కృతులను రాగమాలికలను రచించిరి. వాలాజాపేట వెంకట రమణ భాగవతారు 'వర్ణాల'ను కృతులను స్వరజతులను రచించెను.

ప్రసిద్ధ గాయకులు - ఉమయాలూరం కృష్ణ భాగవతారు, సుందర భాగవతారు, సభాపతిశివన్, తంజావూరు రామారావు, తిలస్థానం రామయ్యం గారు, కన్నయ్య భాగవతారు, అయ్య భాగవతారు సుబ్బరాయ భాగవతారు, నెయికరప్పాటి సుబ్బయ్య, నేమ సుబ్రహ్మణ్యయ్య, లాల్గుడి రామయ్య, చిత్తూరు రాధాకృష్ణయ్య వేంకటా చలపతి భాగవతారు మొదలగు వారు ముఖ్యులు.

ఇతరులు - వాలాజాపేట పొట్టిజోన్నులు, కుంభకోణం అరవాముదయ్యంగార్, వీరిరువురు జ్యోతిశాస్త్ర, మంత్ర శాస్త్రములందు త్యాగరాజునకు శిష్యులు.

త్యాగరాజు శిష్యులలో ముఖ్యులు ముప్పదిమంది. వారిలో వెంకటరమణ భాగవతారు, అయన కుమారుడు కృష్ణస్వామి భాగవతారు మొదట పేర్కొనదగిన వారు. వీరిరువురు త్యాగరాజు జీవిత చరిత్రను వ్రాసినట్లు వినికిడి. గురువు గారి కృతులను కొన్ని యక్షగానములను వెంకటరమణ భాగవతారు లిఖిత రూపములో సంతరించి వెలుగులోనికి తెచ్చెను.

త్యాగరాజు - వ్యక్తిత్వము

త్యాగరాజు యొక్క సామాజికావగాహన అత్యంత గాఢమైనది. సంఘమునందలి దురాచారములను నిశితముగా విమర్శించుటలో త్యాగరాజు వ్యక్తిత్వము గోచరమగుచున్నది. ప్రజలలోని విషయ లోలత్వము, డాంబిక దురాచారములు, ధనవంతుల ధనమదాంధత అధర్మ పరత్వము సామాన్య ప్రజానీకము నందలి హింసాపరత జార బోరాది దురాచారములు సదాచార పతనములు, కపటవర్తనము, వీని నన్నింటిని త్యాగరాజు తన కృతులందు పలుచోట్ల ఖండించెను. అహంకారమును చంపుకొని ప్రాపంచిక వ్యవహారములందు నిర్లిప్తులై యుండుట తరణోపాయమని డాంబికముగా చేయు-జపతపాదుల కంటె అంతః శుద్ధి కలిగి నిష్కామమైన భక్తి మార్గము ముక్తి ప్రదమని అతని విశ్వాసము. "శ్రీరామానుగ్రహబలము కలిగినవారికి గృహబలమేమిచేయ" గలదని, కోదండపాణి

అయిన శ్రీరామ “భజన పరులకు దండపాణి భయంలేద”ని రామనామ కథా సుధారసపానమును మించిన అమూల్యమగు వస్తువు లేదని అభక్తి సాధకం నాద బ్రహ్మోపాసనయే అని ప్రబోధించెను.

కొన్ని ప్రబోధాత్మక రచనలు :

1. “శాంతము లేక సౌఖ్యము లేదు”
2. “భజన పరులకు దండ పాణి భయంలేదు”
3. “మనసు స్వాధీనమైన అఘనునికి మరి మంత్ర తంత్రములేల”
4. “అనురాగము లేని మనసున సుజ్ఞానము రాదు”
5. “నిధి చాల సుఖమారాముని సన్నిధి సేవసుఖమా”
6. “శివశివ యనరాదా ఓరీ” ఇటువంటి ప్రబోధాత్మక, మానస సంబోధన గల కృతులందు త్యాగరాజు వ్యక్తిత్వము, అతని తాత్త్విక చింతన ప్రస్ఫుటముగా గోచరించును. “నశిన లోచన నిన్ను గాని అన్యులనమ్మ” అను కృతిలో “కొంగవంటి ధ్యానము చేసితే తన కోరిక నెరవేరునా” “రాగలోభముతో తపము చేసితే పరగతి కలునా” అని చిత్తైకాగ్ర ధ్యానము, కామ కోదాధి అరిష్టాద్యర్గ నిర్మూలన వలననే దైవానుగ్రహము కలుగునని వివరించెను. భగవద్గీత ఆరవ అధ్యాయమునందలి పన్నెండవ శ్లోకములో “తత్తైకాగ్రం మనః కృత్వా యత చిత్తేంద్రియక్రియః” అని చెప్పినట్లు చిత్తశుద్ధి ఏకాగ్రత ప్రాముఖ్యమును త్యాగరాజు పలుచోట్ల ఉద్ఘోషించెను.

త్యాగరాజు నాదమాధుర్యమును, కవితా సౌరభమును, శ్రీరామ భక్తిని తన కృతుల ద్వారా ప్రపంచమున కందించెను. త్యాగరాజు కృతులయందు శబ్దార్థాలంకారములు, శృంగారాది నవరసములు, భావవైచిత్ర్యములు, మాధుర్య గుణయుతమైన శైలి వంటి వెన్నియో లక్షణములున్నవి. ఇంతియే కాక వేదోపనిషత్తులు, ఇతిహాసములు, భగవద్గీత వంటి అధ్యాత్మిక గ్రంథములందలి ఉదాత్త విషయములెన్నియో త్యాగరాజు కృతులందు ప్రతిఫలించినవి. త్యాగరాజు మహాపండితుడు, అధ్యాత్మ తత్వవేత్త, కవి అని అతని కృతులవలన నిరూపిత మగుచున్నది. పద కవితలలో సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియయైన ‘కృతిని’ మొట్టమొదటి సారిగా సాహితీ రంగమున కందించిన వాగ్గేయ కారసత్తముడు త్యాగరాజు. ఇతడు సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియలను నిర్మించిన వాగ్గేయకారుల సాహిత్యమునకు ఏ మాత్రము తీసిపోని సాహిత్యము రచించెను. అదియు ఇతని విశిష్టతయే అంత ఉదాత్తమైన సాహిత్యమును సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియకు అనుబంధముగా

నడిపించుటలో ఇతని నైపుణ్యము ప్రకటితమగుచున్నది. త్యాగరాజు గానరసా-
 సిద్ధియే తన కృతులకు పరమావధిగా తలచెను. కనుకనే ఇతని కృతులు రాగస్వ-
 రూప సౌందర్యమునకు పట్టముగట్టెను. ధాతుశిల్ప సంశ్లిష్టతయే ఇతని రచనకు
 ప్రధానలక్షణము. కనుకనే త్యాగరాజు మరుగున పడిన అనేక రాగములను తన
 కృతులద్వారా సముద్ధరించెను. మేళకర్తలకును జన్యరాగములకును ఒకప్రత్యేకశైలి
 నేర్పరచి తన పాండితీ ప్రకర్షను నిరూపించుకొనెను. సంగతులను నూతనా-
 లంకారములను సంగీత సరస్వతికి సమర్పించి గేయకల్పనలో తన అపూర్వశక్తిని
 అసాధారణప్రతిభను చాటెను. సంగీతశాస్త్ర మర్మము లెన్నింటినో తన కృతుల
 ద్వారా మనోజ్ఞముగా వెలికి తెచ్చెను. సరి క్రొత్తరాగములను సృజించి
 నాదబ్రహ్మగా ప్రశస్తి చెంది తన తరువాతి వాగ్గేయకారులకు ఆదర్శమూర్తి
 అయ్యెను. రస భావాను కూలమైన రాగ ప్రయోగములు చేసి తన రచనలను గాన
 రసామృత సింధువులుగా మలచెను. ఇట్లు అనన్య సాధ్యమగు ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించిన
 త్యాగరాజు వాగ్గేయ కారులందరిలోను విశిష్ట స్థానమును పొందెననుటలో
 అవంతయు అతిశయోక్తి లేదు.

స్వరములు : లయ - రసభావవ్యంజికత్వము

ఒక రాగము ఒక రసమును వ్యంజింపజేయునని నిరూపించుట అత్యంత క్లిషమైన కార్యము. కనుకనే ఏలక్షణ గ్రంథమును ఇందు సఫలీ కృతము కాలేదు. అట్లే రసానుభూతిని కలిగించి విన్న వెంటనే హృదయము నార్థపరచుటకు రాగమున గల కారణములు కూడ ప్రతిపాదించ బడలేదు. అసలు సాహిత్యరంగమున జరిగినంత రసచర్చ సంగీతమున జరుగలేదు. పలువురు సంగీతజ్ఞులు, మాత్రము కొన్ని రాగములు-కొన్ని రసములను వ్యంజింపజేయునని తెలిపియున్నారు ¹ కాని, ఇది ప్రమాణముగా గ్రహించుటకు వీలులేదు. రాగము స్వర సంకలనరూపము. స్వరములు వివిధ రీతులలో సంఘటనములు చేయుచుండును. కనుక రసానుభవమునకు స్వరసంఘటనము నాశ్రయింపవలెను. కాని, రాగమును కాదు. స్వరము నాదరూపము. అట్లని ఒకే ఒక్క స్వరము ఒక భావమునో లేదా రసమునో నిర్ణయించునని తెలుపుటయు సమంజసము కాదు. స్వరము ఆర్థ్య బిందు రూపము కావున వివిధ స్వర సంయోజనములే రసావిష్కరణమునకు మూలమగును.

స్వర సంచారములు:-

అను వర్తిత సంగీతములో సంగీత రస పోషణకు సాధనమైన రచన కృతి. రాగస్వరూప సౌందర్యమున కిది ఆలవాలము. కృతి శుద్ధ సంగీతము (Pure music) నకు సన్నిహితమైనది. కనుకనే త్యాగరాజ కృతులందు రస భావములను వరిశీలింప వలెనన్నచో స్వర సంఘటనములే ఆశ్రయింపవలసి యుండును. కృతి లోని రసోపస్కారమునకు ఆలంబనముగా నున్న ప్రధాన అంశములు: 1. స్థాయి, 2. తీవ్రకోమల స్వరములు, 3. హ్రస్వదీర్ఘ స్వరములు 4. దాటుస్వరము 5. జంటస్వరము 6. సంవాదులు 7. గ్రహ, అంశ, న్యాస స్వరములు.

1. స్థాయి:- ఆధార షడ్జమము మాండి దానిపై షడ్జమము వరకు గల స్వర సంపుటములే స్థాయి. ఉదాహరణమునకు సరిగమపధనిస ఇది ఒక స్థాయి,

ఈ స్థాయి మూడు విధములు. అవి: మంద్రస్థాయి, మధ్యస్థాయి, తారస్థాయి. మంద్రస్థాయికి రెట్టింపు మధ్యస్థాయి; దానికి రెట్టింపు తారస్థాయి. వివిధ స్థాయిలలో నిబంధించబడిన స్వర సంచారములు వివిధ భావములను పోషించుచుండును త్యాగరాజ కృతులను పరిశీలింపగా వానిలో వివిధ స్థాయిలు వ్యంజింప జేయు వివిధ భావములు ద్యోతకమగును. మధ్యస్థాయి పంచమము నుండి తారస్థాయి పంచమములోగల సంచారములు అమర్ష ఉత్సాహము, భావోద్వేగము, ఆవేశము వంటి భావములను పోషించుచున్నవి. మధ్యస్థాయి షడ్జమము నుండి (అధార షడ్జమము నుండి) దాని క్రింది వరకు గల స్వర సంచారములు ఊరాగము, దైన్యము, నిర్వేదము, మనస్సు యొక్క శూన్యావస్థ, గాంభీర్యము, శాంతి దశాస్థిత ప్రజ్ఞలను వ్యంజింప జేయుచున్నవి.

తీవ్ర స్వర ములు:-

చతుశ్శ్రుతి ఋషభము, అంతర గాంధారము, ప్రతి మధ్యమము, చతుశ్శ్రుతిధైవతము, కాకలినిషాదములను తీవ్రస్వరములని అందురు. త్యాగరాజ కృతులను పరిశీలింపగా తీవ్ర స్వరములు దీప్తినిస్ఫురింప జేయుచు ఓజోగుణస్ఫోరకములుగా వర్తించినవి. ఈస్వరములు ఉత్సాహము, ఔర్ధ్వత్యము, అమర్షము ఆవేగము, ఔత్సుక్యము వంటి భావములను పోషించుచున్నవి. ఉదాహరణము నకు కళ్యాణి రాగము నందలి కృతులను గ్రహింపవచ్చును.

కోమలస్వర ము లు:-

శుద్ధఋషభము, శుద్ధగాంధారము, శుద్ధ మధ్యమము, శుద్ధ ధైవతము, కైశికి నిషాదములు కోమలస్వరములు. కోమల స్వరములు అర్థతను కలిగించు స్వరములు దైన్యము, నిర్వేదము, వైరాగ్యము, ముదము వంటి భావములను త్యాగరాజు కోమల స్వరముల ద్వారా వ్యంజింపజేసెను. ఉదాహరణకు త్యాగరాజు రచించిన తోడి రాగమునందలి కృతులను గ్రహింపవచ్చును. తోడిరాగములోని స్వరములన్నియు కోమలస్వరములే. త్యాగరాజు తీవ్రకోము స్వరమరెండింటిని శాంతదాస్య భక్తి భావములకు ప్రయుక్తము చేసెను.

హ్రస్వదీర్ఘ స్వర ము లు:-

స్వరముల దీర్ఘ హ్రస్వత్వములును వివిధ భావములును పోషి

చున్నవి. దీర్ఘ స్వరములను కరుణ రసస్ఫూర్తికి, హ్రస్వస్వరములను వీరరస వ్యంజకత్వమునకు త్యాగరాజు అధికముగా గ్రహించెను.

ఉదాహరణమునకు మోహన రాగములోని “ఎవరురా నినువినా” అను కృతి యందు త్యాగరాజు దీర్ఘస్వరములు అధికముగా వాడి దైన్య భావమును వ్యంజింపజేసెను. అట్లే కుంతలవరాళి రాగములోని “శరశరసమరైకశూర” అను కృతిలో హ్రస్వస్వర ప్రయోగము అధికముగా చేసి వీర రసస్ఫూర్తిని కలిగించెను.

దాటు స్వరములు:-

ఒక స్వరమునుచచ్చరించి తర్వాత స్వరమును లేదా కొన్ని స్వరములను చచ్చరింపక తడనంతర స్వరమును ఉచ్చరించుటయే ‘దాటు స్వరము’ యొక్క ప్రయోగము. ఉదాహరణమునకు కళ్యాణి రాగములోని ‘భజన సేయవే’ అను కృతని గ్రహించవచ్చును ఇందు “గపమ” అను దాటు స్వరములతో ఎత్తుగడ జరిగెను. ఈ స్వరములు భావోద్వేగమునకు నిదర్శనములు.

జంట స్వరములు:-

జంటలుగా ఒకే స్వరములు వచ్చినచో వానిని జంటస్వరములు అందురు. ఈ స్వరములు భావతీక్షణతను వ్యంజింపజేయును. ఉదాహరణమునకు అరాణారాగములో త్యాగరాజు రచించిన “రామనామము జన్మరక్షకమంత్రము” అనుకృతి ప్రారంభమున “పపప పపమగమాపా పమపాససా సనిధా ధధని” అను స్వరములలో దాదాపుగ జంట స్వరములను ప్రయోగించెను.

వాది సంవాది స్వరము:-

రసానందమునకు జీవభూతమై రాగాత్మను వ్యక్తము చేయుస్వరము వాది స్వరము (Sonator Sounding Note) ఈ స్వరమునకు ఎనిమిది కాని పండ్రెండు కాని శ్రుతుల అంతరము కలిగి ఉన్న మరియొక స్వరము సంవాది స్వరము (Consonant) ఈ స్వరములచే కూర్ప బడిన స్వర సంచారములు రాగ మాధుర్యము నుద్దీపింపజేయుచు ఆయా స్వర సంచారముల నా శ్రయించుకొనియున్న సాహిత్యమును కూడ మనోజ్ఞముగా పోషించును. ఉదాహరణమునకు శంకరాభరణ రాగములో “సమస” స్వరములు సంవాది స్వరములు

గ్రహ, అంశ, న్యాయ స్వరములు:-

ఒక రాగమును పాడునపుడు ఆరంభ స్వరమును గ్రహస్వరమనియు, సంచారానంతరము ఏ స్థాయిలోనైనను నిలిపి పాడెడి స్వరములను న్యాయస్వరమని అందురు. ఇక అంశ స్వరమును జీవ స్వరమని, రాగచ్ఛాయ స్వరమని కూడ వ్యవహరించుదురు. ఈ స్వరమును సందర్భోచితముగా మాటి మాటికిని ప్రయోగించుట వలన రాగసౌందర్య మభివ్యక్తమగును. ఈ స్వరములన్నియు రాగ సౌందర్యము నుద్దీపింపజేయును. భావ స్ఫూర్తికిని కూడ ఈ స్వరములు తోడ్పడును. కృతిలో రససిద్ధికై వివిధ స్వరసంచారములే ప్రధానములని ఈ పరిశీలన వలన నిర్ధారమగుచున్నది. మరియు 'కృతి'ని గానము చేయు గాయకుడును రసపోషణకై కొన్ని అంశములను గమనింప వలసి యుండును అవి 1. కంపిత స్వరము 2. గమకము 3. ఉచ్ఛారణ.

కంపిత స్వరము:-

రాగ సౌందర్య పోషణకు వన్నె తెచ్చు మరొక అంశము కంపిత స్వరము అనగా స్వరమును కొంత కంపనముతో ఉచ్చరించుట. ఈ కంపిత స్వరము వలననే రాగ స్వరూపమును నిర్ధారింప వచ్చును. ఇది సున్నితమైన అపూర్వాపమైన సూక్ష్మమైన గమకము అయితే ఈ కంపనము అన్ని స్వరములపై ప్రయోగింపరాదు. కేవలము కొన్ని నిర్ణీత స్వరములనే కంపనము చేయవలెను. ఉదాహరణమునకు శంకరాభరణరాగము నందు కంపిత స్వర ప్రయోగముండును (గాందారపంచములందు కంటే ప్రయోగింపబడదు.) కాని కదన కుతూహల రాగమునందు ఈ స్వర ప్రయోగముండదు.

గమకము

స్వరము నుచ్చరించుటలో కంఠస్వరము నందు ఏర్పడు మార్పు గమకము. దీనినే అంగ్లములో 'Modulation of voice' అందురు. ఒక స్వరము నియత శ్రుతిలోనే ఉచ్చరింప బడినచో అది Plain Note అగును అ స్వరమునకు చెందిన ఇతర శ్రుతులభాయలు స్ఫురించునట్లు పలికినచో గమకమగును గమకమును నిర్వచించుచు 'సంగీతరత్నాకర కర్త' శార్ఙ్గదేవుడు నియత శ్రుతుల కంటే ఇతరములగు శ్రుతుల భాయలను స్ఫురింపజేయుచు ఉచ్చరించుటయే

గమకము ¹ అని పేర్కొనెను. ² గమకములు దశవిధములు. అవి: 1. ఆరో-
హణ 2. అవరోహణ 3. ఢాలు 4. స్ఫురితము 5. కంపితము 6. ఆహతము
7. ప్రత్యాహతము 8. త్రిపుచ్ఛయతి 9. ఆందోళము 10. మూర్ఛన. గమక-
ములు రాగ సౌందర్యమునకు భావోద్దీపనమునకు గానము చేయునపుడు చేయు
ప్రయోగములు. త్యాగరాజ కృతులలో ఎట్టి సందర్భమున ఎట్టి గమకము వచ్చిన
రక్తి కట్టునో అది తర్వాత అధ్యాయములో కృతులను పరిశీలించునపుడు వివరింప
బడినది.

ఉచ్చారణము:

స్వరముల ఉచ్చారణ భేదము స రసపోషకమునకు దోహదపడును. స్వరములను నొక్కి పలుకుట వలనను, మందముగాను, తీక్షణముగాను పలుకుట వలనను రసభావ పోషణలలో భేదము లేర్పడుచుండును. ఉదాహరణమునకు:- త్యాగరాజ కృతియగు “ఎవరురానిను వినా గతి మాకు” అనునది దైన్య భావ స్ఫోరకమైన కృతి కనుక ఈ కృతిని పాడునపుడు కంఠములో కొంత గద్గద యేర్పడవలెను.

పై పరిశీలనము వలన నితాంత భావ స్పష్టికరణమునకు రసభావ పోషణమునకు స్వర సంచారములే ఆధారములని సుస్పష్టమగుచున్నది.

లయము:

సంగీతము నందు స్వరసంచారముతో పాటు రససిద్ధికై తోడ్పడునది లయ; గీతము లేకున్ననూ రాగాలాపనాది స్వర విన్యాసమునందును ఏదో ఒక లయ అంతర్భూతమై యుండును. స్వరముల నుచ్చరించుటలో వ్యంజమానమగు కాల ప్రమాణమునే లయ అని వచ్చును. దీనినే ఆంగ్లములో “Tempo” అని వ్యవహరించుదురు. ఒక విధముగా త్రాటిపై దొమ్మరి పిల్ల నాట్యము చేసినట్లు, వరువలో నీరు సారినట్లు లయలో స్వర సంచారము సాగును.

స్వరముల మధ్యవ్యవధానము అధికముగా నున్నచో అది ధీర్ఘస్వర సంచారమగును ఇదే విలంబితలయను సూచించును. అఘస్వర సంచారము కలిగి నచో మధ్యలయగా భాసించును. హ్రస్వస్వర సంచారముండినచో ద్రుతలయగా పేర్కొనవచ్చును. శోక, దైన్య, నిర్వేద, భావములు విలంబితలయలోను, రతి, హాస్య, హర్షాదులు మధ్యలయలోను, ఉత్సాహ క్రోధాధి దీప్త భావములు ద్రుత లయ యందుండును. ఇది స్థూలవిభాగము. ఒకే కృతిలో పదకర్త వ్యక్తము చేయు భావమును బట్టి ఒక్కొక్క చరణము నందొక్కొక్క లయయు భాసింప వచ్చును. లేదా ఒకే లయ పాటించుచు స్వరగతులలో భేదములు చేయవచ్చును.

కావున లయ చిత్తవృత్తిని, స్వరసంచారములు భావాభివ్యక్తిని క్రమముగా సూచించి కృతియందలి రసమును శ్రోత అనుభవించుటకు తోడ్పడును. సంగీత మునందును, సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియల యందును లయయు స్వరసంచారము లవినాభావ సంబంధము గల రసభావ వ్యంజకములుగా ప్రవర్తిల్లు చుండును.

‘భందః శిల్ప’ కారులు భందోవృత్తిగా పేర్కొని ద్రుత, మధ్య, విలం- బిత వృత్తులను వివరించిరి. ^{3a} కాగా సంగీత శాస్త్రములోని ద్రుత, మధ్య, విలంబితలయలు తాళాంతర్వర్తి అయిన కాలమునకు సంబంధించినవి. ^{3b} కనుకనే వీనిని ద్రుత మధ్య విలంబ కాలములని పేర్కొనుటయు పరిపాటి, విలంబిత కాలమును చౌక కాలమని, ద్రుత కాలమును పైకాలమని నిత్యవ్యవహారములో వ్యవహరించుట సర్వసాధారణము అనగా సంగీతములో లయ గానము యొక్క నడకకు సంబంధించినదిగా స్పష్టపడుచున్నది. లయగతిని కొలమానము చేయుటకు భందః పరిభాషలో మాత్ర అని వ్యవహరించు కాల ప్రమాణమునే సంగీత పరిభాషలో అక్షరము అందురు. లయ గతిని కొలమానము చేయుటకు ఈ అక్షరములే ^{3c} ప్రమాణాంశము.

3a భందః శిల్పము: డా॥ పాటిబండ మాదవశర్మ పు. 108

3b శ్లో॥ తాళాంతర్వాళ వర్తియః కాలోసౌలయ నామకః
 ద్రుతమధ్య విలంబాశ్చ. భవేయస్తే విభాలయాః
 ద్రుతోమధ్య విలంబాశ్చ ద్రుతశీఘ్ర తమోమతః
 ద్విగుణాద్విగుణో జ్ఞేయాతస్మాన్మధ్య విశంచితా” క్రొత్తసంగీత
 విద్యాదర్శణము. పు, 444

3c, అక్షరములనగా సాహిత్యాక్షరములు కావు.

లయల గురించి దిజ్ఞాత్రముగా నైనను ఈ సందర్భమున పరిశీలించుట అత్యంతావశ్యకము. క్రియానంతర విశ్రాంతి కాలమునే 'లయ' యని విజ్ఞులు పేర్కొనిరి ⁴ అనగా తాళము వేయునపుడు ఒక హస్త క్రియను వేసిన పిమ్మట తిరిగి రెండవ హస్త క్రియ వేయులోగా ఆ స్వరముల మధ్యనుండు కాలవ్యవధానమును 'లయ' అని తెలుపవచ్చును. ఈ విధముగా రెండు హస్తక్రియల మధ్య నుండు కాలమునే క్రియా నంతర విశ్రాంతి కాలమని పరిగణించుదురు.

దుశ్శలయ:-

గీతము నడచు కాలమునకు రెట్టింపువేగముగా తాళమును వేసిన అది ద్రుత లయ యగును. ఇది మధ్యలయ కంటె రెట్టింపు వేగమును కలిగి యుండును ద్రుతలయలో ఒక హస్త క్రియకు నాలుగక్షరములు వచ్చును.

మధ్యలయ:-

తాళము గీతము ఒక కాలము నందే నడచినచో నది మధ్యలయ యగును ఇందు ఒక హస్త క్రియకు రెండక్షరముల వంతున వచ్చును.

విలంబితలయ:-

మధ్యమ కాలమునకు రెట్టింపు నిదానముగా గమనము కలిగినది విలంబిత లయ. ఇందు ఒక హస్త క్రియకు ఒక అక్షరము వంతున వచ్చును

ధాతు (సంగీత) ప్రధానమైన రచన యగు కృతిలో స్వర సంచారములు లయ పరస్పరానువర్తనము కలిగినవి రసాను శీలనము నందు వీనిని విడి విడిగా విడదసి వివరించుట కష్టము. అందువలన ఈ రెండింటిని ఈ అధ్యాయము నందు పేర్కొనుట యైనది. ఇటువంటి అనుశీలనము నందు ఒక నిర్దిష్టమైన మార్గము కాని, పద్ధతులు కాని. తెలుగున రాకుండుటచే క్రొత్తగా నొక బాట నేర్పరచుకొని ముందుకు సాగవలసి వచ్చుచున్నది. అందువలన మూడువిధములైన లయలలో స్వరసంచారములు అవి ప్రవర్తిల్లు విధమును సూచించెడి ఒకటి, రెండు కృతులనుదా హరణమునకిచ్చట అనుశీలించుటయైనది.

విలంబితలయ కుదాహరణముగా కాంభోజిరాగము నందలి “ఎవరిమాట విన్నావో” అను కృతిని గ్రహింపయైనది.

కాంభోజి రాగము-అదితాశము

ప. ఎవరి మాట విన్నావో, రావో ఇందులేవో భళి భళి ॥ఎ॥

అ.ప. అవనిలో ఆర్ద్రేయ, హిరుషేయ మంది చోద్య మెరుగ లేనయ్య

చ. భక్త పరాధీనుడనుచు పరమ భాగవతులు సేవింప

వ్యక్త రూపుడై పలికిన ముచ్చట

యుక్తమను కొంటి

శక్తి గల మహాదేవుడు నీవని

సంతోషముతో నుంటి

సత్త చిత్తుడగు శ్రీ త్యాగరాజ నుత

సత్య సందుడను కొంటినిలలో ॥ఎ॥

కృతి భావమును క్లుప్తముగా వివరించ వలెనన్నచో శ్రీరాముడు తన పట్ల పరా-
కుగా నున్నట్లు భావించి రామా! నీవెవరి మాడ వినిరాలేదో లేక నాపిలుపు నందు
కొనుటకు ఇచట లేవో? అని అత్యంతాశ్చర్యమును వెలిబుచ్చెను.

ఆర్ద్రేయ హిరుషేయముగల ఉన్నత వంశము నందు జన్మించిన
నాయందు దయ చూపకుండుట చోద్యముగా నున్నది యని అధిక్షేపించెను.

ఆర్ద్రేయ హిరుషేయములనగా వంశ మర్యాదలను పరంపరగా రక్షించు
కొను సంప్రదాయము కలిగిన వారు ఇట్టి ఆర్ద్రేయ హిరుషేయములు కలవాడవు
నీవు నీ కర్తవ్యమును గమనింపక ఎవరి మాట విన్నావో అని అశ్చర్యమును
వ్యక్తము చేసెను. “అహంభక్త పరాధీన” ఇత్యాది వాక్యములచే నీవు భక్త పరా-
ధీనుడవని పరమ భాగవతులతో నీవు ‘వ్యక్తముగా’ అనగా అవతార రూపమైన
వ్యక్తిత్వముతో పలికిన పలుకులు విని సంతసించితిని. కేవలము మాటల యందే
గాక చేతలలోను శక్తిగల దేవుడవని నమ్ముకొంటినని స్వారస్యముగా ఎత్తిపొడుపుగా
పలికెను. శ్రీరాముడు తనకు విముఖుడై యున్నందుకు త్యాగరాజు కుపితయైన
నాయికవలె అమర్షను ప్రదర్శించుట ఈ కృతిలో గోచరమగును.

స్వరలయ ఎవరి బాము:-

ఈ కృతి అంతయు దాదాపుగా దీర్ఘ స్వరములను ప్రయోగించుట

వలన విలంబిత లయ తోనుండి కరుణ రసస్ఫూర్తిని కలిగించుటకు తోడ్పడు-
చున్నది. ఈ రాగము నందు కోమల స్వరముల వలన దైన్యము, తీవ్రస్వరముల
వలన అమర్షము, అధిక్షేపణము వ్యంజమాన మగుచున్నది.

పల్లవి “పాపపమమగమా”- సాపా. ధప॥

.... ఎ-వ రిమా....ట వి- ॥

విలంబిత లయలో ప్రారంభమైన ఈ కృతి యందు ప్రారంభముననే జారుగమక-
ములో ధేవతము కోమలముగా ఆవిర్భవించి దైన్య భావమును సూచించున్నది,
పల్లవిలోని జంట స్వరములైన ‘పప’, ‘మమ’, ‘పాపా’లు పై భావమునే మరింత
నొక్కి చెప్పుచున్నట్లుగా ననిపించును.

ధా ధని ధధప । పమ పమ ధధప। ధననిధప॥

న్నా వో । రా । వో ॥

పై స్వరలయలో దీర్ఘాక్షరముల సాహిత్యము విలంబిత లయను ప్రస్ఫుటముగా
గోచరింపజేయుచు దైన్యమునే మరింతగా చూపుచున్నది.

పస ధధపధపమగ । పమగరిగరిస । పనిపధధ ॥ (రెండవసంగతి)

ఇం దు-లే । । వో ॥

విలంబిత లయలో ద్రుతగతి స్వరములను ప్రయోగించి అమర్షను చూపునట్లుగా
స్వర రచన చేసెను. ఈ స్వరములు అవరోహణ క్రమములో సాగినవి. ఇందుగల
జంట స్వరములు మంద్ర స్వరములు తీవ్రస్వరములుగావచ్చుట వలన ఓజోగుణ
సూరినిచ్చుచు అమర్షను ప్రదర్శించుచున్నవి. ‘భళీ భళీ’ అను పదమును ‘పధధరి
సనీధ’ అను ద్రుత గతి స్వరములతో నిబంధించెను. ద్రుత గతి స్వరములు
ఆతని అధిక్షేపణమును సూచించుచున్నది. జంట స్వర ప్రయోగములు ఆ భావము
యొక్క ఉద్యతిని తెలుపుచున్నవి.

కాంభోజి ప్రసిద్ధమైన రక్తి రాగములలో నొకటి. ఈ రాగము కరుణ
రస స్ఫూర్తికి, విలంబిత లయకు అనువగునది. ఈ రాగము కావ్య ప్రబంధము
లందును ప్రసిద్ధి వహించెను. రామరాజ భూషణుడు వసు చరిత్రలో ‘గిరిక’ను
వర్ణించుచు కాంభోజి రాగమున శోకించెనని ఈ క్రింది పద్యములో తెలిపెను.

శా.ఆ జాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికల

రాజీవానన యేడ్చె (గిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజకాం

భోజీ మేళవిపంచికా రవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్

(4-52)

ఈ రాగమున మార్దవ దైన్య భావములను ప్రకటించుటకై విలంబిత నడకకు అనుకూలమగు శార్దూల పద్యమును కవి యెన్నుకొనెను (శార్దూలము మూడు గురువులు గల మగణముతో మొదలగును) కాంభోజి రాగములోని 'ఎవరి మాట విన్నావో' అను ఈ కృతిలో అమర్ష, దైన్య భావములు ద్యోతకమగుచున్నవి. ఈ భావములకు పోషకములుగా ఇందు కోమల తీవ్రస్వరములను, కంపిత జారు గమకములను, మంద్రతారస్థాయి స్వర సంఘారములను పదకర్త ప్రయోగించెను. కృతి రెండక్షరముల విరామముతో ప్రారంభమైనది. ఈ విరామము అతని దైన్య భావమును మరింత పోషించుచున్నది. ఈ విరామమునే 'తక' అను సాంకేతిక పదముతో చూపుదురు. కృతి భావానుగుణముగా విలంబిత లయలో నడిచెను. ఇది నాలుగక్షరముల నడకతో ఒప్పుచున్నది. త్యాగరాజు ఇట్లే విలంబిత లయలో అనేక కృతులను రచించెను. వానికి ఉదాహరణములు:- "నగుమోము గనలేని", "నన్ను విడిచి కదలకురా", "మోహనరామా", "ఎవరని నిర్ణయించిరిరా" మొదలగునవి

విలంబిత లయ రాగసౌందర్యమును ప్రదర్శించుటలోనే గాక భావోద్దీపనము కలిగించుటలో ప్రముఖ పాత్ర వహించునని తెలియుచున్నది. కావున అభినయానుగుణముగా పదములను రచించిన క్షేత్రయ్యవిలంబిత లయను అధికముగా సమాదరించెను. దీనికి ఉదాహరణముగా "అయ్యెయ్యో వెగటాయేనే" అను పదమును తెలుపవచ్చును. ఇట్లే త్రిమూర్తులలో నొకరగు ముత్తుస్వామి దీక్షితార్ కూడ విలంబిత లయనేలో అధికముగా కీర్తనలను రచించెను.

మధ్యలయ:-

ఇందుకు ఉదాహరణముగా కుంతల వరాళి రాగములోని ఈ కృతి గ్రహించుటయైనది.

ప. "శర శర సమరైక శూర శరధి మద విదార

అ. ప. సురరిపు మూల బలమను తూలగిరుల కనలసమమో శ్రీరామా

చ. తొలి నేజేసిన పాపవన కురారమా కలనైన నేయగలేని

బలు విలును విరిచి వెలసిన శ్రీరఘు

కులవర బ్రోవుము త్యాగరాజ సుత"

"శర శర సమరైక శూర" అనుటలో రాముడు ఏకైక శూరుడనియు రాముడు ప్రయోగించిన ప్రతిభాణము సార్థకమై శత్రుసంహారము చేయగలడని శ్రీరాముని

నమరరంగ శూరత్వమును వర్ణించెను. ఇందు వీరరస స్ఫూర్తినిచ్చుటకు లఘువుల ప్రయోగము అధికముగా చేసెను. రాముడు తన బాణమును చరచరా ప్రయోగించుచుండునని చూపుటకు 'శర శర' శబ్ద ప్రయోగము సముచితముగా నున్నది. త్యాగరాజు ప్రతిదినము పోతనగారి భాగవతమును పఠించెడి వాడని ప్రతీతి. భాగవతములో దశమ స్కంధము, ఉత్తర భాగంలో మురాసుర శ్రీకృష్ణుల యుద్ధ వర్ణనలో పోతన యిట్లే లఘువుల ప్రయోగమును చేసి యిదే విధముగా రససిద్ధిని సాధించెను. 5

'శరశరసమరైక శూర' అను ఈ కృతి ఆదితాళము, చతురశ్ర గమనములో నడిచి మధ్యలయను సూచించుచున్నది. అనగా తాళములో వ్రేలికి రెండక్షరముల వ్యవధితో నడుచును.

పల్లవి. సమ సమ పనిధా । నిపస నినిధ । ధపపమమా॥

శర శర సమరై । - కశూ । ర॥

పల్లవిలోనే హ్రస్వాక్షర ప్రయోగము అధికముగా చేసి రాముని శూరత్వమును వర్ణించెను. ఇట్లే "శరవిమదవిదార శ్రీరామ" అను పదములను హ్రస్వ స్వరములతో నిబద్ధము చేసిపై భావమునే మరింత నుదీపింపజేసెను.

అ.ప. మని ధధసాసా । మస మస । సధస నినిధధ ॥

సురరిపుమూల । బలమమ । తూ ల

ఇందు దాటు స్వరములు, జంట స్వరములు అధికముగా వచ్చి రాముని ధీరత్వమును మరింతగా బలపరచెను

మమమమ సస । స నినిధ । పధసా । నిధపనిధపమా ॥

గి రు ల క న ల । మో । శ్రీ.... । రా మా ॥

పై స్వరలయలో తారస్థాయి స్వర ప్రయోగము నధికముగా చేసి శ్రీరాముని పరాక్రమమును ఫలాకస్థాయికి గొని పోయెను

5. ప. "దుర దుర బరువడి బిరుసున

హరి హరి నిలు నిలువుమనుచు నసురయుగదిసెన్

ముర ముర దివిజుల హృదయము

మెరిమెరి యిదె యడగుననుచు మెరి హరియున్" భాగవతం (దశమ

స్కంధము)

ఉత్తరభాగము పద్యము-161

మధ్యలయలోని ఈ కృతిలో హ్రస్వ స్వరములను, జంటస్వరములను తారస్థాయి స్వరములను అధికముగా ప్రయోగించి భావమును అనన్య సామాన్యముగా పోషించెను. త్యాగరాజు మధ్యలయలో అనేక కృతులను రచించి దాదాపుగా అన్నీ భక్తి భావములను పోషించెను. ఉదాహరణమునకు అలకలల్లాడగగని-శాంతభక్తికి, చాలుచాలు నీ కుయుక్తులు-సఖ్యభక్తికి, తెరతీయగరాదా - దాస్యభక్తికి, రామానీపై తనకు ప్రేమబోదు - మధురభక్తికి కనకనరుచిరా - వాత్యల్యభక్తికిని రచించెను.

ద్రుతలయకు ఉదాహరణముగా సుపోషిణ రాగములోని ఈ క్రింది కృతిని గ్రహించుటయైనది.

ప. రమించువా రెవరురా రఘూత్తమా నినువినా

అ. ప. శమాది షడ్గుణగణ సకలభువన జనులలో

చరణము. రమ్ యనే సుమర్మము రామ యనే శర్మము

లన దమర వరుల కబ్బెనో త్యాగరాజ సన్నత

ఈ కృతి చతురశ్రజాతి రూపక తాళములో నిబంధించ బడియున్నది. ఈ కృతిలో 'రామ' అను మధుర నామమునందు గల అర్థ పరమార్థములను యీ కీర్తన యందు వివరించెను. రఘువంశమునందు ఉత్తముడుగా అవతరించిన రాముడే యోగులను, సోగులను ఏకముగా రమింపజేయునని కీర్తించుటయే ఈ కృతిలోని భావము. ద్రుత లయ లోని ఈ కృతి యందు త్యాగరాజుని హర్షోద్వేగములు అడుగడుగుగా దృశ్యమాన మగుచున్నది.

ప. సరీ సమా || పపనిధా|| నిధానిసా|| -మమరిమా ||

రమించువా || రెవరురా|| రఘూత్తమా || -నిను వినా||

పైస్వరలయలో 'దాటు' స్వర ప్రయోగములధికముగా వచ్చినవి.

దాటు స్వరములు భావోద్వేగమునకు ప్రతీకలు అవి ద్రుతలయలో నుండుట వలన ఈ భావము మరింతగా వ్యంజమాన మగుచున్నది.

అనుపల్లవి. పపనిదసా || రిరిససా || రిమ సదనిప || మారిమా||

శమా-దిస || ద్గుణగణా|| సకలభువన || జనులలో||

పై స్వరలయ పప రిరి ససా వంటి జంట స్వరముల ప్రయోగములతో దాటు స్వరములతోను ఉండి రాముని వైశిష్ట్యమును చక్కగా చూపుచున్నవి.

ఇందుగల తారస్థాయి స్వరములు రాముని సద్గుణములను చాటి చెప్పున్నవి.

ఈ కృతి నంతయూ సమీక్షించినచో ఇందు హ్రస్వ స్వరములు, జంట స్వరములు, దాటుస్వరములు, తారస్థాయి స్వరములు అధికముగా ప్రయోగింపబడి భావోద్దీపనము కలిగించెను. ఈ కృతిలోని భావమునకు ద్రుతలయయే సముచితముగా నొప్పుచున్నది. ఈ కృతి మరియు ఇతర లయలో ఉన్నను అంతగా ఒప్పెడిది కాదేమో. భావానుగుణ్యముగా త్యాగరాజు లయను పాటించునని తెలిపుటకు ఈ కృతి ఒక చక్కని ఉదాహరణము.

ఛాతు శిల్పములో వైవిధ్యమును జూపుచు రాగ సౌందర్యమును ప్రదర్శించుచు రసభావ సిద్ధి నందించుటయే ప్రధాన లక్ష్యము. కావున భాషావిచక్షణా రహితముగా హృదయంగమమై వినువారిని అకర్షించి అకట్టు కొనుచున్నది. ఇందుగల స్వరసంచార లయవిన్యాసములే దీనికి ప్రధాన కారణము కానుకనే దీని రసానుశీలనమునకు స్వర, లయ విన్యాసములే ఉత్త కర్రలు.

రాగము - రాగశక్తి

భారతదేశ సంగీతములో 'రాగము' విలక్షణముగా నున్న యొక ప్రధానాంశము. ప్రతి రాగము ప్రత్యేకముగ స్వరూపముతోను, నిర్దిష్టముగ లక్షణములతోను ఉండును. రాగమునందే సంగీతము యొక్క పరమావధి కనుపించును రాగములు శ్రవణేంద్రియములచే గ్రహించ దగిన సౌందర్యమూర్తులు ఈ రాగములు ఘనస్వరూపముగా భాసించు సంగీత శాస్త్రమునందలి సత్యములు ప్రతి సంగీతజ్ఞుడు గాన రసానుభవము వలన వీనిని గుర్తెరుగును. గుణతత్త్వముగల 'రాగ' భావము వస్తుతత్త్వము పొందగా నేర్పడిన స్వరూపములే సంగీత రచనలు ఇవి లయాన్నితములు కావున రాగము లయబద్ధమై సాహిత్యము నాశ్రయించి వర్ణము, పదము, కృతి వంటి విధస్వరూపములను దాల్చినదని తెలుపుట సమంజసము. ఇందు రాగభావము సువ్యక్తమైనప్పుడే దానితో నుండు సాహిత్యము నందలి మాధుర్యము ప్రస్ఫుటముగా ప్రకటిత మగును. కావున ఈ 'సాహిత్యరచనలు రాగములు ధరించిన వివిధములగు ఆకృతులు లేదా స్వరూప విశేషములని చెప్పక తప్పదు. రాగము నందలి సౌందర్యము అతి సూక్ష్మముగా సున్నితముగా నుండును. రాగములలోని స్వరముల యొక్క విలువలు దాదాపుగా ప్రతి రాగము నందు రాగస్వభావమును బట్టి మారును. ఉదాహరణమునకు ఆరభి, దేవగాంధారి, వంటి రాగములు ఒకే స్వరములు గల రాగములైనను స్వర ప్రయోగములను బట్టి మారుచుండుట వలన ప్రత్యేకముగా ఈ రాగములను గుర్తింప గలుగుచున్నాము రాగ స్వభావమును, రాగ సౌందర్యమును వ్యంజింప జేయుటకు అందలి స్వరముల సమ్మేళనము, ప్రతి స్వరమునకు ప్రయుక్తమగు గమకములును ఎంతయో తోడ్పడుచున్నవి. వీని వలననే రాగములు స్వయం సమగ్రముగా భాసించుచున్నవి రాగములను గురించి ప్రాచీనులెట్లు తెలిపిరో ఈ సందర్భమున వివరించుట అత్యంతావశ్యకము మతంగుడు (4వ శతాబ్దము) 'బృహద్దేశి'లో

1. "శ్లో॥ మోసాధ్వని విశేషస్తు స్వరవర్ణ విభూషితః
రంజకో జన చిత్తానాం సచరాగ ఉదాహృతః"

శార్ద దేవుడు (13వ శతాబ్దం) సంగీతరత్నాకరములో

2. "శ్లో॥ మో సాధ్వని విశేషస్తు స్వర వర్ణ విభూషితః
రంజకో జన చిత్తానాం సరాగః కథితో బుద్ధః"

అని చెప్పియున్నారు. అనగా స్వరముల వర్ణముల ధ్వని విశేషములచేత అలంకృత మగునదియు శ్రోత్రములను రంజింప చేయునది రాగము. శ్రావ్యయోగ్యమగు స్వర వర్ణముల చేరిక లేదా కూర్పునే రాగమని చెప్పదగును. ఇందు వర్ణమనగా 'గానక్రియ' అనగా గాన కారణమైన ఉచ్చారణమని ప్రాచీనులు నుడివిరి అహోబలుడు (17వ శతాబ్దము) సంగీత పారిజాతము నందు రాగమును ఈ విధముగా నిర్వచించెను.

3. శ్లో॥ “రంజకః స్వర సందర్భో రాగఇత్యభి ధీయతే”

అనగా చెవి కింపుగా నుండు స్వరముల కూర్పు రాగమగుచున్నది,

4. మరియు రాగమునకు మరి రెండు విధములుగా కూడ అర్థము చెప్పుకొనవచ్చు. “రంజనా ద్భాగః”- రాగమునకు ధాతు నిష్పన్నమైన అర్థము రంజింప-చేయునది.

“రంజయతీతి రాగః” - రంజింప చేయునది రాగము.

శుద్ధ స్వరూపమగు రాగము యొక్క ధ్యేయము 'గాన రసానందము' కలిగించుటయే అని పై నిర్వచనముల వలన గ్రహింపవచ్చును. అనువర్తిత సంగీతము సాహిత్యం నాలంబనముగా గొనుట చేత అది ఈ భావమును ఈ రసమును పోషించుచున్నదని ఇతమిద్ధముగా తెలుప వచ్చును.

అనువర్తిత సంగీతమున రాగములోని వివిధ స్వరలయలే వివిధ భావములను పోషించును కాగా కొన్ని రాగములు కొన్ని భావములనే పోషించును దీనికి గల కారణము ఈ రాగములలో పరిమితముగా వచ్చు స్వరలయ సమ్మేళనములే. మరికొన్ని రాగములు అన్ని భావములను వ్యంజింపజేయ గలవు. దీనికి గల కారణము ఈ రాగములలో అసంఖ్యాకముగా స్వరలయ సమ్మేళనములు కూర్చుంటుంటే రాగమున కున్న ఈ లక్షణమునే “రాగశక్తి”

గానక్రియోచ్చతే వర్ణః సచతుర్దా నిరూపితః

స్థాయ్యారోహ్య వరోహీచ సంఘో త్యధలక్షణమ్.

శాదేర్జవ సంగీతరత్నకరము స్వరగతాధ్యాయము -

శ్లో వర్ణాలంకార ప్రకరణము పు. 55

అని యనవచ్చును. కొన్నింటిలో ఈ లక్షణము అధికముగా భాసించును మరి కొన్నింటిలో తక్కువగా శోభించును.

త్యాగరాజ కృతులన్నియు రాగ సౌందర్యమునకు సంకేతములే దాదాపుగ అన్నియు భక్తి భావపోషకములే. భక్తి భావానుకూలముగా స్వరలయలను ప్రయోగించుటలో త్యాగరాజుకు విశిష్టత కలదు. త్యాగరాజు శాంత, దాస్య, సఖ్యవాత్సల్య మధుర భక్తులకు చెందిన కృతులను రచించినను శాంత, దాస్య భక్తికి చెందిన కృతులను అధిక సంఖ్యలో రచించెను. భక్తి, సంగీత సంప్రదాయజ్ఞులు భక్తిరస పోషకములైన పదమూడు సంచారి భావములను పేర్కొనిరి ^A వాని నాధారముగా గ్రహించి సమన్వయించినచో త్యాగరాజ కృతులందు శాంతభక్తితో ప్రధానముగా వ్యక్తమగు సంచారి భావములు శమము, తాదాత్మ్యము, ఔత్సుక్యము ముదము, శ్రద్ధవిశ్వాసము మానస సంబోధనము. మంగళాసనము, దాస్యభక్తిలో దాదాపుగా ప్రయుక్తమైన సంచారి భావములు దైన్యము, ఆత్మగర్వణము, నిర్వేదము వితర్కము, భక్తి భావశోధనము, అమర్షము. ఈ రీతిగా ఇతని కృతులలో వివిధ భావములు పోషింపబడుచున్నను అన్నింటిలోను వాని స్వరలయయే రసపోషణకు మూలముని చెప్పవచ్చును. ప్రస్తుత పరిధిలో అన్నిటి స్వరలయలను పరిశీలించుట అసాధ్యము గనుక ముఖ్యముగా మూడురాగములను గ్రహించి ఆరాగములలో వివిధ స్వరలయలు శాంత, దాస్య భావపోషణము చేయువిధమును పరిశీలించుట జరిగినది. అటులనే మధుర, వాత్సల్య, సఖ్యభక్తులను పోషించిన కొన్ని స్వరలయలను చర్చించుటయైనది. ఇందు ఉదాహరణ రాగములను ఎన్నుకొనుటలో గమనించిన అంశములు.

1. స్వరశక్తిగల రాగములు 2. బహుళ ప్రచారము పొందిన రాగములు 3. అధిక సంఖ్యలో ప్రయుక్తముచేసిన రాగములు. మొదట తోడి-రాగములోని “ఆరగింపవే పాలారగింపవే” అను కృతిని గ్రహించుటయైనది.

తోడిరాగము-శాంతభక్తి

ప. ఆరగింపవే పాలార గింపవే-రఘు

వీర జనకజాకర పవిత్రత మౌవెన్నపా ||లా||

A. చూడు:- The Spiritual Heritage of Tyagaraja: Introductory Theisis by Dr. Raghavan. పు. Annexure B

చ, సారమైన దివ్యాన్నము వ్రడ నయుత భక్షణములు
దార సోదరాదులతో త్యాగరాజవినుతపాలు

స్వర-రీతి :

ఆరోహణము సరిగాను పఠనీన
అవరోహణము-సనిధపమ గారిస

కోమల స్వరములు- సాధారణ గాంధారము, కైశికినిషాదము
ఇతరములు శుద్ధ స్వరములు
న్యాస స్వరము, గ్రహస్వరము-షడ్జము
జీవ స్వరము- శుద్ధ ధైవతము, సాధారణగాంధారము
సంవాదులు- సమప స్వరములును, రి,ధ స్వరములును, గ,ని
స్వరములును సంవాదులు.

స్వరలయ-వివరణము :-

షోడశోపచారములు భక్తిలో సంవారులు భగవద్రతిలో దాదాత్మ్యము చెందు
భక్తుని అనారక్తికి నిదర్శనములు. ఇందు విభావము భగవంతుడే, అతని
గుణస్వరూప సౌందర్యములే ఉద్దీపన విభావములు షోడ శోపచార పూజాదికములు
అనుభావములు. ఈ కృతి అనాగత గ్రహముతో ప్రారంభమైనది. అనగా రెండ
క్షరముల విరామమున్న ప్రారంభింప బడినది. భగవద్రతిలో తతోయమగుచున్న
భక్తుని యందు వెలువడు సాత్వికభావమైన గాఢద్యమునకు నిదర్శనమిది.
ఈ గాఢద్యలక్షణమునకు వివరణ కావ్యాలంకార సంగ్రహమున ఈ రీతిగా
చెప్పబడినది.

గమనిక :

1. షడ్జమము, పంచమము శ్రుతి స్వరములు, స్థిరములు, ఇవి అన్ని
రాగములకు వర్తించును.

2, తారస్థాయి స్వరములను పై చుక్కలతోను మంద్రస్థాయి స్వరములను
క్రింది చుక్కలతోను గుర్తించుటయైనది,

“మద సమ్మద పీడాద్యైర్వై స్వర్యం గద్గదం విదుః”

మదముచే సంతోషముచే (బీడాదులచేతను గలుగు

గాద్గద్యము వైస్వర్యము అది పదముచే జాగరణము

(నిద్రలేమి) ఉచ్ఛ్వాసాధిక్యము మొదలయినవి గ్రాహ్యములు.”²

గాద్గద్యము నిండిన కంఠముతో అర్ధముతో నిండిన త్యాగరాజు హృదయము దృశ్యమాన మగుచున్నది. ప్రారంభము షడ్జముతో మొదలు పెట్టుట మరియుక విశేషము. షడ్జము శ్రుతిస్థానము తారస్థాయి లేదా మంద్యస్థాయి స్వరము కాక అధార షడ్జముతో మొదలు పెట్టుటలో అతని ప్రశాంత చిత్తత గోచరించుచున్నది. కృతి ఆరోహణ క్రమములో సాగి “ఆరగింపవే” అని జాలిగా బ్రతిమాలుచున్నట్లుగా అనిపించును.

సరిగమగడి॥ సా రిసనీ)

అ.ర. గింప॥ వే పా) ఇందు “పా” అను అక్షరము జారు గమకమును కలిగియున్నది. జారు గమకము బ్రతిమాలుచున్న భావమును తెలుపుటకు అలంబ నము “ఆరగింపవే” అను పదములు షడ్జముతో ప్రారంభమై షడ్జముతోనే ముగియుట వలన శ్రుతి పక్కమైన స్వర సమ్మేళన మేర్పడి ప్రశాంత వాతావరణము ను సృజించుచున్నది. షడ్జమ, ఋషభ, గాంధారములు పునరావృత్తి చెంది ‘లీనత’ అను భావమును ప్రకటించుచున్నవి. దీనివలన త్యాగరాజు అనునయముగా “ఫాలారగింపవే” అని బ్రతిమాలుచున్నట్లుగా కనుపించును. “సరిగమ॥ సా-రిసనీ” షడ్జము నుండి జారుగమకముతో నిషాదము వచ్చుట వలన అది కైశికీ-కాకలి నిషాదమునకు మధ్యస్థానము అగుటవలన, అది కైశికీ నిషాదము కంటే కొంత తీవ్రముగా నుండుట వలన భగవద్రతితో కూడిన భావోద్వేగస్థితిని దెలుపుచున్నది.³ ఈ మానసికావస్థలో కంపితమను సాత్త్వికస్థితియు వచ్చినట్లు నిదర్శనముగా “పాలు” శబ్దము కంపిత స్వరములలో కూడియున్నది.

2. కావ్యాలంకార సంగ్రహము వ్యాఖ్య సన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రి
పు. 336

3. “రాగద్వేష శ్రమాభ్యః కంపోగాత్రస్య వేషధుః” కావ్యాలంకార సంగ్రహము
పు. 337

ఐదవ సంగతి- సరిగాగ॥ మా.... ధపపమ॥గగరిరి॥గమగారి॥
అ/రగింపవే॥వే....పా....॥....లా....॥ర-గింప॥

షడ్జమునకు మధ్యమము సంవాది స్వర మగుట వలన ఈ స్వరలయ ఆరంభము నందే మనోహరముగా భాసించినది. “ఆరగింపవే” అను పదములోని చివరి అక్షరము రాగచ్ఛాయా స్వరమైన శుద్ధ మధ్యమముతో ముగిసినది శుద్ధమధ్యమము ఆర్ద్రత అను లక్షణముతోను మాధుర్య ప్రసాద గుణములతోను భాసించును. కనుక ఈ సంగతిలోని స్వర ప్రయోగము ఆర్ద్రత అను లక్షణముచే భాసించుచున్నది. ఈ సంగతిలో మరియొక విశేషము జంట స్వరములు అనగా స్వరములు ఈ విధముగా పునరావృత్తి చెందుట ఈ ప్రయోగమునూ తన భావము దృఢముగా సుస్పష్టికరించుటకు త్యాగరాజు చేసినట్లుగా తోచుచున్నది.

మిగిలిన సంగతులలో “ఆరగింపవే” అను పదము ఆరోహణ క్రమములో “పాలారగింపవే” అను పదము అవరోహణ క్రమములో సాగి తోడి రాగము యొక్క విశిష్టతను, ప్రత్యేకముగా చూపించుచున్నవి. ఆరోహణ క్రమము నందు స్వరములు ఒకదాని కంటే మరియొకటి. హెచ్చుస్వరములో నుండును, ఇది క్రమముగా చిత్తధృతిని తెలుపును. ⁴ దీని వలన తాను సమర్పించు పాలు ఆరగించునో లేదో అను సంశయముతో ఆ తుతతోనున్న త్యాగరాజు హృదయము దృశ్యమానమగుచున్నది. వెనువెంటనే రాముడు తప్పక గ్రహించునని స్థిర చిత్తముతో ప్రేమతో లాలనతో ఆరగింపుమని అర్థించెను. ఈ భావము అవరోహణ క్రమ స్వరములతో వ్యజింపబడెను. అవరోహణ క్రమములోని స్వరములు ఒకదాని కంటే మరియొకటి తగ్గును ఇది మార్దవభావమును తెలుపును ‘పాలు’ అనుపదము ఒక సంగతి కంటే మరియొక హెచ్చుచు చివరకు తారస్థాయి గాంధరము వరకు వెళ్ళి ద్రుత గతిలో ముగింప బడి “ఆరగింపవే” అను తర్వాత పదము మధ్యస్థాయి షడ్జమునకు చేరి భావ తీవ్రత అర్థిని ధ్వనింప చేయుచున్నది,

పల్లవి రెండవ భాగమగు “రఘవీర” తారస్థాయి ఋషభము

4. లోభశోక భయాదిజనితో పప్లవ నివారణ

కారణేభూతశ్చిత్తవృత్తి విశేషోద్భృతిః”-కావ్యాలంకార సంగ్రహము. పు. 350

“రిసనిధధ” తో సంబోధనము చేయుట వలన త్యాగరాజు హృదయమునందలి రఘవీర

అర్చితారసాయి నందు కొన్నట్లుగా ధ్వనించును. తర్వాతి పదమగు “జనకజా”ను “ధపపధా” అను స్వరములచే నిబంధించెను. ఇందు చివరి స్వరము “ధా” శుద్ధ ధైవతము ఇది తోడి రాగము యొక్క జీవస్వరము శుద్ధ స్వరము మాధుర్య గుణ సమన్వితమై యుండి అర్చితను జనింపజేయును. ఇటు వంటి స్వరములు జనకజకు ప్రాముఖ్యము కలిగించెను.

ధా| సస|| సరిగ| రిసస నిధ|| ఈ స్వరలయలో షడ్జమస్వరము జా|కరప||వి....| త్రితమౌ....||

జంట స్వరముగా పునరావృత్తి చెంది “పాలు” జనక జాకర పవిత్రితమైనవి కనుక నీవు గ్రహించి తీరవలెను అని పలుకుచున్నట్లుగా త్యాగరాజు హృదయము నందలి పట్టుదల కనుపించుచున్నది.

ధనిసా| రినిధప పమగగ||రిరిగరి|| గమగారి||సా|....||

వె-న్న |....పా.....||....లా|| ర- గింప|| వే|....||

వెన్న అను పదము ధనిసారిని అను స్వరములతో నిబంధించబడి యొన్నది. ఇందు “రిని” అను స్వరముల జారుగమకముతో వెన్న అనుపదము పలుకుట వలన వెన్నయొక్క కరిగెడి గుణము జారుగమకము ద్వారా ఉద్దీపనము గావించి హృదయము మార్దవీకరించు నటుల పలికి “అరగింపవే” అని అర్థించెను,

చరణము|| పధపాప - పమప|| ధపపమగగరిరి

సారమైన - ది.... || వ్యాన్న.... ము

పంచమము శ్రుతి స్థానము మరియు తోడిరాగమున ఇది న్యాస స్వరము. గాయకులు నిలిపి పాడుటకు అనువైనది. “సారమైన” అను పదము పంచమము నుండి ప్రారంభించి ఒక స్థిరమైన భావమును చూపి “దివ్యాన్నము” అను పదమును జంట స్వరములతో పలుకుట వలన అన్నము దివ్యమైనదని అన్నము యొక్క విశిష్టతను జంట స్వరములతో నొక్కిచెప్పెను. తోడి రాగము నందలి జంట స్వరములు ఈ కృతిలో అధికముగా వచ్చినవి, వీని వలన రాగ సౌందర్యము మరింత సుస్పష్టముగా కనుపించుచున్నది. మరియు ‘అరగింపవే’ యని అనునయముగా మరలమరల అర్థించెననుటకు జంట స్వరముల పునరావృత్తియే నిదర్శనము

“ప - ధనిధప - పపధ || ధా-ధనిసా ||

దా - ర - సో....ద.... ||రా....దులతో||

ఈ స్వరలయ పంచమముతో ప్రారంభమై షడ్జముతో ముగిసినది పంచమ షడ్జములకు వాది సంవాది స్వరముల సంబంధమున్నది. ఇట్టి స్వరములను ప్రయోగించి రామునితో “దార సోదరాదులకు” గల అనుబంధము మనోజ్ఞముగా ప్రదర్శించి నీవు దారసోదరాదులతో నానైవేద్యమును గ్రహించవలెనని రమణీయముగా నడిగెను. అంతియెకాక ఈ స్వరలయలో శుద్ధ ధైవతమును అధికముగా నుపయుక్తముజేసెను. శుద్ధధైవతమునే కోమల స్వరమందురు కనుక అటువంటి కోమలమైన హృదయము కలుగుట వలన వెనువెంటనే నానైవేద్యమును గ్రహించు మని మనోజ్ఞముగా శ్రీరాముని అర్థించెను. మరియు “దార సోదరాదులతో” అనుపదములలోని దీర్ఘాక్షరములు అనురాగాతిశయమునకు నిదర్శనములు ఆ శ్రీరాముడు దార సోదరాదులతో కలిసి అవ్యాజమైన అనురాగామును కురిపించుచు తన నైవేద్యము నారగించవలెనని దీర్ఘాక్షరముల ద్వారా తన భావమునుద్దీపింప జేసెను.

ధనిసరి గగరిస || దనిసా|| నిధపపమమగగరిస

త్యా.... గరా-జ|| విను ||....తపా.....లఅ||

“తాగరాజనుత” తారస్థాయి షడ్జ గాంధారములతోపలికి ఎలుగెత్తి చెప్పినట్లుగా ముగింపు జేసి “సాలారగింపవే” అని జంట స్వరములతో అవరోణహ క్రమములో పూర్తిచేసి హృదయములోని ప్రేమ,భక్తి, అర్ఘ్యతలను మరింత ప్రగాఢముగా ప్రకటితము జేసెను.

తోడిరాగము - దాస్యభక్తి

పల్లవి|| ఎందుకు దయరాదురా శ్రీరామ చంద్రదానీ! ||కెందుకు||

అను పల్లవి స. దడి యని మరచితివో ఇందు లేవో నీ(కు)

చరణము. సారెకు దుర్విషయ సారమను భవించు

వారిచెలిమి సేయనేరక మేను

శ్రీరామ నగమామె చూచి చూచి

నీరజ దళనయన నిర్మలాప ఘన

2) తీరని భవనీరధి యారడి సైరింప
నేరక భయమందగ పంకజపత్ర
నీరువిత మల్లాడగ ఇట్టిననుజూచి
నీరదాభ శరీర నిరుపమ శూర

3) జాగేల యిది సమయమే గాదు వేసితే
ఏగతి పలుకవయ్య శ్రీరామనీ
వేగాని దారి లేదయ్య దీనశరణ్య
త్యాగరాజ వినుత తారక చరిత॥

ఈ కృతిలో దాస్యభక్తి భావములైన అమర్షము వితర్కములు
ద్యోతకములు అవజ్ఞాదులు విభావములు మౌనవాక్యపారుష్యాదు
లనుభావములు అని అమర్షకు కావ్యాలంకార సంగ్రహములో నిర్వచింప
బడినది. ⁵

ఈ కృతిలో ఓ రామా! నీకేమైనా సందడిగానుండి నన్ను మరచితివా?
నేమొర పెట్టునపుడు నీ విచటలేవా? ఎందుకు నాపై దయరాకున్నది? అని నిలదీసి
అడిగెను. భగవంతుడు తన కోరిక నీడేర్చలేదని కఠినముగా తీవ్రమైన కోపము
మాటి మాటికిని దుర్విషయసార మనుభవించు వారి స్నేహము చేయలేక నీదయకై
ఎదురుచూచి మేను సగమైనదయ్యా అని తన అవస్థను తెలుపుకొనెను మరియు
నీ ఆలంబన మాలస్యమైన ప్రమాదము కలుగును ఇదే సమయము. నీవా దీన
శరణ్యుడవు అని దైన్యములో పలుకుచు “నాపై ఎందుకు దయ రాదురా?” అని
అమర్షను ప్రకటించెను.

స్వరలయ వివరము

ప. ధని! సాసనిధప ॥ దపా! పమగా గరిరీ
ఎం! దుకు..... ॥ దయా! రా....దు
సా! సరి॥ గామ॥ నినిపాధా
రా! శ్రీ॥ రామ॥ చం.. ద్రా॥

5 కావ్యాలంకార సంగ్రహము :- సన్నిధానం సూర్యనారాయణ శాస్త్రి. పు. 348

ఈ కృతిలో పల్లవి ఎత్తుగడ ధైవతముతో జరిగెను ఈ ధైవతము శుద్ధ ధైవతము, శుద్ధ స్వరము, దైన్యభావ స్ఫూర్తినిచ్చు స్వరము, అట్టి స్వరమును ప్రయోగించి వెంటనే షడ్జములను జంటలుగా ప్రయుక్తము చేసెను. దీని వలన భావములో తీక్షణత ఏర్పడి అమర్షగా మారినది. పల్లవి ప్రారంభములోనే వరుసగా ఆరోహణ క్రమములో స్వరములు వచ్చి త్యాగరాజు యొక్క ఆవేగమును స్ఫురింప చేసినవి. ⁶ ఈ భావమును పల్లవిలోని షడ్జముల జంట, పంచమముల, గాంధార, ఋషభముల జంటలు మరింత ఉద్దీపింప చేయుచున్నవి. తరువాతి స్వరములు సా-....సరి॥, శ్రుతి స్వరము, స్థిరమైన స్వరమగు షడ్జము వద్ద కొంత సేపు నిలుపుట వలన అతని హృదయములోని తీవ్రవేదన స్ఫురించుచున్నది

ఐదవ సంగతిలో సనిధని ధపధని । సారిగరి సనీసరి సని
 నీ.....కెం । దు.....కూ.....
 ధనిసని ధపమ - ధపమ గగరిరి
 ద.....య ర..... దు
 సా-। సరి ॥ గమా పధని సరిగమగరిసని
 రా-। శ్రీ ॥ రా....మా....చం....ద్రా....

“సనిధని ధపధని” అను స్వరలయ యందు ద్రుతగతిలో హ్రస్వస్వర పయోగము భావోద్రేకమును ధ్వనింపజేయుచున్నది. ద్రుతగతి, హ్రస్వస్వరములు ఉద్రేక భావమును వ్యంజింపజేయుటకు చక్కని అలంబనములు అట్టి స్వరములలో ‘నీకెందుకు దయరాదురా’ అని ప్రయోగించుటలో అతని స్థితి దృశ్యమానమగుచున్నది. సారిగరిసనీసరిసని అను తారస్థాయి ద్రుత గతి స్వరలయ వలన భావ తీక్షణత ధ్వనించుచున్నది. తరువాత స్వరములైన “ధనిసని ధపమ
 ధ.....య.....

అను స్వరలయలో ధైవతము కంపిత స్వరముగా ప్రయుక్తము జేసెను, కంపిత స్వరము దైన్య భావస్ఫూర్తినిచ్చు స్వరముగా నిచ్చట ద్యోతకమగును.

“రాగధ్వేష శ్రమాదిభ్యః కంపోగాత్రస్య వేపధుః” ⁷

6 కం “క్రమమున నిష్ఠా నిష్ఠా గమజ మనస్సంభ్రమంబు గననావేగంబు” కావ్యాలంకార సంగ్రహణము పు.349

7. కావ్యాలంకార సంగ్రహము సన్నిధానం సూర్యనారాయణ శాస్త్రి. పు. 337

ఇచ్చట త్యాగరాజు యొక్క అర్చి పతాకస్థాయి నందు కొన్నదని చెప్పటకు ఈ కంపిత స్వరమునుదాహరణగా గొన వచ్చును. తరువాత వరుసగా జంట స్వరములు గగ రిరి లు అతని అర్చిని మరింత ప్రస్ఫుటము జేయుచున్నవి. “సా....సరి గమా పదని సరిగమ గరి సరి” అను స్వరలయలతో శ్రీరామ చంద్రా అని తారస్థాయిల ప్రయోగము ఎలుగెత్తి పిలిచినట్లుగా తలపించును “శ్రీరామ చంద్రా” అను పదమునకు గల స్వరములలో గల “గని” స్వరములు పరస్పర సంవాదులు ఈ స్వరములు రాగ సౌందర్యమునే గాక భావమును కుడా దీప్తి వంతము జేయును. అట్టి స్వరములను ప్రయోగించి “రామచంద్రా” అని సంబోధించి ఎందుకు “దయరాదురా” అని ప్రశ్నించెను. పల్లవిలోని తారస్థాయి ప్రయోగము అమర్చకు ఆలంబనముగా నున్నది. జంట స్వరములు అతని దుఃఖాతిశయమును పోషించుచున్నవి.

అనుపల్లవిలో ఫధనీసా॥ సరిగరిస॥ సారిససనినిధ॥ ధపధని సాపధ
సం-దడి॥ య-ని ॥ మ....ర.... ॥చితి.... వో
ఒక్కసారిగా పంచమముతో మొదలు పెట్టి వితర్కము ప్రారంభించెను.
నీ సరి సనిధపమా । గగమమ ధధ నిని॥
దు.....లే..... । వో

ఈ స్వరలయలో హ్రస్వ స్వరములు జంట స్వరములు ద్రుతగతిలో వచ్చినవి. హ్రస్వ స్వరములు అతని ఉద్వేగస్థితిని పోషించుచుండగా జంట స్వరములు ఆ భావమును నొక్కి చెప్పుచున్నవి. “గగమమధధనిని” ఈ పంచమ వర్ణజంట స్వరములు తోడిరాగము యొక్క విశిష్ట స్వరప్రయోగములు. ఈ స్వరములు అతని చిత్త వృత్తిని మరింత సుస్పష్టపరచుచున్నవి.

చరణము ధ।పాపా॥ పమధపాగ॥ మధపదా॥....ధని। సాసా-రి॥

జా।గేల ॥ యి....ది ॥సమ య ॥....మే-॥ గాదు....॥

ప్రారంభము నందలి స్వరము శుద్ధ దైవతము ఇది కోమల స్వరము గనుక ఈ సందర్భమున ఈ స్వరము దైన్య భావమును సూచించుచున్నది. పై స్వరలయ లోని “ధపాపా” అను స్వరములలో దైవతము నుండి నిదానముగా పంచమమును ఉండునట్లు ప్రయోగించెను. దీనివలన స్వరములు ఉచ్చరించుటలో కొంత

విలంబు ఏర్పడి, అతనిదైన్యభావము మరింత ప్రస్ఫుటమయ్యెను. మరియు “పమధపాగ-” అను స్వరములలో గాంధారధైవతములు జీవ స్వరములు, న్యాస స్వరములు జీవ స్వరములు. రాగచ్ఛాయనుద్దీపింప జేయుచు ఆయాసందర్భము నందలి భావమును పోషించును. న్యాస స్వరములనగా ఏ స్వరములనైతే నిలిపి కొంతసేపు పాడుదురో అవి న్యాస స్వరములన బడును. ఈ రెండు లక్షణములు ధైవత గాంధారములకు ఉండుట వలన “జాగేల యిది సమయము” అని దీనుడై మొరపెట్టు కొనుచున్న త్యాగరాజు మానసికావస్థను చక్కగా దృశ్యమానము చేసినవి. మరియు ధైవతములు పునరావృత్తమై ఆర్థము జనింప జేయుచున్నవి.

నీసా....ధని । సాసా-రి॥ సని నీధా । నీసా ఈ స్వరలయ యందు
....మే- । గా-దు....॥ చే.... సితే

స్వరములు అధికముగా ప్రయుక్తమగుట కనుపించును. ఈ స్వరములు అతని దీనావస్థను రూపు కట్టించుచున్నది. ఇది సమయముకాదు కాలాయాపనము చేయుటకు అనిదీనుడై మొరపెట్టు కొనుచున్న త్యాగరాజు మనకు కనిపించునట్లుగా ఈ స్వరములు వర్తించుచున్నవి. ఈ స్వరములలో నిషాదము అధికముగా ప్రయుక్తమై పై భావమును పోషించుచు కరుణరస స్ఫూర్తిని కలుగ చేయుచున్నవి నిషాదము కరుణరసమును వ్యంజించునని శార్ఙ్గ దేవుడు తెలిపెను⁸ ఈ సందర్భమున అతడు దృష్టియందుంచుకొన్నది కోమల నిషాదము అయిఉండ వచ్చును. దీనికి గలకారణము కోమల స్వరము మాధుర్య ప్రసాదగుణ పృకటనకే సంగీత రచనలో సాధారణముగా ప్రయుక్తమగుచుండును. మరియు విరహము, వైరాగ్యము దైన్యమువంటి భావములను ఈస్వర లయలలో ఈ స్వరమును ఈ ప్రయోగించి ప్రకటింప వచ్చుననుటకు ఈ కృతియే ఒక చక్కని ఉదాహరణము. కృతిలో నిషాదము దైన్యభావ స్ఫూర్తి నిచ్చుటకు చక్కగా తోడ్పడినది.

ధపమగరిస । సా-నినిధని సా-సరి॥గామా-ధానీ
పలు..... । క-వ....య్యా-శ్రీ॥ రామా-నీ

8 “శ్లో” సరి వీరేద్భుతేరా దే,ధోభి భత్సే భయానకే
కార్యోగ నీతు కరుణౌ హాస్య శృంగారయోర్మహౌ. శార్ఙ్గదేవ. సంర-3వ ప్రకరణ

-శ్లో- 59

ఈ స్వరలయలో ప్రారంభములోని హ్రస్వస్వరములు అవేగమును వ్యంజించుచున్నవి. ఇష్టము, అనిష్టము తటస్థించుట వలన గలిగిన మనస్సుయొక్క తత్తరపాటు అవేగము"-9 శ్రీరాముని అనుగ్రహము కలుగనందుకు తత్తర పడుచున్న త్యాగరాజు మనకు గోచరమగును. ఇట్టి సందర్భమున హ్రస్వ స్వర ప్రయోగము చేయుట త్యాగరాజు మానసికావస్థకు నిదర్శనముగానున్నది. పిమ్మట "గామాదానీ" అనుదాటు స్వరములను ప్రయోగించెను. దాటు స్వరములనగా ఒక స్వరము ముచ్చరించి తదనంతర స్వరములను వదలి వాని తర్వాతిస్వరమును పలుకుట ఈదాటు స్వరప్రయోగము త్యాగరాజు భావోద్వేగమునకు సంకేతముగా నున్నది.

సని పధని । సాస నిధప ॥ ఈ స్వరలయలో హ్రస్వ స్వరములు
..... వే । గాని..... ॥

త్యాగరాజు హృదయములోని భక్తి భావావేశమును ధ్వనించుచున్నది. హ్రస్వ స్వరములు కాల విలంబమును సహింపవు.

ధపమగరిస । గరిస నినిధ ని ॥ సా- । సరి ॥ ఈ స్వరలయలోను
దారి..... । లే.....ద ప ॥ య్యా! దీ- ॥

పై స్వరలయవలెనే ద్రుత గతిలోనున్న స్వరములను వాడి 'ఇకనాకు వేరు దారి లేదయ్యా' అని ఆర్తిగా పలికెను. ఈభావమును ఈ స్వరలయలోని మంద్ర స్వరము మరింత ఉద్దీపింప చేయుచున్నది. మంద్రస్వరములు మందముగా పలుకవలెను. అట్టి స్వరములు ఈ సందర్భములో వచ్చుట ఆతని భావస్ఫూర్తిని చూపుటకే మగ మగమ । నినిధ పధా-ని ॥

న శ । ర.....ణ్య.....॥

సనిధ పధప । ధనిసా ॥ ఈ స్వరలయలో మగ,మగ, నిని అను జంటస్వరములు
..... త్యా- । గ-రా ॥

పునరావృత్తమై "నీవు దీన శరణ్యుడవు కనుక ననురక్షింపజలెనని నొక్కి పలుకు చున్నట్లుగా" ననిపించును.

సరిగరిస । రిసా నినిధని ॥ సా- । ధప ॥ ఈ స్వరలయలో తారస్థాయి
జా..... । వి.... ను.... ॥ త । తా ॥

స్వరములు అతని భావోద్వేగమును పతాకస్థి యికి గొనిపోయెను.

పథ । నిసరిస నిధ । మగమమధధనిని ॥ ఈ స్వరలయలో మమధధనిని
తా । ర..... క । చ రి - త ॥

జంట స్వరములు వరుసగా వచ్చెను. జంట స్వరముల పునరావృత్తి భావమును ఒత్తివెప్పుటను ధ్వనింప జేయును. ఈ సందర్భములో “నీవు తారక చరితుడవు గనుక వెనువెంటనే నన్ను బ్రోవవలెను అని ఎలుగెత్తి ప్రార్థించుచున్న త్యాగరాజు మనకు దృశ్యమానమగును. విలంబిత లయ యందు సాగిన ఈ కృతి ద్వారా దాన్య భక్తి మరింతగా పోషింపబడెను.

శంకరాభరణము - శాంతభక్తి

- ప. మనసు స్వాధీనమైన ఆఘనునికి మరి మంత్ర తంత్రములేల
అ.ప. తనావు తాను గాదని యెంచువానికి తపసుచేయనేల దశరథ బాల
భ. అన్నీ నీవనుచు యెంచిన వానికి ఆశ్రమ భేదములేల
కన్నుగట్టు మాయలని యెంచువానికి కాంతల భ్రమలేల దశరథ బాల
2, ఆ జన్మము దుర్విషయ రహితునికి గతాగతమికయేల
రాజరాజేశ నిరంజన నిరుపమ రాజవదన త్యాగరాజ వినుత

స్వరరీతి :

అరోహణము - సరిగమపధనిస
అవరోహణము - సనిధపమగరిస
కోమల స్వరము - శుద్ధ మధ్యమము
తీవ్రస్వరములు - చతుశ్రుతి బుషభము, అంతరగాంధారము
చతుశ్రుతి ధైవతము. కాకలి నిషాదము

గ్రహస్వరము - షడ్జమము
న్యాసస్వరములు - షడ్జమ గాంధారములు
జీవస్వరములు - ని,గ,మ,ప స్వరములు

సంవాదులు - సమప స్వరములును, రి ప స్వరములును,
రి.ధ స్వరములును, గని స్వరములును,

స్వరలయ వివరణము -

కలవరపాటు లేని ప్రశాంతమైన మనస్సులో ప్రతిఫలించు భగవద్రతియే ఈ కృతిసారము. నిర్మలము ప్రశాంతము నయిన మనస్సుతో శ్రీరామ చంద్రుని భావించుట ఈ కృతిలో ద్యోతక మగును.

ప. గభ । పపమ గాగ పమ ॥ సా । దపపధనీ ।

....మన । ను.... స్వా..... ॥ధీ - । నమై....॥

సా- ।.... పన ॥ సధనిధపా । పపమగ గామరి ॥

న - అ -॥ ఘ....ను - । ని.....కి.... ॥

ఈ కృతి ప్రారంభము జీవ. న్యాన స్వరమైన గాంధారముతో జరిగేను.

కృతి మొదలు పెట్టుటలోనే అతని ప్రశాంతమైన చిత్తము కనుపించుచున్నది. జీవస్వరములు రాగసౌందర్యమునే గాక అతని చిత్తవృత్తిని స్ఫురింపజేయుచు ప్రారంభమైనవి. అటుపిమ్మట “పప, గగా” జంట స్వరములు అతని స్థిరచిత్తమును దృశ్యమానము చేయుచున్నవి. “సధనీసా” ఈ స్వరములలో నిషాదమును కొంత ఉచ్చస్వరముతో పలుకవలెను. ఇట్లు పలుకుటలో అతని హృదయమునందలి ముదము గోచరమగును. ముదమునకు కావ్యాలంకార సంగ్రహములో ఇచ్చినవివరణ :

“ముదమిష్టలాభ భవ సమ్మదమగు

ఇష్టము జనించుట వలన కలిగిన సంతోషమును

చిత్తవృత్తియే ముదము,, 10

మనసు స్వాధీనమై శ్రీరాముని భావించుకొనుచు ఆనంద తన్మయమగుచున్న త్యాగరాజ చిత్తవృత్తిని తీవ్రస్వరములు చక్కగా తెలుపుచున్నవి. “సధనిధ” అను స్వరములలో “సధ” స్వరములు దాటు స్వరములగుట వలన శంకరాభరణ రాగముయొక్క ప్రత్యేకతను తెలుపుచున్నవి. “పపమగ గామరి” ఈస్వరములలో జంట స్వరములు పునరావృత్తమై త్యాగరాజు యొక్క చిత్తవృత్తిని తెలుపుచున్నవి

రీగమ (సధపమగ ॥ రిగామగరి । సాసధనీ ॥ సా- ।

-మరి । మం- త్ర - ॥ తం-త్ర - । ములే - । ల -

మంత్రతంత్రము లేల అను పదము పంచమముతో ప్రారంభమై షడ్జముతో ముగిసినది. పంచమ షడ్జములు రెండు స్థిరమైన స్వరములు అనగా ఏరాగ నందైనను ఈ స్వరములకు మార్పులేదు. అట్టి స్థిరమైన స్వరములు త్యాగరాజు హృదయము నందలి స్థిరమైన భావములను తెలుపుచున్నవి. ఈ స్వరములు రెండును వాది సంవాదులగుట మరియుక విశేషము. వాది సంవాది స్వరములు రాగ సౌందర్యమును ఒకవైపుపోషించుచూ మరొకవైపు భావోద్దీపనము గావించును

10, కావ్యాలంకార సంగ్రహము - సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి పు. 360

గనుక ఈ సందర్భమున ఇట్టి స్వరములు వచ్చుట త్యాగరాజ చిత్తసైర్యమునకు నిదర్శనము, “సాసధని” ఈ స్వరములలో ధనిలు మంద్ర స్వరములు అనగా మంద్రస్థాయిలో ఉండును. ఈ స్వరములను కొంత మందముగా పాడవలసి యుండును. ఇట్టి స్వరములతో (“ఏలా”) అని నిదానముగా ప్రబోధించినట్లని పించును మూడవ సంగతిచో

॥సరిగమగరి ॥ సనిధపపమగరి ॥

॥ఘ.ను.... ॥ ని.... కి..... ॥

“ఘనునికి” అనుపదము తారస్థాయి స్వరములతోనిబంధించి అఘనుని విశిష్టతను ఎలుగెత్తి గట్టిగా నిర్ధారించెను. ‘అనుపల్లవి’లో

సస । సధ సని దసా-॥ పమధపా ॥ పమధపామ-గమపమ

తను । వు.....తా - ॥ ను..... ॥ నికి.....

పమగరి ॥ గాగమ । పాధప ॥ ధపమ పధని సరిసా ॥

..... ॥ - దని । యెంచు ॥ వా.....నికి ॥

ఈ స్వరలయలో ప్రారంభమున తారస్థాయి షడ్జము వచ్చినది. తారస్థాయిలో గట్టిగా తాను నమ్మినది నోక్కి చెప్పుచునట్లుగాననిపించును. తనువు అను పదము షడ్జముతో ప్రారంభించినట్లే (తాను) “కాదని” అను పదమును పేదకర్త పంచమముతో ప్రారంభించెను. ఇచ్చట “తాను” అనుపదమును పంచమముతో ముగించుట గమనింపదగును, పంచమ షడ్జములు స్థిరమైన స్వరములగుటచే ప్రధానమైన రెండు పదములను అస్వరములలో నిబంధించెను. ఇచ్చట మరియొక విశేషమునూ గమనింపదగును “ససస” అను హ్రస్వస్వరము లలో కేవలము మూడు స్వరములలోనేతనువు అని ప్రయోగించెను, పై స్వరలయను గమనించిన ఈ తనువు అనుపదమునకు అరు స్వరములను ప్రయుక్తముజేసెను. తాను అనుపదము ఏడవ స్వరములో ప్రయోగించి తనువు ఎల్లప్పుడు తానే అనుకొనుట అనగా శాశ్వతమనుకొనుట సర్వసాధారణ విషయమని తెలుపుచు అది ‘గాదు’ అను పదమును అధిక స్వరములలో వినియోగముజేసి “కాదు” అని అనుకొను భావనయే గొప్పదని అహ్మంబ్రస్మియని ధృనింపజేసెను. “కాదని” అనుపదమును ద్రుతగతి స్వరములలో ప్రయోగించి దృఢమగు విశ్వాసముతో ద్రుతగతి లోనే అది కాదని గట్టిగా చెప్పినట్లుగా అనిపించును “వానికి” అను పదమునకు చివర తారస్థాయి స్వరములు ప్రయోగించి అట్టివానికి గల ఉన్నతమైన స్థితిని స్ఫురింపజేసెను.

సాసని । సరిగమ గరిసని ॥ సధ నిధపా । పమపాపధనీ ॥

తప । ను.....నే.... ॥ య గ.... నే.... లా....॥

“తనువు తాను కాదని యెంచువాడు తపను సేయగనేల” అనియనుచు “తపను చేయనేల” అనుపదమును తారస్థాయి స్వరములలో ప్రయోగము చేసి గట్టిగా తన నిశ్చయమును తెలిపెను.

ససారి । సనిధాపా । సనిధపామ । ధపామపమగరి ॥

దశ । ర.... ధ । బా..... । ల.....॥

ఈ స్వరలయలో దశరథ బాలా అను పదములను సుదీర్ఘముగా పలికి తన అనురాగాతిశయము నావిష్కరించెను.

చరణము,

....మగమపపా ॥ పా - । ధధపమపా ॥

....అ-న్ని - నీ ॥ వ - । ను.....చు ॥

పాసని । ధధపా ॥ పమధపామ । గామపగామరి ॥

ఎం.... । చి - న ॥ వా..... । ని.... కి.... ॥

పై స్వరలయలో పంచమము అధికముగా వచ్చినది. పంచమము స్థిరమైన స్వరము గనుక త్యాగరాజు హృదయమందలి స్థిరమైన భక్తి విశ్వాసములు ఈ స్వరముచే ధ్వనించుచున్నవి.

రీగమ । పాధనిధని సనిధప ॥ గమాధపప । గరిసానధనీ ॥

- ఆ - ॥ శ మ ॥ భే - ద.... । ము - లే - ॥

సాస । సధనీపా ॥ పమధపామ - । గమపమ - పమగరి ॥

లాక । న్ను - గ ॥ ట్టు..... । మా..... ॥

రీగమ । పాధప ॥ ధపమ పధని । సాసా ॥

యలని । యెంచు ॥ వా..... । ని కి ॥

ఈ స్వరలయలోనున్న విశేషము “మాయ” అనుచోట “మపమపమ” అను మధ్యమ పంచమములు మరల మరల పాడుచు ఆస్థిరమైనది “మాయ” అని స్ఫురింపజేసెను.

సని । సరిగ మగరిసని । సధనిసా । పమపాపధనీ ॥

కాం । త.....ల.... । భ - మ । లే.... ల.... ॥

కన్నుగట్టు మాయలని యెంచు వానికి కాంతల భ్రమలుండవని గట్టిగా తార్చనాలు
స్వరములచే పలికి దృఢపరచెను.

ఈ కృతిలో స్థిర స్వరములైన షడ్జమ పంచమములు అధికముగా
ప్రయుక్తమగుటచే అతని చిత్త స్థైర్యము, నిర్మల, ప్రశాంతస్థితి, వ్యంజితమగు
చున్నవి.

శంకరాభరణము - దాస్యభక్తి

ప. ఎదుట నిలిచిచే నీదు సొమ్ము లేమిపోవురా

అ.ప నుదుటి వ్రాతగాని మట్టు మీరను నా
తరమా తెలిసి మోస పోదునా

3వ.చ. తరాన దొరకని పరాకు నాయెడ

ను రామ చేసితే సురాసురులు మె

త్తురా ఇప్పుడు ఈ హారమి తనమే

లరా భక్త త్యాగరాజునత!నా

ఈ కృతిలో సంఘారిభావములు అమర్చము, దైన్యము “రామా!నా ఎదుట
నిలిచితే దర్శన మిచ్చినంత మాత్రమున నీసొమ్ములేమైన పోవునా” అని పల్లవిలో
అమర్చభావమును ప్రకటించెను. కృతి ప్రారంభము రోషోక్తులతో ప్రారంభమై
అనుపల్లవి, చరణములు దైన్యోక్తులతో నిండియున్నవి.

స్వరలయ - వివరణము

పల్లవి మగమాపా । పాపమప । పధనీసా ॥

ఎదుట ని । ల చి.... । తే ॥

కృతి ప్రారంభము “మగమాపా” అను స్వరములతో ప్రారంభింపబడినది. ఈ
రాగమునందు మధ్యమము జీవస్వరము. అట్టిస్వరముతో ప్రారంభించుటలో
ఆరంభమునందే అమర్చ నుద్ధీ పింపజేసెను. ఇందలి మప స్వరములు పరస్పర
సంవాదులు, మరియు మ.గ. స్వరములు జీవస్వరములు. ఈ సంవాది
స్వరములును జీవ స్వరములును కలిసి రోషోక్తులాడు త్యాగరాజును దృశ్య
మానము జేసెను. “నిలిచితే” అను పదమును నిబంధించిన స్వరములలో చివరి
స్వరము షడ్జము, ఇది దీర్ఘ స్వరముగా ప్రయుక్తమైనది. ఈ దీర్ఘస్వరము
అతని భావమును మరింత నుద్ధీపింపజేయుచు హెచ్చు స్వరముతో నిలదీసి
అడుగుచున్న త్యాగరాజు రూపును దృశ్యమానము జేసెను.

గమరీసా - నిసా గరిరిస । రీగా - గమ - గమధపపగరీ

.....ఏ..... మి । పో.....పు -

సా..... సా - రి । సనిదాపా । పా - మగామప । గమరీ

రా..... నీ..... । దు ।.....సా..... । మ్ము-

ఈ స్వరలయలో మంద్రముగా వచ్చిన నిషాదము కొంత మందముగా పలుకుటచే ఆతని ఆవేదన అంతయు రూపుకట్టినట్లుగానున్నది, మంద్ర నిషాదము కరుణరస స్ఫూర్తినిచ్చు స్వరము. అట్టి స్వరము త్యాగరాజు చిత్తవృత్తికి జీవభూతమైనట్లునిపించును.

అనుపల్లవిలో

స స నిధపపస । సనిధపా-మ । గామపగామరి

నుదు ట్రివా.... । త.... । గా.....

మపధని - సరిసని నిసనిధధనిధప

ని.....- ను-దు.....టి-వ్రా....

పసాని ధపామ (గమ పమ - పమగరి

.....త..... గా.....

అనుపల్లవి దైన్యభావముతో నిండి స్వాపకర్షణములతో నున్నది, తారషడ్జమముతో “నుదుట్రివాత” అను పదము మొదలు పెట్టుటలో ఆతని ఆవేదన సుస్పష్టమగుచున్నది. షడ్జమములు జంటస్వరములుగా వచ్చుటచే భావతీక్షణతను ధ్వనింప జేయుచున్నవి. “గామ గామ” స్వరములు పునరావృత్తమై ఆతని భావోద్వేగమును మరింత ప్రస్ఫుటము చేయుచున్నవి. “మపధని-సరిసని-నిసనిధధనిధప” అను హ్రస్వస్వరములు భావోద్వేగమును వ్యంజించుచున్నవి. “పమ పమ” అను జంట స్వరములు ఈభావోద్వేగమును మరింత నుదీపింప జేయుచున్నవి.

“గామ గమ పామ పమ పదాప । పమపాపదనీ । సరిగమగరిసని
నిమ.....ట్టు..... । మీ..... ర । ను.....

శంకరాభరణరాగములో గాంధార మధ్యమములు జీవస్వరములు పంచమము స్థిరమైన స్వరము, ఈస్వరలయలో ఈస్వరములు పునరావృత్తమైనవి, మరియు ఈస్వరలయలో తారస్థాయి స్వరములును ప్రయుక్తమైనవి “ దైవలిఖితము ననుసరించి మెలగుదును. నాస్థాయి తెలిసి మీరను” అను భావమును జంట స్వరములతో వ్యంజింపజేసెను. జంట స్వరములు భావతీక్షణతకు దోహద కారులు

ఇచ్చట తాను వర్తించు విధమును రామునికి నొక్కి చెప్పచున్నట్లుగా కనుపించును. ఈ భావమును మరింత ప్రస్ఫుటము చేయుచు తారస్థాయి స్వరప్రయోగము జరిగెను. మరియు “పమపా” అనుస్వరములను ‘మీరను’ అనుపదప్రారంభమున ప్రయోగించెను పంచమము స్థిరమగు స్వరము అట్టి స్వరములను ప్రయోగించి ‘మీరను’ అని రచయిత సుస్పష్టముగాచెప్పచున్నట్లుగా తోచును.

గరిసనిసని సాగరిరి మగ । గరిసా । సనిపదప ॥

....నా.... త.....ర । మ-తె । లి....సి -

సా-రిస నిద పామ పదని । సరిగమ గరిసని ।

మో.... -సబో..... । దు

దపా రిస నిదప ।

నా.....

ఈస్వరలయలో దాదాపుగా తారస్థాయి స్వరములు కన్పించుచున్నవి. తారస్థాయి స్వరములు భావతీవ్రతకు నిదర్శనములు, త్యాగరాజు తన నైజమును తాను ప్రవర్తించు విధానమును గట్టిగా ఎలుగెత్తి రామునితో విన్నవించుకొనెను, చరణములో

ధా-పా - మగరి । గమ ధా-ప । మగరి ॥

త-రా - నదొర । కని ప-రా । కునా- ॥

సని సగ రీసా - నీ సరి । గమపా- పమ । గామగ ॥

ఎడను రా - మ జే - । సితేసు- రా । -సురులు ॥

దీనిభావము “నాయెడ నీవు పరాకు చూపితే సురాసురులు కూడామెచ్చరు”

పై స్వరలయలో ధాపమగరి, ధాపమగరి అని రెండుసార్లు పునరావృతమై భావతీక్ష్ణత స్ఫురింపజేయుచున్నవి. “సనిసగరీసానీస” ఈ స్వరములలో నిషాదము మందముగా మంద్రస్థాయిలో పలికి “నాయెడ” నీవు పరాకు చేయకుమని రచయిత నిషాదముద్వారా దైన్యభావమును వ్యంజింపజేసెను.

మాపా మపా - పధనిస । రీసగరిమ । గరిసనధనీ ॥

మెత్తు - రా - యిపుడు । ఈహ-రా । మిత-న ॥

ఈ స్వరలయలో “మపామపా” అనుస్వరములు పునరావృతమై “మెత్తురా” అని గట్టిగా ప్రశ్నించుచున్నట్లుగా తోచును. హరామి తనము అను పదమును తారస్థాయిలో నిబంధించెను. హరామి తనమేలరా యనుచూ స సేమిరాయని ఎవరికి సహకారము చేయని పట్టుదల నీకెందులకు? ” అని తారస్థాయిలో ప్రశ్నించెను.

సాససా - రిస నిధప । పాసనిధా । పాపమగమపమ ।

మేలరా - భ క్త । త్యాగ-రా । - జ - ను త - ।

హరామి తన మేలరా అను పదములలో ఏలరా అను పదమును తారషడ్జముతో పలికి తన ఆర్తిని ప్రకటించెను. పై స్వరలయలో భక్తత్యాగరాజనుత అను పదములను కూడ తారస్థాయి షడ్జముతో ప్రారంభించి ‘నేను భక్తుడను’ అను భావమును తార స్వరముతో వ్యక్తీకరించెను. ఈ పదములనే జీవస్వరములతో సమ్మేళనము చేసి తాను భక్తుడనని తన యోగ్యతను ధ్వనింపజేసెను.

మోహన - శాంతభక్తి

ప. నను పాలింప నడచి వచ్చితివో సాప్రాణనాథ

అ.ప వనజనయన మోమును జూచుట జీ
వనమని నెనరున మనసు మర్మము తెలిసి

చ. సురపతి నీలమణి నిభ తనువుతో
ఉరమున ముత్య పుసరుల చయముతో
కరమున శర కోదండ కాంతిలో
ధరణి తనయతో త్యాగరాజార్చిత

స్వర - రీతి :

అరోహణము - సరిగ పధస

అవరోహణము - సధపగరిస

కోమల స్వరము.—

తీవ్రస్వరములు - చతుశ్రుతి బుషభము, అంతరగాంధారము
చతుశ్రుతి ధైవతము.

న్యాస స్వరము- జీవస్వరములు- రి,గ,ధ

గ్రహస్వరము - షడ్జము

సంవాదులు - స-ప., రిప., రిధ స్వరములు.

స్వరలయ - వివరణము :

ఈకృతిలో సంచారి ముదము, శ్రద్ధ విశ్వాసములు దీనికి పోషకములుగా ఉన్నవి. మిక్కుటమయిన భావోద్రేకము భక్తి రసానుభూతికి లక్షణము ; అది ఈకృతిలో ప్రస్ఫుటముగా కనుపించుచున్నది. అభీష్టసిద్ధి వలన ఏర్పడిన ఆనందాతిశయము ఈకృతిలో ద్వోతక మగుచున్నది.

స్వరలయ వివరణము :

ప....గపాగరిస । సా.... ।....సధ ॥

....ననుపా.... । లిం - ।..... ॥

పా....ధసరి । గాగా । గరిరీగరి ॥

ప.... నడచి । వచ్చి । తి-వో ॥

పల్లవి ప్రారంభము గాంధారముతో జరిగినది, గాంధారము జీవ స్వరము ఈ స్వరము రాగ సౌందర్యమునకేకకా భావోద్ధీపనమునకును ఆలంబనముగా నుండును. పల్లవిలోని స్వరలయ గాంధారముతో ఆరంభమై మంద్రస్థాయి పంచమము వరకుపోయి అంతకంతకు స్వరముల స్థాయిత్వగ్గెను. ఆనందాతిశయమున ఏర్పడిన కంపితమను సాత్విక భావము మంద్రస్థాయిలో మందముగా ఉచ్చరించుటవలన ధ్వనించుచున్నది. పల్లవిలోని దీర్ఘ స్వరములు అతని ఆనందాతిశయమునకు నిదర్శనములు. “గాగా” “రిరీ” అను జంట స్వరముల పునరావృత్తి అతని హర్షోద్వేగమునకు నిదర్శనము. మోహన రాగములో గాంధార బుషభములు జీవ స్వరములు అట్టి స్వరములను ప్రయోగించుచు “గాగా గరిరీగరి” అని, జంట స్వరములను పునరావృత్తము చేయించెను. ఇందు గరిరీగరి అనుస్వరములకుగల వచ్చితివో అనుపదమును కొంతగమకముతో ప్రయుక్తము చేసి రాముని బయ్యారి నడకను రమ్యముగా రూపుకట్టించెను.

సరి గపధసా ధపగరిసా । సరిగప గరిగరి । సరిగరిసధసధ

....నను.... పా..... । లిం..... ।.....

పా....ధసరి । గాగా । గరి రీగరి ॥

ప.... నడచి । వచ్చి । తి వో - ॥

పై స్వరలయలోని ఆరంభమునందలి స్వరములు వరుసగా ఆరోహణ క్రమములోను అవరోహణ క్రమములోను వచ్చి అతని భావోద్వేగమును దృశ్యమానము చేయుచున్నవి. “హ్రస్వ స్వరములు” ఈభావమును మరింత పోషించుననుటకు దాహరణముగా ఈ స్వరలయలో హ్రస్వ స్వరప్రయోగము అధికముగా జరిగినది.

సరిగప - ధసన । సారిస - ధాసధ । పాధపగరి

....నా - ప్రాణ । నా..... । ధా....

ఇచ్చట “ప్రాణనాధా” అనుపదమును తారస్థాయి స్వరములతో రచించుటచే అనురాగాతిశయముతో తార స్వరముచే పిలుచుచున్న త్యాగరాజమూర్తి కనుపించును. మరియు పైస్వరలయలోని సారిస, ధాసధ పాధప అనుదాటు స్వరములు అతని భావోద్వేగమును ప్రస్ఫుటము చేసెను.

నాలుగవ సంగతిలో

సరిగరి - ధసరిస - పధసధ - గపధప గరిసరి

నా..... - ధా.....

పై స్వరలయలో అన్నీ దాటుస్వరములే ఈదాటుస్వర ప్రయోగము త్యాగరాజు యొక్క భక్తి భావోద్వేగమును మరింత నొద్దీపింపజేయుచున్నది,

అనుపల్లవిలో

గగపధా । సాసాధ । సా

వనజన । యన - । నీ

ఈస్వరలయ జీవస్వరమైన గాంధారముతో మొదలైనది. మరియు గగ, సాసా. అను జంటస్వరములు వచ్చినవి. జీవస్వరము రాగసౌందర్యముతో పాటు భావోద్వేగము కలిగించునది కనుక అట్టి జీవస్వరముతో మొదలు పెట్టి, జంట స్వరములను తన భావమును మరింత నొక్కిచెప్పటకు ప్రయుక్తముచేసి ‘వనజ నయన’ అని అతని కనుల సొగసు రమ్యముగా వర్ణించెను.

నాలుగవ సంగతిలో

సరిగ పగరిసా । సరిగరి ధసరిస । పధసధగపధప ॥

మో ముజా । చు..... । టే.... నా.... ॥

ఈస్వరలయలో తార స్థాయి స్వరములను అధికముగా ప్రయోగించెను, హర్షోద్రేకమును తారస్వరములలో ప్రయోగించుట గమనింపవచ్చును. శ్రీరామ చంద్రుని మోముజూచుటయే తన జీవనమని ఎంచిన త్యాగరాజు అనందపారవశ్యమును తారస్థాయి స్వరములు మనోజ్ఞముగా పోషించెను.

పదప గగగగా । గాగరి । రిగపాగ

జీ - వనమని । నెన.... । రు.న.

ఈ స్వరలయ పంచమము మొదలయ్యెను. మరియు ఇందు గాంధార ప్రయోగము అధికముగా చేసెను. ముందు స్వరమగు పంచమముద్ధిర స్వరమగుటచే అస్వరమును ప్రయోగించి నీమోదమును జూచుటే నాజీవనమని స్థిరముగా భక్తి విశ్వాసములతో పలుకుచున్న త్యాగరాజు దృశ్యమానమగు గాంధారములు అధికముగా వచ్చి ఈభావము స్థిరమైనదని ఋజువుచేయుచున్నవి. ఒకేస్వరము పలుసార్లు పునరావృత్తి నొందుట భావతీక్షణతను స్ఫురింపజేయుటకేసని ఇచ్చట గోచరమగుచున్నది.

రెండవ సంగతియగు

పదసరిగరి సరిగ సా - పద । సపా-గపదసాదపగరిగరి ॥ సరి
నా.... మ..... న.... ను । -మ -ర్మ.... ।ము....తెలి ॥ సి

ఈ స్వరలయలో తారస్థాయి స్వరములు అధికముగావచ్చి త్యాగరాజు అనందాతిశయము పతాకస్థాయి నందుకొన్నట్లుగా తెలుపుచున్నవి “పదసరిగరి సరిగ” అరంభమునందలి హ్రస్వ స్వరములు అతని భావోద్వేగమును ధ్వనించు చున్నవి. ఇట్లే పైస్వరలయలోని “గపదసదప గరి” స్వరములు ఈభావమును మరింత పోషించుచున్నవి.

చరణములోని స్వరలయలు

.... ధపధపా । పగధప । ధాధప ॥
.... సురపతి । నీ.... । అ.... ॥
పాగ పధసా । పాధసధప । గరిసా - రిగ ॥
- మణినిభ । త.....ను । వు-తో - ॥

ఇందు మొట్టమొదట పారంభమైన స్వరములు ధైవత పంచమములు, ధైవతము జీవస్వరము మరియు పంచము స్థిరస్వరము. ఈరెండు స్వరములు ‘ధపధపా’ అని జంట స్వరములుగా ప్రయోగించుటచే ‘సురపతి’ అను పదమునకు విశిష్టత రమ్యత ఏర్పడెను. “పాగపదసా” అను స్వరమును ‘మణినిభ’ అనుపదములకు ప్రయుక్తము చేసెను. ఈస్వరములలో మొదటి చివరి స్వరములు సరస్వర సంవాదులు. సంవాది స్వరములు రాగసౌందర్యమును పోషించి భావదీప్తిని కలుగజేయును. అట్టి స్వరములను రాముని నీలవర్ణమును వర్ణించు సందర్భములో ప్రయోగించి రక్తి కట్టించెను.

రీ - గపధసా । సారిసధా సద । పాధపగాపగ ॥
- యురమున । ము..... । త్య....పు.... ॥

రీగరి సరిగసా - సధసా । రీరీ । గాధపపగరి

.... స....రు - ల- చ । యము । తో ॥

ఈ స్వరలయలో సారిస, దాసధ, పాధప, గాపగ, రీగరి అనుస్వరములు విశిష్టముగా ప్రయోగించి ముత్యపు హారముల సాందర్యమును ధ్వనింపజేసెను. రీరీ, “పప” అనుజంటస్వరములు ఈభావమును మరింత ఉద్దీపింపజేయుచున్నవి

గగపధా । సాసా - ధ । - సా.... ।

కరమున । శర - - । కో ।

.... సా-రిగరి సా । సధరిని । ధపపధ ॥

.... దం - డ కాం । తి.... । తో ॥

ఈ స్వరలయలో ధైవతము, గాంధారములు ప్రారంభమునందు వచ్చినవి. ఈ స్వరములు రెండును జీవస్వరములు. ‘కరమున’ అనుపదమునకు ఈ రెండు స్వరములను ప్రయుక్తము చేసెను మరియు పంచమమును గూడా ప్రయోగించెను. పంచమము స్థిరస్వరము. ఈవిధముగా జీవస్వరములు స్థిరస్వరములు ప్రయోగించి “కరము” యొక్క మాహాత్మ్యమును ధ్వనింపజేసెను. పైస్వరలయలో తారస్థాయి స్వరములద్వారా కోదండము యొక్క కాంతిని మరింతనుద్దీపింపజేసెను. తారస్థాయి స్వరములు భావతీవ్రతకు నిదర్శనమని ఇటువంటి స్వరలయల వలననే తెలియుచున్నది.

నాలుగవ సంగతి యగు :

సరి సరిగా ॥ గరిసరిగప గరిసా ॥ సరిగరి ధసరిస । పధసద గపధప ॥
కో ॥ దం....-డ-కాం॥ తి..... । తో..... ॥

ఈ స్వరలయలో సరిగరి దసరిస పదసద గపదప ఈ స్వరములలో ప్రయోగ వైశిష్ట్యము కాననగును. ప్రఖండమున రెండవ, నాలుగవ స్థానమున ఒకే స్వరము ప్రయుక్తముచేసి కోదండము యొక్క మహోన్నతమైన కాంతిని పదకర్త రమ్యముగా అవిష్కరించెను.

చరణము - గగగగా । గాగరి । రిగపా - గ ॥

ధరణిత । నయ- । తో..... ॥

పధ సరిగ సరిగసా - పధ । ససా - గపధప । ధపగరిగరి

..... త్యా..... గ - ।రా.... జా.... । ర్చి.... త

రాముని వెంట ధరణి తనయనదా జంటగావర్తించునని తెలుపుటకు జంట స్వరముల ప్రయోగముతో ధరణి తనయ అను పదమును నిబంధించెను.

ఈ కృతినంతయు పరికించినచో ఆతని హర్షోద్రేకములను తారస్థాయి స్వరములు వ్యంజించినట్లుగా కాననగును.

మోహన - దాస్యభక్తి

ప. ఎవరురా నినువీనా గతిమాకు

అ.ప. సవన రక్షక నిత్యోత్సవ సీతాపతి

చ. రాదా నాదుపై నీదయ విన
రాదా మురవైరి గాదా దయబల్క
రాదా యిది మరియాదా నాతో
వాద మానే భేదమా మాకు

ఈ కృతిలో త్యాగరాజు యొక్క దైన్య చిత్తవృత్తి ధ్వనించున్నది. భగవంతుడు తనపట్ల విముఖుడైయున్నందుకు భక్తునిలో కలిగెడి సంచారి భావము ఇది.

రక్షింపక పోయినచో మాకుదిక్కెవరు అనిదైన్యముతో త్యాగరాజు మొరపెట్టుకొనెను. “అనుపల్లవి”లో “సవన రక్షక” అనిరాముని పరాక్రమము సూచించు వర్ణనచేసి అట్టి పరాక్రమవంతుడవైన నీవు, యాగ సంరక్షణ చేసిన నీవు, నన్ను బ్రోవకుండుట న్యాయమా అని అనన్య శరణాగతి వేడెను.

స్వరలయ వివరణము

- గప । ధాసా ॥ సాధధరిస । ధప పధ ॥

- ఎవ । రురా ॥ ని - ను.... । వి - నా- ॥

పల్లవిలోని ప్రారంభము గపధాసా స్వరములు. ఇందు గ,ధలు వరుసగామోహన రాగములోని జీవస్వరములు, ప,సా అను స్వరములు స్థిర స్వరములు. జీవ, స్థిర స్వరములను ప్రయోగము చేసి ప్రారంభమునందే దైన్య భావస్ఫూర్తిని కలుగ జేసెను. పల్లవిలోని దీర్ఘాక్షరములు త్యాగరాజు హృదయమనందలి అసహాయతను ధ్వనింప జేయుచున్నవి. పల్లవి ప్రారంభమునందలి స్వరములు ‘గపధాసా’ ఇందు ఆరోహణ క్రమములో వరుసగా ఒకదానినిమించి మరియొకదానికి శ్రుతి పెరుగుచుండును. మూర్తీభవించిన దైన్యభావముతో గట్టిగా ఎలుగెత్తి ‘ఎవరురా’ (నినువీనా) అని పలుకుచున్న త్యాగరాజు రూపు గోచరమగును.

పగా 'రిగ పధసా || పాగగధప | గరిసా ||

- గ | తి..... || మా..... | కు.... ||

ఈ స్వరలయలో రిగపధసా అను స్వరములు అవరోహణ క్రమములో సాగినవి. అవరోహణ క్రమములోని స్వరముల శ్రుతులు ఒకదానినిమించి మరి యొకటి ఉండుటచే, భావోద్వేగముతో పలుకుచున్నట్లుగా అనిపించును. ధపగరిసా అను స్వరములు అవరోహణక్రమములో వచ్చినవి అవరోహణక్రమములోని స్వరములు ఒకదానికంటె మరియొకటి తక్కుగా నుండును. ఈ అవరోహణ క్రమములోని స్వరములు ఆతని దైన్యభావమును మరింత సుస్పష్టికరించెను.

అనుపల్లవి

--ధధ | రిగరిగ || రిసారిగ | పాసా || - ధా | స

--సవ | స-ర- || క్ష-క - | నిత్యో || - త్స | వ

పై స్వరలయలో తారస్థాయి స్వరములు అధికముగా ప్రయుక్తమయ్యెను ఇందు తారస్థాయి స్వరములు త్యాగరాజు ఆరిని ద్యోతకము చేయుచున్నవి. 'ఆరికి' కావ్యాలంకార సంగ్రహములో 'రోగ విరహాది ప్రభవో మనస్తాపోవ్యాధిః' అనినిర్వచనము. శ్రీరాముడు తనపట్ల విముఖుడై యుండుటవలన త్యాగరాజునిలో 'ఆరి' ద్యోతకమగుచున్నది.

ధసరిస || పధసధగప | ధపగరిగరి ||

సీ || తా | ప -తి.... ||

ఈ స్వరలయ ధసరిస పధసధ గపధప గరిగరి మొదటి మూడు ఖండములలో రెండవ నాలుగవ స్థానములలో ఒకేస్వరమువచ్చి ఆతని కంపితమను సాత్త్విక భావమును సూచించుచున్నది. 'గరిగరి'-అను పునరాత్తిస్వరములు ఈ భావమును మరింతగా ఒత్తి చెప్పచున్నవి.

- - సగ | రిగగా ||-గరి || రిగపా ||

- - రా | దా - ||-నా || దు-పై ||

- పగ | గాధపపధ || పగప | గరి సధ ||

- నీ- | దు- -ద - || య | వి - న- ||

పై స్వరలయలో "రాదా" అను పదము షడ్జముతో ప్రారంభమైనది. తుది పదమైన "నాదుపై" లో చివరి స్వరము పంచమము, మొదటి స్వరము

చివరి స్వరములైన షడ్జ పంచమములు స్థిరస్వరములు, సంవాది స్వరములు ఈ స్వరములు ఆతని స్థిరచిత్తమును తెలియజేయుచున్నవి. రాదా, నాదు, నీదు అను పదములు అనుప్రాసలు, పై స్వరలయలోని 'పగగా' 'ధపపధ' ఈరెండు నీ-దు ద

ఖండములు ధృతగతిలో ప్రయోగించి త్యాగరాజు తన హృదయములోని భావోద్వేగమును ధ్వనింప జేసెను.

-- పధ । సా-- ॥ సరిగరి ససధ । ధసరిగ ॥

-- రా । దా-- ॥ యి-డి మ-రి- ॥

-- గరి । గపగరి ॥ సా - । ధపధా ॥

యా । - -దా ॥ నా - । తో.... ॥

పై తారస్థాయి స్వరములు ఆతని దైన్యభావమును సూచించుచున్నవి

- సా । నధధప ॥ గపధరిసా । గాగాధప ॥

- వా । ద-మ- ॥ నే..... । ఫేద.... ॥

గరిసా । రిగపధ సరిగప ॥ గరిగరి సద । రిసధసగరి ॥

మా । ॥ మా..... । కు..... ॥

పై స్వరములన్నియు ద్రుతగతిలోని బంధించబడియుండి ఆతని భావోద్వేగమును పోషించుచున్నవి.

త్యాగరాజు శాంత దాస్యభక్తులలో రచించినన్ని కృతులు మధురభక్తిలో రచింపలేదు. మధురభక్తిలో ప్రేమ, ప్రణయ, స్నేహ భావములు పరిపుష్టమై యుండి అమితానంద పారవశ్యమును కలిగించును. భక్తి పరిణామములో అత్యున్నతము, ఉజ్జ్వలము అగు దశగా దీనిని పరిగణించుదురు. ఈ స్థితిలో భక్తుడు తాను స్త్రీగా భావించుకొని భగవంతుడే నాథుడనుకొని ఆతనిపై మధుర ప్రేమను కురిపించును. మధురభక్తికి త్యాగరాజకృతి నొకటి ఉదాహరణముగా గ్రహించుటయైనది.

వరాళిరాగము - మధురభక్తి

ప. వద్ద యుండేదే బహుమేలు వారిజాక్ష

అ.ప. అద్దంపు మోము గల రంగ అనుపమ మోహనాంగ

1చ. బంగారు పూల పూజింతు బాగుగా నిన్ను సేవింతు
శృంగారింబి కౌగలింతు విరకాల మారాధింతు

2 ముంగలనే నటియింతు ముద్దుమాటల తేలింతు
సంగీతము వినిపింతు సారెకు నే సంతోషింతు

3 సత్తమాత్రమా నీయందు చిత్తముగాని బోదెందు
తత్తరము దీర్చుకొందు త్యాగరాజ సఖుడందు.

స్వరరీతి

అరోహణ. సరిగమ పధనిస

ఆవరోహణ. సనిధపమ గరిస

తీవ్రస్వరములు-ప్రతిమధ్యమము, కాకలి నిషాదము

కోమల స్వరములు- ఇతరములు

న్యాస, గ్రహస్వరము- షడ్జము

జీవస్వరములు- గాంధారము, మధ్యమములు

సంవాది స్వరములు- సప, రిధ స్వరములు

ఈ కృతిలో త్యాగరాజు నాయకా భావముతో ఆరాట పడుట మనకు కనుపించును. ఇది విప్రలంభ శృంగారమునకు ఒక మచ్చుతునక వరాళి రాగమునెన్ను కొనుట 'విరాళి' అనగా మోహము, వలపును భావింపజేయుట కొరకేమో ననిపించును, శృంగార రసము ఇందు వ్యంజితము. శ్రీరాముని తనివార శృంగారింబి కౌగలింతునని విరహార్తితో నాయకునిపైగల మోహమును ప్రకటించుచున్నట్లుగా అనిపించును. ఈ కృతి మధుర భక్తికి పరాకాష్ఠ, అద్దంపు మోము, మోహనాంగ, శృంగారింబి కౌగలింతు, ముద్దు మాటల తేలింతు అను పదములచే శృంగారరసము ప్రదీప్తమైనది. ఇందు సంచారి భావము ఔత్సుక్యము. అద్దంపు, బంగారు, సేవింతు, తేలింతు, సంగీత, పోదెందు వంటి తగణ (UUU) ప్రయోగములవల్లనూ మనోజ్ఞత చేకూరెను. ఇందుగల మధురభక్తి సాహిత్యమును గమనించినచో క్షేత్రయ్య పదములు జ్ఞప్తికి వచ్చును.

ప. - రి । సా-ని సగరి ॥ గగమ । పా- - ॥

--వ । ధ్ధ--యుం- ॥ డే-- । దే -- ॥

దపా - మ । గగమపదపమగ ॥ గా-గరిరి । సా --॥

బహ । మే..... ॥ । లు -- ॥

సాసని । ధపపమ ॥ రిగమపధని । సా-నిధపపమ ॥

వా- - । రి-జా- - ॥ । -క్ష.... - ॥

కృతిలోని పల్లవి రెండక్షరముల విరామముతో ప్రారంభమై వైస్వర్యమును సాత్త్విక భావమును చూపుచున్నది. పల్లవి ప్రారంభములోని రెండవ స్థానమున షడ్జమమును, 'ఉండేదే' అనుపదములోని చివరి అక్షరమునకు పంచమమును ప్రయోగించి షడ్జపంచమముల సంవాదిత్యమును చూపి విన్నవెంటనే శ్రవణ సుభగత్వమును కలిగింపజేసెను. ఈ షడ్జపంచమములు దీర్ఘ స్వరములుగా వచ్చుటచే రాముని వద్ద నుండుటలోని గొప్పతనమును సూచించి రాముని మాహాత్మ్యమును ప్రదర్శించుచున్నవి. ప్రారంభము నందలి "రిసాని" అను స్వరములలో 'సాని' అనుస్వరములు ద్రుతగతిలో నుండి త్యాగరాజు హృదయము నందలి ఔత్సుక్యమును సూచించుచున్నవి. కాలవిలంబనము సహింపలేకుండుట యే దీని లక్షణము "సగరి, గగమపా" అను స్వరములలో స, పలు సంవాదులు అట్లే గ, మలును సంవాదులగుటచే పై భావమునకు మరింత పోషకముగానున్నవి. "గగమ" ఈ స్వరము కంపిత స్వరముల వలె ప్రయుక్తమగుట వలన తరువాతి స్వరము దీర్ఘముగా వచ్చుటవలన, వీనితరువాత స్వరములైన 'దపామ'లు ద్రుతముగా నుండుటవలన, త్యాగరాజు హృదయము నందలి హర్షోద్వేగములు తెలియుచున్నవి. 'అవేగమ'ను భావము వలన నేర్పడిన తత్తరపాటు-కంపిత స్వరములు, దీర్ఘస్వరములు, ద్రుతగతి స్వరముల వలన క్రమముగా మనకు గోచరించుచున్నది. 'ఉండేదే' అను ఈ పదమునకు నిబంధింపబడిన స్వరము లలో చివరి స్వరము పంచమము. ఇది స్థిరస్వరమగుటచే త్యాగరాజు హృదయము లోని స్థిరమగు భక్తిని, నమ్మకమును సూచించుచున్నది. తరువాతి పదమగు "మేలు"నకు స్వరసంచారము నధికముగా ప్రయోగించి అపదమును సుదీర్ఘముగా పలుకునట్లుగా జేసి దాని వైశిష్ట్యమును ధ్వనింపజేసెను. ఈ పదమునకు గల చివరి స్వరము స్థిర స్వరమగు షడ్జము. ఈ స్వరము ఆతని స్థిర అభిప్రాయమును తెలుపుచున్నది.

సాసని । ధపపమ ॥ రిగమపధని । సా-నిధపపమ ॥

వా- - । రి- జా- - ॥ । క్ష.... ॥

గగరిసరి । సా-నిసగరీ ॥ గగమ । పా - - ॥

.... - వ । ద్ద-యుం- ॥ డే.... । దే.... ॥

1. కావ్యాలంకార సంగ్రహము - సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి, పు.356

వారిజాక్ష అను పదము తారషడ్జముతో ప్రారంభించుటవలన ఎలుగెత్తి పిలచుచున్నట్లుగా అనిపించును. వారిజాక్ష అనుపదమునకు రిగమపదనిసా అని ఆరోహణక్రమము, నిదపపమ అని అవరోహణ క్రమములో గల స్వరలయను ప్రయుక్తముచేసి వారిజాక్ష అని గట్టిగాను, నెమ్మదిగాను వివిధ స్థాయిలలోను పలికి తన హృదయము నందలి అనురాగమును సూచించెను.

అనుపల్లవి రి । సాసా-ని ॥ దా-సాని । దపపదమ ॥
....అ ద్దంపు - - ॥ మో ము- । గ - ల.... ॥

దపాదనీ । సా - - ॥ - - పద । నిసరిగరిససని ॥
రం.... । గా - - ॥ - - అను । ప....మ.... ॥

ప్రారంభము నందలి పదము 'అద్దంపుమోము' దీనికి తారస్థాయి స్వరములు ప్రయుక్తమగుటచే మోము యొక్క సొగసును గట్టిగా చెప్పచున్నట్లుగా అనిపించును. 'మోము' అనుపదమును దీర్ఘ స్వరములైన 'ధాసా' లలో పలికి తన అనురాగతిశయమును ఒకకపోసెను. తరువాతి స్వరములలో పంచమము జంట స్వరములుగా వచ్చినవి. ఆ స్వరములకటునిటు ధైవతము ప్రయుక్తమైనది చివరికి జీవస్వరమగు 'మధ్య'మము వానిననుసరించెను. ఇట్లు జంట స్వరము ధైవతపునరావృత్తములు జీవస్వర ప్రయోగము, పై భావమునే నొక్కిచెప్ప చున్నట్లుగాననిపించును.

దపాదనీ! సా - - ॥ ఈ స్వరములలో చివరి స్వరమును శ్రుతిస్వరము.
రం.... । గా.... ॥

స్థిర స్వరమైన షడ్జము, దీర్ఘస్వరముగా వచ్చుటచే దీర్ఘముగా రంగా యని పిలుచుచున్నట్లుగా ననిపించును.

దదసాసని । దపపమ ॥ గగమపదమ । గగరిసా ॥
మో..... । హా-నాం ॥ । గా ॥

పై స్వరలయలో స్వల్పదీర్ఘాక్షరములను, స్వరబాహుళ్యమును ప్రయోగించి 'మోహనాంగా' అని ప్రేమానురాగముతో పిలచుచున్నట్లుగా ధ్వనింప జేసెను ధైవతము, పంచమము, గాంధారములధికముగా వచ్చి పై భావమునే మరింత నొక్కి చెప్పచున్నవి.

చంద్రాము.

....ధ | పాపా | పా - | పమపమపమపమ ||

....బం | గారు | పూ - | ల.....పూ..... ||

గమపథమ | గగరిసా || సాసని | సగరిగ ||

జిం..... | తు - ను || - బా | గు - గ ||

స్వరలయ ప్రారంభము ధైవతముతో చేసి పిమ్మట పంచమ, మధ్యమములు విశేషముగా ప్రయోగించి పునరావృత్తి చేయించెను. వీనివలన అనంద పారవశ్యముతో మరిమరి తన్మయమగుచున్న త్యాగరాజు రూపుకనులకు కట్టినట్లనిపించును.

మా - | పాదనిదపమ || గగగమా - | పా - - ||

ని - | న్నే....సే.... || విం.... - | తు.... ||

‘నిన్నే సేవెంతు’ అనుపదమును జీవస్వరమైన మధ్యమముతో ప్రారంభించి స్థిరమైన పంచమముతో ముగించెను. పైస్వరలయలో జీవస్వరములగు గాంధారము పునరావృత్తి చెందుట మరియొక విశేషము. ఈ స్వరలయ రాగ సౌందర్యమును మనోజ్ఞముగా పోషించుచు నిన్నే సేవెంతుననుటలోని త్యాగరాజు దృఢచిత్తమును వ్యంజింపజేసినది “గమపథమ” అనుస్వరములలో మధ్యమము కంపితముగా వచ్చి అతని కంపితమను సాత్విక స్థితిని ధ్వనింపజేయుచున్నది.

....రి | సాసా - ని | దా - సాని | దపపథమ ||

- శృ | గారిం - - | వి..... | కౌ గ.... ||

దపాదనీ | సా ||

లిం.... | తు ||

పై స్వరలయలో ద్రుతగతితో కూడిన స్వరములు అతని హర్షోద్వేగములకు నిదర్శనములు, ప్రారంభము నందు ‘రిసాసా’ అను తారస్థాయి స్వరములు అతని ప్రేమాతిశయము యొక్క పతాకస్థాయిని చూపుచున్నవి.

....పద | నిసరిగరిససని || దా - సాని | దపపథమ || గగమపథమ|గగరిసా ||

....చిర | కా..... ల- || మా- | రా.... - || ధిం..... | తు- ను ||

పై స్వరలయలోని తారస్వరములు అతని స్థిరచిత్తమును గట్టిగా చాటుచున్నవి.

గగమపథమగ ఈ స్వరములలో గాంధారము, మధ్యమములు

ధిం..... తు

జీవస్వరములు, వీనిచే తన భావమును మరింత అందముగా తెలిపెను.

ఈ కృతినంతయు పరికింపగా త్యాగరాజు రాగచ్ఛాయా స్వరములగు గాంధార మధ్యమములును విరివిగా ప్రయోగించి రాగసౌందర్యము సుదీపింపి జేయుచు తన మధుర భక్తిభావమును వెల్లడించెను. కృతిలో ద్రుతగతి ప్రయోగములు, తారస్థాయి స్వరములు అతని హర్షాద్వేగములను ఔత్సుక్యమును వెల్లడించుచున్నవి. వాత్సల్య భక్తికి చెందిన త్యాగరాజు కృతిని మచ్చునకొకటి గ్రహించి అందుగల స్వరలయ విన్యాసము పరిశీలించుటయైనది. వాత్సల్య భక్తిలో భక్తుడు భగవంతుని శిశువుగా భావించి లాలించును. భగవానుని శక్తి ఘనతల మహాత్మ్యమును భావించి బెదరి పోవుటగాని. గౌరవాతిశయముతో కుంచించుకొని పోవుటగాని వాత్సల్య భక్తిలోనుండవు. శిశువుగా తోచుదైవమును లాలించి బుజ్జగించి అనునయించును. ఈభక్తిలోభక్తుడు భగవంతుని ఆరాధించునది కోరికలు తీర్చుచుని ఆర్థించుటకు కాదు. అతనిపై భయ గౌరవాదుల వలననుగాదు 'భగవంతుని ఏదీ ఆశించేది లేని స్థితి వాత్సల్యభక్తి అని వివేకానందులు అన్నారు'

వాత్సల్యభక్తి — భైరవిరాగము

- ప. రక్ష బెట్టరే దొరకు రక్ష బెట్టరే
అ.ప. వక్ష స్థలమున వెలయు లక్ష్మీరమణునికి సాయ
చ. సీతా కరమున బట్టి చెలగినదొరకు -
వాతాత్మజునికి చేయి వశమైన దొరకు -
పురు జాతాదుల రక్షింప బాహుజుడైన దొరకు
సంగీత ప్రియ త్యాగరాజు గేయుడైన దొరకైశ్వర్య

స్వరరీతి

- ఆరోహణము - సరిగ మపధనిస
అవరోహణము - సనిధ సమగరిస
త్రీవస్వరములు - చతుశ్రుతి బుషభము, చతుశ్రుతి
ధైవముకైశికినిషాదము
కోమల స్వరములు-సా ధారణగాంధారము, శుద్ధమధ్యమము
గ్రహస్వరము - ధైవతము
జీవన్యాస స్వరములు - రిగ, మధని
సంవాదులు - సమస్వరములును, రి.ప స్వరములును, గని
స్వరములును పరస్పర సంవాదులు

ఈ కృతిలో పనిపల్లలకు స్నానమాడించుచు తల్లి 'శ్రీరామ రక్ష' అని చెప్పినట్లు. శ్రీరామ చంద్రునకే త్యాగరాజు రక్షబెట్టుడని పలుకుచు అతడు ఉరమున లక్ష్మిని ధరించిన వాడని, సీతను కరమున బట్టిన దొరయనియు, ఇంద్రాది దేవతలను రక్షించుటచుకు రాజకుమాడుగా నవతరించిన దొరయనియు, సంగీత ప్రయుడనియు వర్ణించెను.

స్వరలయ - వివరణము.

పల్లవి రీ-నిసా । రీగమాగ । మా-గ । రీమగగరిరిస ॥

ర-క్ష - । బె - ట్ట - । రే.... । దొర-కు.... ॥

పల్లవి జీవస్వరమైన ఋషభముతో ప్రారంభమై ఆరంభములునందే రక్తి కట్టుచున్నది, తరువాతి స్వరములైన మంద్రనిషాదము, షడ్జములు త్యాగరాజు ప్రశాంత చిత్తమును చూపుచున్నవి. మంద్ర నిషాద ప్రయోగము వలన ఎంతో లాలిత్యముగా పలుకుచున్నట్లుగా ననిపించును. జీవస్వరమైన ఋషభము, స్థిర స్వరమైన షడ్జమును ప్రయోగించుటచే 'రక్ష' యొక్క విశిష్టత తెలుపుచున్నట్లుగా ననిపించును. "రీగమగమా" ఇందు దీర్ఘస్వరములు వచ్చుట వలన ప్రేమతో లాలనతో పలుకుచున్నట్లుగా ననిపించును. 'రీమగగరిరిస' ఇందలి జంట స్వరములు పై భావమునే మరింత నొక్కి చెప్పుచున్నట్లుగా నున్నవి.

రెండవసంగతి- రీ-నిసా । రీగమాగ । మపామగమాగ । మగరిసరిగమద ॥

ర-క్ష - । బె - ట్ట - । రే..... । దొ-ర-కు ॥

పై స్వరలయలో రే అను అక్షరము కంపిత గమకముతో వచ్చినది. అనురాగాతి శయమున నేర్పడిన గాత్రవేపథువును కంపిత గమకము చక్కగా ప్రదర్శించు చున్నది. పై స్వరలయలో గాంధార, మధ్యమములు అధికముగా ప్రయుక్తమైనవి. ఈ రెండు స్వరములును జీవ స్వరములగుటచే వీని పునరావృత్తము అతని హర్షోద్వోగములను చూపుచున్నది. పై స్వరలయలో ముగింపు స్వరములు మధ్యమ పంచమములు, ఈ రెండును సంవాది స్వరములగుటచే రాగ సౌందర్యముతో బాటు సాహిత్య భావమును మరింత పోషించుచున్నవి.

అనుపల్లవి.

- నీ - నీ - నీధపధా । పధనిధధనిసని । రిససనినిధధప ॥

- వ - క్ష - స్థల.... । ము.... న.... । వె-ల-య.... ॥

ఇందు వక్ష స్థలము అను పదమునకు దీర్ఘస్వరములను వాడి అతని విశాల వక్షస్థలమును సూచించెను. "పధనిధధనిసని" ఈ స్వరములలో

అన్యస్వరమగు ధైవతమును ప్యయోగించి ఆ వక్షస్థలము యొక్క ఘనతను చాటి చెప్పెను. 'రిసననినిధధప' ఈ స్వరములలో జంట స్వరముల నధికముగా ప్యయోగించి తన భావమును మరింత నొక్కి చెప్పెను.

పమదానిసా సాసనిధప మపదనిసాసని దపమపమగరిస॥

- - ల- క్షీ - ర-మ- । ణ- ని- కి- - । - - సా-య- - -॥

ఈ స్వరలయ స్థిర స్వరమగు పంచమముతో ప్రారంభమై ఆతని స్థిర చిత్తమును ద్యోతకము చేయుచున్నది. ఇందలి తారస్వరములు 'లక్షీరమణుని' విశిష్టతను వ్యంజింప చేయుచున్నవి.

'ధపమగ మగరిస' ఇందు ధైవతము కోమల స్వరమగుటచే శిశువు అగు భగవంతునికి 'సాయరక్ష బెట్టరే' అని ప్రేమతో భక్తుడు పలుకుచున్నట్లుగా నున్నది

చరణము -పా-పా-పాదప । మగమగమాపధపధ । పమగారిసరీ ॥

-సీ -తా- - కర । ము....-ను । బ- - ట్టి.... ॥

పై స్వరలయలో స్థిర స్వరములగు పంచమముతో ప్రారంభించి సుస్థిరముగా సీతాకరమును బట్టిన రాముని దృశ్యమానము చేసెను.

ధపమ పమగరి ససని గరిగరిసా సా । రీగమగగరిరి సస । రీసా ॥

చె - ల - గి న । దొరకు..... । ॥

పై స్వరలయలో పమ పమ, సస, సరిగరి, గగరిరి, ఈవిధముగా విశేష స్వర ప్రయోగము జేసెను. ఇందు మొదటి ఖండములో మధ్యమము రెండు నాలుగు స్థానములలో వచ్చినది. తరువాతి షడ్జములు జంటలుగా వచ్చినవి ఇట్లే 'సరి గరి' అను స్వరములలో ఋషభము రెండు నాలుగు స్థానములలో వచ్చినవి. పిమ్మట గాంధార ఋషభములు జంటలుగా వచ్చినవి. శివధనుర్భంగము జేసి పరాక్రమము జూపించిన దొరయని, ఇట్టి విశేషస్వర ప్రయోగముచే ఆతని రూపుకట్టించెను.

పురుహోతాదులు అను పదమును సాసాసా సనిధప తారస్థాయి స్వరములతో ప్రయోగించి వారి విశిష్టతను ఎత్తిచూపెను. తరువాతి పదము రక్షింప అనునది కోమల ధైవత ప్రయోగముతో శ్రీరాముని అర్తత్రాణ పరాయణత్వమును సూచించెను. 'బాహుజుడైన దొరకు' అనుపదములకు మపమప అను స్వరములను

పునరావృత్తి నెందింపజేసి, దనిసానదనిసా, అను స్వరములలో తార పద్యమును ప్రయోగించి శ్రీరాముని పరాక్రమమును మనోజ్ఞముగా ప్రదర్శించెను.

సంగీత ప్రీయ అను పదములకు స్వరదాహుళ్యమును చేసి సంగీత ప్రీయత్వమును చూపెను. త్యాగరాజ గేయుడైన దొర అను పదములను తార స్వరములలో నిబంధించి శ్రీరాముడు త్యాగరాజ గేయుడని ఎరుగెత్తి గట్టిగా పలికెను.

సఖ్యభక్తి :

భగవానుని తనతో సమానముగా భావించి ఆతనితో సరాగములాడుచు ఆతనిని చనువుగా మందలించుచు సఖ్యభక్తిని ప్రకటించుచున్న కృతులు త్యాగరాజు అధికముగా రచింపలేదు. ఇందు ఒకకృతిని పరిశీలించుట జరిగినది.

రీతిగోళ - సఖ్యభక్తి

ప. నన్ను విడిచి కదలకురా - రామయ్య
నిన్ను బాసి అరనిమిష మోర్వసురా

1. అబ్బిలో మునిగి శ్వాసమును బట్టి
అణిముత్యము గన్నట్లాయె శ్రీరమణ

2. తరముగాని ఎండవేళ కల్ప - తరునీడ
దొరికినట్లాయె శ్రీరమణ

స్వర - రీతి

ఆరోహణము - సరిగమ నిధనిస

అవరోహణము - సనిధమ గమ పమగరిస

కోమలస్వరములు - సాధారణ గాంధారము, కైశికి నిషాదము, ఇతరస్వరములు

తీవ్రస్వరములు - చతుశ్రుతి ఋషభము,

గ్రహస్వరము - నిషాదము

జీవ స్వరములు - గమని

సంవాది స్వరములు - సమప, రి,ప, గ,ని స్వరములు

ప - - గమ । పామా ॥ గరీ । రిగరి ససా - ని ॥ నిపానిసా

న - । న్నువి ॥ డవి । క ద ॥ ల-కు రా

ఈ కృతిలో పల్లవి ఎత్తుగడ లోనే ఒక ప్రత్యేకతయున్నది. పల్లవి రెండు

అక్షరముల విరామముతో ప్రారంభమైనది. ప్రేమాతిశయమున తస్మయమగుచున్న
త్యాగరాజునకు కలిగిన వైస్వర్యమును సూచించుచున్నది. ప్రారంభము
నందలి స్వరములైన గాంధార మధ్యమములు జీవ స్వరములు. 'గమపా' అను
స్వరములలో నన్ను అను పదమును ప్రయోగించెను ఇందు చివరి స్వరమును
(పా)దీర్ఘము చేయుటచే 'నన్ను' అనికొంత విరామమిచ్చి పలికినట్లుగా ననిపించును
నినిపని అను స్వరములు మంద్రస్థాయిలో నుండుట వలన మందముగా
చనువుతో పలుకుచున్న త్యాగరాజ రూపుదృశ్యమానమగును. " చూగరీ "

విడచి

ఈస్వరములలో మధ్యమము, ఋషభము దీర్ఘములు కలిగియున్నవి. అంతియేకాక
మధ్యమము నుంచి జారుగమకముతో గాంధారము వచ్చినది. జారుగమకములో
ఒక స్వరము పలికి దీర్ఘముతో మరియొక స్వరము ప్రయోగింపబడును. ఈ
గమకములో స్వరములు పొడి పొడిగా పలుకబడవు ఇవి దీర్ఘాక్షరములవలె
ప్రయుక్తమగును. ఇట్టి దీర్ఘాక్షరముల వలన ఆతని అనురాగాతిశయము
మనోజ్ఞముగా వ్యంజమాన మగుచున్నది.

తరువాతి స్వరలయ - నీనగరి । గామా ॥ ఈ స్వరములలో మధ్యమము
రామ-య్యరామా॥

స్వరాక్షరముగా వచ్చినది. స్వరాక్షరమనగా సాహిత్యమునందలి వర్ణము
సంగీతము నందలి స్వరమొకటి అయియుండుట (మా) ఈ స్వర ప్రయోగము
(మా)

వలన రాగ సౌందర్యమేగాక భావరమ్యతయు గోచరమగుచుండును. 'రామయ్య
రామ' అని రామపదము రెండు పర్యాయములు ప్రయోగించుటచే మరి మరి
బ్రతిమాలుచున్నట్లుగా ననిపించును.

అనుపల్లవిలో

- - ని నీ నిదద ॥ దమామా- । పమగరిగా ॥ గాగమ । నీనిప ॥ ని

- - ని న్నువి-డ ॥ చి- । య.... ర ॥ - నిము । షమై-॥ న

పై స్వరలయ జంట స్వరములను అధికముగా ప్రయోగించుటచే తన
భావమును నొక్కి చెప్పుచున్నట్లుగా ననిపించును. తరువాతి పదములైన
'ఓర్వనురా' అను పదమునకు తారస్థాయి స్వరములగు 'నననిదద' లు
వచ్చుటచే నిన్ను విడచి యరనిముషమోర్వనురా అని గట్టిగా ఎలుగెత్తి చెప్పు
చున్నట్లుగా ననిపించును.

- - పప । పనినిదద ॥ మా - । గరిగా ॥ పమగరిగరిగరి
- - తర । ము-కా- - ॥ ని - । యెండ ॥ లో.....

పై స్వరలయలో స్థిరములైన పంచమములు జంట స్వరములుగా వచ్చినవి. ఇట్లే నిషాద ధైవతములు జంటస్వరములుగా వచ్చి “తరము కాని యెండ” యెండ యొక్క వేడిమి, తీక్షణతను స్ఫురింప చేయుచున్నవి. గరి,గరి,గరి, ఈ స్వరముల పునరావృత్తియు పై భావమునకు పోషకముగా నున్నది. తరువాతి పదమైన “కల్పతరువునీడ”ను “సాసానిపనీసా” స్థిరస్వరములగు షడ్జమముతో ప్రారంభించి షడ్జమముతో ముగించి సాహిత్య భావమునుద్దీపింపజేసెను.

“మానీ - సాసా - నిదపదని । దమపమగరి ”

దొ-ర - కి న ట్లా..... యె -నే.....

పై స్వరలయలో స్వర బాహుళ్యమును చేసి తన హర్షోద్వేగములను ధ్వనింప జేసెను. ఇందు సాహిత్యములోని అక్షరములు దీర్ఘముగా పలుకునట్లుగా చేసి పైభావములను సుస్పష్టము జేసెను.

స్వరశక్తి - భావాభివ్యక్తి

భావము స్పందనా రూపము, అది సంగీతముద్వారా వెలువడినచో స్వరములుగా రూపొందును. సాహిత్యము నాశ్రయించినచో వాక్యములుగా మారును. కనుకనే రసానుశీలనమును సాహిత్య దృష్టితోచూచినచో శబ్దశక్తి స్థాశ్రయించవలెను. సంగీత దృష్టితో పరికించినచో స్వరశక్తి నాలంబనముగా గొనవలెను. రసావిష్కరణములో శబ్దశక్తి, స్వరశక్తి సమాన పాత్రవహించుచున్నవి త్యాగరాజ కృతులు ధాతుస్వర (సంగీత) ప్రధానములు గనుక అందలి రసానుశీలనమునకు స్వరశక్తియే ఆధారము. అతని కృతులకు గానరసావిష్కరణయే లక్ష్యము. స్వరలయయే రసానుభవమునకు ఆధారము కనుకనే త్యాగరాజ హృదయ స్పందనము భాషలోవ్యాఖ్యానము చేయవలయునన్నచో కృత్యనబడును శబ్దశక్తి ఎట్టి భావమునుదృఢపరిచజేయునో స్వరశక్తియు అట్టి భావము నావిష్కరించుననుస్ఫూర్తి త్యాగరాజ కృతుల వలన కలుగును. రసభావముల తీవ్రతలో వ్యత్యాసములను బట్టి వాక్యాలయ ఏవిధముగా మారునో అట్లే స్వరలయలోను భేదము లేర్పడును. కనుకనే స్వరలయ నాలంబనముగా గొని శబ్దావశ్యకత లేకుండగనే భావాభివ్యక్తతచేయవచ్చును. దీనివలన సహృదయుడు పొందు రసానందమునకు అలంబము స్వరలయయే అని సుస్పష్టమగుచున్నది. ఈ స్వరలయ రసభేదముల ననుసరించి వర్తించుచుండును. ఉదాహరణమునకు వీరరసస్ఫూర్తినిచ్చు స్వరలయను కరుణారస వ్యంజనమునకు వాడినచో అది సమంజసముగా నుండదు. కనుకనే రసభేదముల ననుసరించి స్వరలయ భేదములు ఏర్పడుచుండును. త్యాగరాజ సుమారు రెండు వందల ఐదు రాగములలో కృతులనురచించెను. ఆయిననూ కొన్ని రాగములలో కొన్ని భావములను మాత్రమే వ్యంజింపజేసెను. దీనికి గల కారణము అయా రసభావములననుసరించి అట్టి స్వరశక్తి గల రాగములను గ్రహించుటయే. కనుకనే ఈ రాగములలోని స్వరలయలలో కొంత సామ్యత సజాతీయత కనుపించును. ఉదాహరణమునకు త్యాగరాజ జయనారాయణి, మనోహరి. అభేరి, మార్గహిందోళ, మారువ ధన్యాసి, కళానిధి మొదలగు రాగములను దాస్యభక్తికి మాత్రమే ప్రయుక్తము చేసెను. మరియు ఇవి అన్నియు ' ఖరహారప్రియ ' రాగము యొక్క జన్మరాగములను అగుటచే ఇందు ప్రయోగించిన స్వరలయలలో సామ్యలక్షణములు కనుపించుచున్నవి ఇట్లే ' హరికాంభోజి ' రాగముయొక్క జన్మరాగములైన సరస్వతి, బహుదారి, సింధు కన్నడ రాగములను కూడ దాస్యభక్తికి ప్రయుక్తము చేసెను. కనుకనే

ఈ రాగములందలి స్వరలయలలో కొంత సామ్యముగల అక్షరము భాసిండుచున్నది
ఈ అధ్యాయమున స్వరశక్తిలో సామ్యముగల రాగములను గ్రహించి వానిని
వేరుచుట ఆలసది.

జయనారాయణి

ప. మనవిని వినుమా మరువ నమయమా

అ. ప. కనుగొన గోరి దుష్టకల్పన మానితి
కనికరమున నిను దాడుచున్ననా

చ. పరులకు హితముగు భావనగాని
చెరచు మార్గముల చింతించలేను
పరమ దయాకర భక్తమనోహర
ధరాధిప కర్పిత త్యాగరాజుని

ఈ కృతిలో దైవము, యోగ్యతా కథనమును రెండు స్వభావములు
కనుపించుచున్నవి భక్తుడు తాను పరమాత్ముడు దాసుడనని భావించి ప్రభువుగా
నెంచి కీర్తించుటయే దాన్యభక్తి నాకు కోరికలేదు నీభక్తుడను నీవు అశ్రీతవత్సలుడవు
ఇకనాకు కోరికతో వనిపియున్నది? నేను నీ సేవకుడను నీవుస్వామివి అనుభావనయే
దాన్య భక్తికి పునాది.

ఈ కృతిలో ఇటువంటి భావమే సుస్పష్ట మగుచున్నది. 'రామచంద్రా'
నీ హృత్కారమును కోరి, అందుకు ప్రతి బంధములైన దుష్టకల్పనలను కట్టిపెట్టి
తిని. నీనామ కీర్తనమునే చేయుచుంటిని, మరియు చిత్తమందు పరహితమునే
చింతించుచూ నన్మార్గముననే నడచుచుంటిని. నీవు పరమ దయాకరుడవు,
భక్తుల మనసులను హరించువాడవు, భూపతివి, రారాజులకు సైతము
పూజనీయుడవు కావున నా మము చిత్తగిం చెనను మరువ వలదని కీర్తించెను.

మ నో హ రి

ప. పరితాపము గని యాడిన పలుకులు మరచితివోరామ

అనుపల్లవి. పరిలేని సీతతో సరయు మధ్యంబున

చ. పరమగు బంగరు యోడలో మెరయుచు పదిపూటలపై
కరుణించెద ననుచును త్యాగరాజునితో

ఈ కృతి దైన్యభావమునకు ఒక చక్కని ఉదాహరణము. 'బంగారు
ఓడయందు సీతా సహితుడవై, సరయూ మధ్యమునందు గనబడి నీవు నాపరితాపము
గని ఆడిన పలుకులు మరచితివా' అని దైన్యోక్తి చేసెను.

అ భేరి

ప. నగుమోము గనలేని నాజాతి తెలిసి
నను బోవగ రావా శ్రీరఘు వర నీ

అ.ప. నగరాజు ధరనీదు పరివారులెల్ల
ఒగి బోధన చేసేవారలు గారే యటులుండుదురేనీ

చ. ఖగరాజు నీ యానతి విని వేగ చనలేదో
గగనానికిలకు బహుదూరంజనినాడో
జగమేలే పరమాత్మ యెవరితో మొరలిడుదు
వగజూపకు తాళను నన్నేలు కోరాత్యాగరాజనుతనీ

ఈ కృతిలోనూ దైన్యమే గోచరించును. 'నీనగు మోమును చూచుటకు
నేనెంతగా ఆరాట పడుచుంటివోనీకు తెలియవా? నాయాస తీర్చుటకు ఒక్కసారి
యిటు రారాదా? నీకు భక్తులైన పరిజనమెంతో గలదుకదా! వారిలో ఎవ్వరునూ
నీకు నావంటి భక్తులను కాపాడుటకు పోవలెనని బోధన చేసేవారు లేరా? అటుల
ఉండరని నానమ్మకము. ఒకవేళ గగనమునకు ఇకులదూరము అధికము గనుక
ఖగరాజు గుత్తుంతుడు నిన్ను గొనివచ్చుటకు అభ్యంతరముచెప్పెనా?
జగమంతటనూ నిండిన ఏలికవై, సర్వనియామకుడవైన నీతోగాక మరెవ్వరితోనా
అర్తిని చెప్పుకొందును? కావున నీవేనాపట్ల వగచూపక, విరోధభావమెంచక
నాజాలి తెలిసి నన్నేలుమనుచూ 'అన్యథా శరణం నాస్తి త్వమేవశరణం మమ' అను
ప్రపత్తి భావముతో ఈ కృతి ముగించెను.

మార్గహిందోళ

ప. చలమేలరా సాకేత రామా!

అ.ప. వలచి భక్తి మార్గముతోను నిన్ను వర్ణించుచున్న నాపైని

చ. ఎందుబోదు నేనేమి సేయుదును ఎవోట నే మొరబెట్టుదును.
తందనాలతో ప్రొద్దుపోవలెనా తాళజాలరా త్యాగరానుత

ఈ కృతియును దైన్య భావస్ఫోరకమే. స్వాపకర్షణమును సూచించు సంభాషణకు కారణమైన చిత్రవృత్తియే దైన్యము. 'నాపై కోపము చేసి వట్టి సాకులతో ప్రొద్దుబుచ్చుట నీకు న్యాయమా? పరబ్రహ్మ స్వరూపుడవగు నీవే యుపేక్షించిన ఇక ఎవరితో చెప్పుకొందును? నిన్నువలచి భక్తి మార్గముతో ఆరాధించుకొనుచున్న నాపై చలమేల అని దైన్యోక్తులు పలికెను.

మారువ ధన్యాసి

ప. మృదు భాషకా నత విభీషణ ||మృ||

అ.ప. సుదురాశ మాన్వగ లేని నను
సుఖ చిత్తుగ నెవరు సేతురే ||మ||

చ. వరదానవ బుధ సమీరణ
వరదా నఘామర పాలక
దరహాస సద్గుణ భూషపరా
త్పర త్యాగరాజ కరార్చిత.

ఈ కృతిలో ఆత్మగర్హణము ద్యోతకమగును. తన్నుతాను నిందించు కొనుటయే ఆత్మగర్హణము. "నీవు సత్య వాక్యపరిపాలకుడవు మృదుభాషణుడవు నత విభీషణుడవు అనగా శత్రులు మిత్రులు అను పక్షపాతబుద్ధి లేని వాడవు. నేను సుదురాశ గలవాడను నన్నుఎవరు సుఖచిత్తునిగా జేతురు" అని దైన్యముతో స్వాపకర్షణతోను పలికెను.

కళానెధి

ప. చిన్ననాడె నాచెయి బట్టితివి ||చి||

అ.ప. ఎన్నరాని యూడిగము గైకొని
యెంతో నన్ను పాలనము సేతునని ||చి||

చ. ఇట్టి వేళ విడనాడుమనియో
ఏలు కొందమనియో యెంచినావో తెలియ
గుట్టు బ్రోవవే సుగుణవారినిధి
గొప్పదైవమా త్యాగరాజనుత ||చి||

ఏదో యొక సమయమందు చిత్రము చికాకుచెంది అర్చుడై శ్రీరామునిగూర్చి-
ప్రణయ కలహమువలె రామా! నాచిన్న నాటినుండియే కరావలంబపనిచ్చి తనది

ఊడిగము సేవ చేయించుకొని తీరా ఈకష్టనమయమందు విడనాడ తలచితివేమో? నీగుట్టు తెలియుటలేదు-నీవు సుగుణవంతుడవు. గొప్పదైవమట నీవిట్లుచేయుట న్యాయమా? .యని తన చిన్ననాటినుండియు రామ చింతనతప్ప వేరే చింతనలేక యుండుట వలన కష్టము కలిగినపుడు నిన్నే అనవలెనుగాని వేరెవ్వరూ లేర"ని సంభావించెను.

పైకృతులలోని స్వరలయ-వివరణము :- స్వరశక్తిలో సామ్యముగల స్వరములను క్రింద అడ్డగీతతో గుర్తింపబడుట గమనింపనగును.

‘పల్లవి’ యందలి సాదృశ్యము

1. జయనారాయణి -

ప. - - మగారిగా । మామా । పా - - ॥

- - మనవిని । విను । మా - -

(పల్లవిలోని మొదటి అవ్యత్తము)

2. మనోహరి -

ప. రిగమరి । గరిరీ సస ॥ సగరిగ । మాపాపమ ॥

పలుకు- । కులుమర ॥ చి-తి - । వోరామ ॥

(పల్లవిలోని రెండవ అవ్యత్తము)

3. అభేరి -

ప. గరిగా గరిరీసా । నిసగమ । సగమాగమపా ॥

నా-జా లి । దెలిసీ । ॥

(పల్లవిలోని రెండవ అవ్యత్తము)

4. మార్గహిందోళ -

ప. - - - సరిగామ । పా-ప । మ్మామ ॥

- - - చలిమేల । రా సా । కేత ॥

5. మారువ ధన్యాసి -

ప. - - - రిసగామ । పా - మధ । మగామ ॥

- - -మృదుభాష । ణ - నత । విభీష ॥ ణ

(పల్లవిలోని మొదటి అవ్యత్తము)

ప. సరిగామ । సా - స । పమామరి ॥

- - చిన్ననాడె । నా - చె । యిబట్టి - ॥

(పల్లవిలోని మొదటి ఆవృత్తము)

‘పల్లవి’లలోని స్వరలయల యందు ఋషభ గాంధారములు కొద్దిమార్పులతో ఒకేతీరుగా దైన్యభావమును పోషించుచున్నవి. ‘జయనారాయణి’లోని పల్లవి అరంభము నందలి ‘మగరిగా’ అనుస్వరలయలో గాంధారఋషభములు ప్రధాన స్వరములుగా ప్రయోగింపబడినవి. దైన్యభావస్ఫూర్తి కలిగి ఈ స్వరములు కృతి ప్రారంభములోనే త్యాగరాజయొక్క చిత్రవృత్తిని వ్యంజింపజేయుచున్నవి. పల్లవిలోని ‘మమపా’ అను స్వరములలో మధ్యమము నుండి పంచమము ఆరోహణక్రమములో జారుగమకముతో కూడి ఆతని దైన్యస్థితిని మరింత ప్రస్ఫుటము చేయుచున్నది. జారుగమకము దైన్యభావమును ప్రదర్శించు సామర్థ్యము కలదని ఈ స్వరలయవలన ఋజువుచున్నది. మనోహరి రాగములోని పల్లవిని ఇట్లే ‘మాపా’ స్వరములలోరచించి తనదైన్యస్థితిని ధ్వనింపజేసెను. అఖేరి రాగమునందు పైరాగములలోని స్వరలయలే కొద్దిమార్పులతో పునరావృత్తమైనది ఈ రాగములోని పల్లవి స్వరలయలోని సగమ అను స్వరములు ‘కంపితము’ చేసి పలుకుట వలన ‘రిగమా’ అను స్వరములవలె వినిపించును, పైకృతులలో వరుసగా మామాపా, మాపా స్వరములను ప్రయోగించెను, అట్లే ఈరాగములోని పల్లవియందును గమపా అని ప్రయోగించుటవలన పైరాగములలోని పల్లవి స్వరలయలకు ఈరాగములోని స్వరలయలకు సామ్యము ఏర్పడుచున్నది. మారహిందోళ రాగమునందలి పల్లవిలోని రెండవ ఆవృత్తములోను గస-సరిగామ । సా - - మ అనుస్వరములలో ‘సరిగామ’లు పైరాగములలోని స్వరలయలతో సామ్యముకలిగియున్నవి. “మారువధన్యాసి” రాగములోని పల్లవిలో ‘రిసగామపా’ అను స్వరములను పై రాగములలోని స్వరలయలతో పోలిక కలిగియున్నవి. ఇట్లే కళానిధి రాగములోను పైస్వరములతో నాదృశ్యము గల ‘సరిగామ’ అను స్వరములను ప్రయోగించెను. పల్లవిలోని స్వరలయలను పరికించినచో ఋషభ గాంధారముల ప్రయోగము అధికముగా వచ్చినట్లు తెలియును. దైన్యభావమును పోషించుటకు తద్వారా దాస్యభక్తిని వ్యంజింపజేయుటకు ఋషభ గాంధారముల ప్రయోగము అధికముగా చేసినట్లనిపించును. అంతియేకాక భావస్ఫూర్తికై ఈ కృతులలో మధ్యమ ప్రయోగమును అధికముగా చేసెను.

“అనుపల్లవి”లోని సాదృశ్యము

జయనారాయణీ

అవ, నిధప ధాపధా । సాపధ । సరిరీగరి ॥
 - -క సుగొన । గో - - - - - రి ॥
 సరిరి గారిగా । మగా । రీసా ॥
 --ష్క - -త్పన । మా - । నితి ॥
 --సమాగమా । మరిగా । గరిరీ ॥
 -- క ని క ర । ము-న । ని-న్ను ॥
 (నాలుగవ సంగతిలో)

మనోహరి

- పధ । సారిరి ॥ సగరిగ । మామరిగరిరీ ॥
 - సరి । లే -ని ॥ సీ । - త-తో.... ॥
 రీ । ॥ గరిసధ । సా.... ॥
 - । । ॥

అభేరి

పనిసా - - సా । సగమా । - - మా ॥
 నగరా - - జ । ధ ర నీ । - - దు ॥
 గరి గరి సరి గరిగా । గమగరి । సా - - ॥
 పరివా రు । లె । ల్ల - - ॥

మార్గహిందోళ

- - రిగమా పధనీధ । పధనిధ నీధ । నిసాని ॥
 - - వలవిభ - - క్తి । మా ర్గ । ముతోను ॥
 నిసరిగసా పధ నీధని సాని । సా-సని । ధపమామరి ॥
 ని-న్ను - - వర్ణి - - చు । చు-వు - ।న్న - - నాపై-॥
 (రెండవ సంగతి)

మారువ ధన్యాసి

గా - పధసాస । గా - మగ । రిసాసని ॥
 రె - సుదురాస । మాన్ప - । గలేని - ॥
 థా - పా - పధసాస । సనినీధప । మాధామ ॥
 న - ను - సుఖచిత్తు । గ - - నెవ । రుచేతు ॥

గా - రిసగామ । పా - - ! - - - - ॥

రే - మృదుభాష । ణా - - । - - - - ॥

కళానిధి

ధపమ పామ ధాధని । సాసని । సా-రిగ । మసాపని ॥

ని యెంతో ఎన్న-రా ని - । యూ-డిగ ॥

కళానిధిలో తప్ప పై రాగములయందలి 'అనుపల్లవి'లన్నింటిలో ఋషభ గాంధారములు అధికముగా ప్రయోగించెను. ఈ ఋషభ గాంధారములు తారా స్థాయిలోనున్నవి. తారస్థాయి స్వరముల వలన ఆతని అర్హతాకస్థితి నందు కున్నట్లుగా అనిపించును. ఋషభ గాంధారములను అధికముగా ప్రయోగించి తనదైన్యస్థితిని రూపుకట్టించెను.

చరణములలోని సాదృశ్యము

జయనారాయణి

- పపా పపా । పమగరి । రిగమా ॥

- పరులకు । హి-త - । మ-గు ॥

మనోహరి

- పప । - పపాపా ॥ పమసధ । ససధపమగరి

- వీర । మగుబం ॥ గ - రు । యో - డ-లో ॥

అభేరి

- పపపా - - పనినిప । మగమా । - - మపపమ

ఖగరా - - జు - - । ని--యా । - - నతి -

మార్గహిందోళ

- పపపామ । పధనిధనిధన । నినినీధపమ

- - ఎందుబో-దు । నే--- నే- । మిసే---యు

మారువధన్యాసి

--- పమపాప । పమపాపధ । సనీధ ॥

--- వరహన । వ - - బుధ । సమీర ॥

కళానిధి

- - మమ ధాధ । నిధనీనిధ । పమగామగ ॥

- - ఇట్టి వేళ । వి-డనా - । డు-దామ - ॥

రీ-సా - పమ మగరి । రిరీసా - స । సపాపమ ॥

ని-యో-మేలు కొంద । మనియో-ఎం । వి--నావో ॥

చరణములలో పంచమమునకు మధ్యమమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చుటలో ఒక విశేషమున్నది. పంచమము శృతి స్వరము, ఇది స్థిరమైన స్వరము.

ఎరాగములోనైననూ సరే ఈ పంచమము చంచలముగా మారదు. త్యాగరాజు అట్టి స్వరమును అధికముగా ప్రయోగించి అతని స్థిరభక్తి విశ్వాసములను ధ్వనింప జేసెను. మధ్యమ ప్రయోగము దైన్యస్థితిని సూచించునట్లుగానున్నది.

పై పరిశీలన వలన దాస్యభక్తి యొక్క సంచారిభావములగు దైన్యము, అమర్వవంటి భావములను భరహరక్రీయజన్యములగుపైన వివరించిన రాగములలో ఆవిష్కరించెను. ముఖ్యముగా ఋషభగాంధారములతో దైన్యమును పంచమముతో భావతీక్షణతను మధ్యమముతో ఆర్పిని వెల్లడించెను. ఇట్లేదాస్యభక్తికి చెందిన మరొకొన్ని రాగములను అందలి స్వరశక్తిలోని సామ్యము పరిశీలించుటయైనది.

త్యాగరాజు హరికాంభోజి జన్యరాగములైన సరస్వతిమనోహరి, బహుదారి, సింధుకన్నడ రాగములలోను దాస్యభక్తికి చెందిన కృతులనే రచించెను. ఆకృతులు ఇచ్చట పరిశీలింపబడినవి.

సరస్వతీ మనోహరి

పల్లవి. ఎంత వేడుకొందు రాఘవాపంతమేలరా ఓరాఘవా

అనుపల్లవి. చింత దీర్చుట కెంతమోడిరా అంతరాత్మ నాచెంతరానునే

చ. చిత్తమందు నిన్ను చూచు సౌఖ్యమే
ఉత్తమంబనుచు ఉప్పొంగుచును
సత్తమాత్రమా చాల నమ్మితిని
సార్వభౌమ శ్రీ త్యాగరాజసుత

ఈ కృతిలో 'అంతరాత్మవైయుండియు నాచింతదీర్చుటకు మోడియేలరా? అని అమర్వను ప్రకటించెను, సత్తమాత్రుడివైయున్న నిన్ను నాచిత్తములో దర్శించుటయే సౌఖ్యమని ఉప్పొంగుచు నిన్నే నమ్మియుంటిని అటువంటి నాపై నీకు ఇంతమోడి ఏల అనిప్రశ్నించెను.

ఈ కృతిలో దైన్యభావముతో పాటు అమర్వ ప్రధానపాత్రవహించెను. భగవంతుడు తన కోరిక నీడేర్చలేదని కఠినముగా, తీవ్రముగా పలుకుటయే అమర్వభావం. ఈకృతి ఇట్టిభావమునకు చక్కని ఉదాహరణ ప్రాయమైనది.

బహుదారి

పల్లవి. బ్రోవ భారమా రఘరామ

॥బో॥

అనుపల్లవి. శ్రీ వాసుదేవ అండకోట్లకుక్షినుంచుకో లేదా నన్ను ||బో||

చరణము. కలశాంబుధిలో దయతో(డనే) నమరులక్మయదిగాకగోపి.
కలకై కొండలెత్త లేదా కరుణాకర త్యాగరాజుని ||బో||

భగవద్దర్శనము లభింపక పోవుటవలన కలిగిన అశాభంగము యొక్క రూపమే నిర్వేదము. ఈకృతిలో రామావతారమునకు, కృష్ణావతారమునకు కుర్మావతారమునకు అభేద ప్రతిపత్తిని కల్పించెను. “సర్వం విష్ణుమయంజగత్” అను సూక్తినినుసరించి అంతయు నీవైయుండి నన్నొకని కాపాడుటకు భారమయ్యెనా? అనుచు నిర్వేదముతో పలికెను మరియు అండకోట్ల చరాచరము భూతసంఘము నీ కుక్షియందేకలదు. దేవాసురులు అమృతమునకై క్షీర సాగరమును మధించునపుడు కూర్మరూపమున మందరమును మోయుట, గో,గోపీరక్షణకై గోవర్ధన మెత్తుట నీ దివ్య చరిత్రయందు నిదర్శనములు. కావున నన్నొకని కాపాడుట భారమయ్యెనా? అని ఆవేదనతో ప్రశ్నించెను.

సింధు కన్నడ

పల్లవి. నన్ను గన్న తల్లి నాభాగ్యమా
నారాయణి ధర్మాంబికే ||న||

అనుపల్లవి. కనకాంగి రమాపతి సోదరి
కరుణింపవే కాత్యాయని ||న||

చరణము. కావు కావు మని నే మొఱచెట్టగా
కరుగ దేమి మది కమలలోచని
నీవు బోవకున్న యెవరు ప్రోతురు న
దావరం బొసగు త్యాగరాజునత ||న||

ఈకృతిలో పరదేవత యగు ధర్మాంబికను తన కన్నతల్లిగా, భాగ్యదేవతగా భావించి, తాను నిరంతరమూ కావు కావుమని మొరపెట్టుచున్ననూ, ఆ తల్లి తనను ఆదుకోనియెడల, వేరె తనకు దిక్కెవరని అనన్య శరణాగతితో ఆర్తితో కీర్తించుట కనబడును. ఈకృతిలో ప్రధానముగా కనుపించు భావమే దైన్యము.

‘పల్లవి’ లోని సాదృశ్యము

సరస్వతీ మనోహరి—

--- దనిపామ । గా-గరి । గగరిసారి ॥

--- ఎంతవేడు । కొం-దు । -రా--ఘ ॥

బహుదారి—

--- పదని పామ । గా-గ । మాపా-॥

--- బ్రో-వ భార । మా-ర । ఘరా- ॥

సింధుకన్నడ

--- సస మగాగమ గరీగా -గమ । పాపమగా-గమ

--- నన్ను - గన్న । త-ల్లి -నా - । భా..... గ్య- ॥

స్వరలయ - వివరణము :

సరస్వతీ మనోహరి రాగములోని పల్లవి “దనిపా” అను స్వరములతో ప్రారంభమాయెను. ఆరోహణ క్రమములోని స్వరములలో మిగిలినవన్నిటినీ విడిచి ఒక్కసారిగా దైవతమును గ్రహించుటవలన తీవ్రస్వరముతో, ఉత్కంఠముతో “ఎంతవేడుకొందు” అని ప్రశ్నించి అమర్షభావమును ధ్వనింపజేసెను. బహుదారి రాగములోని పల్లవి పైరాగములోని పల్లవి యందలి స్వరములనే కొద్దిమార్పుచేసి పంచమము జతకూర్చి రచించి దైన్యభావస్ఫూర్తిని కలుగ జేసెను. పంచమము స్థిరమైన స్వరము అట్టి స్వరమును ప్రయోగించి అట్లే నేనును స్థిరచిత్తముతో నుంటికూ అటువంటి నన్ను “బ్రోవభారమా” రఘరామా” అని అడిగినట్లుగా అనిపించును. పల్లవి ప్రారంభము పంచమముతో చేసి ఆరోహణ క్రమములో వరుసగా స్వరములను ప్రయోగించి మరల అవరోహణ క్రమములో దింపి ఆతని హృదయమునందలి దైన్యమును వ్యక్తజేసెను. సింధు కన్నడ రాగములోని స్వరములలో షడ్జమునుజంట స్వరములుగా ప్రయుక్తము చేసెను. ఈస్వరముల పునరావృత్తి ఆతని దైన్య స్థితిని మరింత నొక్కిచెప్పచున్నది. మరియు ఈ స్వరములు పై స్వరముల కంటే తక్కువ శ్రుతిలోనుండుట వలన కంపితమైన గొంతుతో మందముగా పలుకుచున్నట్లుగానుండి విన్నవెంటనే హృదయమును కరగించునవిగానున్నవి. పై మూడు రాగములలోని “పల్లవి” లలో గాంధార ప్రయోగము అధికమగుటచే కరుణారసస్ఫూర్తి కలుగుచున్నది.

నరస్వతి మనోహరి

-- మధసాసధ । సా-- । -- ॥

-- చింతదీర్చు- । ట -- । -- ॥

-- మధసారి । గా -మ । గరిగమగ ॥

-- చింతదీర్చు । ట - కెంతమో--డి॥

రీ - సరిగసాసని । ధనిపాపమ । గమరీసరి ॥

రా । ।

బహుదారి

-- ధనిసా సనిధప । ధానిపా-ధని । సగామపని ॥

-- శ్రీ -- వా--సు । దే-వ-అండ ! కో..... ॥

మగసానసనిదనిప । ధానిసా-గమ । పాధనిసనిధని ॥

-- ట్లుకుక్షినుం--చు । కో--లే । - ద ॥

సింధు కన్నడ

-- ధపసాస । సగాగ । తిరిగమాగ ॥

-- కనకాంగి । రమాప । తిసో--ద ॥

రీ- ససస నినిద । ధపాసా-నిద । పాపమగాగరి ॥

రీ- కరుణిం--చ । వే - - కా - । త్యా య - ॥

స్వరలయ వివరణము

నరస్వతి మనోహరి రాగములోని ‘అనుపల్లవి’ ని మధ్యమధైవతములతో ప్రారంభించి త్యాగరాజు ఒక్కసారిగా తారస్థాయి షడ్జమమును వానికి జోడించెను. అనుపల్లవి లోని స్వరములన్నియు దాదాపుగా తారస్థాయి స్వరములే. “చింత దీర్చుట కెంతమోడిరా” అను పదములను తారస్థాయితో నిబంధించుట వలన ‘తనకు ఇంత భక్తి ప్రపత్తులున్న’పుడు తన చింత తీర్చుటకెంతమోడి అని గట్టిగా నిలదీసి అడిగినట్లుగా తన అమర్షభావమును ప్రకటించెను. ఋషభగాంధారములు కూడ ఈ భావమును దీక్షింపజేయుచు ఆరాగ సౌందర్యమును ప్రదర్శించుచున్నవి. బహుదారి రాగములోని అనుపల్లవి యందలి స్వరములును దాదాపుగా తారస్థాయి స్వరములే అయియున్నవి. ఈ తారస్థాయి స్వరములలో తారస్థాయి షడ్జమము అధికముగా కనుపించుచున్నది. “శ్రీవాసుదేవ అండకోట్లు కుక్షినుంచుకోలేదా” అను పదములను తారస్థాయి స్వరములలో నిబంధించి ఆవాసుదేవుని విశ్వరూపమును ఒక్కసారిగా కన్నుల ముందు ప్రత్యక్షము చేసెను. ఇట్టి మహోన్నతమైనవాడివినీవు అని తారస్వరముచే పలికి అట్టివాడివైన నీకు నన్ను

బోవ భారమా అని త్యాగరాజు ప్రశ్నించెను. సింధు కన్నడలోని స్వరములను కూడ తారస్థాయిలో ప్రయోగించుట చూడనగును. “కనకాంగి రమాపతిసోదరి” అను సంబోధనలను చేయునప్పుడు తారస్థాయి స్వరములను ప్రయోగించుటలో ఆ దేవియొక్క విశిష్టత మరింత ద్విగుణీకృతమైనది. అటువంటిగొప్ప దానివి నీవు ‘నన్ను కరుణించవే’ అని త్యాగరాజు ఆర్తిగా అర్థించెను. “కరుణించవే” అను పదములను అవరోహణ క్రమములోని స్వరములనుపయోగించి క్రమముగా దింపుటవలన ఆతని దైన్యము ద్యోతకమగుచున్నది.

చరణములలోని సాదృశ్యము
సరస్వతి మనోహరి

-- పపపాప । పమాపమా -మమ । గరిసరిగరి ॥
-- చిత్తమందు । ని-న్ను - - చూ । చు-సౌ--ఖ్య ॥
గీ-పమగారిరి- । సా - - సా - సరి । ధసారి ॥
మే-ఉత్తమంచ- । ను-- చు-ఉ- । -ప్పొంగి ॥

బహుదారి

-- పపపాప । పామపా - పధ । నీపామ ॥
-- కలకాంబు । ధి - లో - ద - । యతోన
గా-గమగమపమ । గా-సా-పగ । మగమపమ ॥
మ - రులకై - - । అ-ది-గా - । ॥

సింధుకన్నడ

-- పపపాప । దపాసా - సద । నీనిదదాదప ॥
-- కావుకావు । మనినే - మొర । బె ట్ట - ॥
మా-దపసాసదన నినిద । పమపమ గగరిసస । మమగగామ ॥
గా-కరుగదే మి । మ-ది కమ । లలో.... చ- ॥

స్వరలయ-వివరణము

ఈకృతుల చరణములన్నియు స్థిరస్వరమగు పంచమముతో మొదలయ్యెను పంచమము జంట స్వరములుగా వచ్చినది. జంట స్వరములు భావతీక్ష్ణతకు నిదర్శనములు, సరస్వతీ మనోహరిరాగములోను, సింధుకన్నడ రాగములోను త్యాగరాజు తన దృఢవిశ్వాసమును స్థిరచిత్తమును ఈ జంట స్వరముల వలన ధ్వనింప జేసెను. “చిత్తమందు నిన్నుజూచు సౌఖ్యమే”, “కావుకావు మని నే

మొఱపెట్టగా" ఈ రెండు చరణములును త్యాగరాజు భక్తి విశ్వాసములను తెలుపుచున్నవి. అట్టిసందర్భమున త్యాగరాజు జంటస్వర ప్రయోగముతో మరింత భావోద్దీపనము చేసెను. బహుదారి రాగములో విష్ణు మాహాత్మ్యమును వర్ణించు సందర్భమున ఈ జంట స్వరప్రయోగము చేసి విష్ణువుయొక్క విశిష్టతను ఈ స్వరములద్వారా మరింత రమణీయముగా అవిష్కరించెను. ఇట్లే గాంధార మధ్యమములు ఆతని భక్తి విశ్వాసములను మరింతగా వ్యంజించినవి.

పై కృతులలోని స్వరశక్తిని పరిశీలించగా ఋషభ గాంధారములు ధైర్యమును, ధైవతము ప్రత్యేకించి అమర్నను తారస్వరములు అర్చి అవేదనలను వ్యంజింపజేయుటకు త్యాగరాజు ప్రయోగించినట్లు కనుపించుచున్నది.

ము గి ం పు

పదకవితా సంప్రదాయములో రసశబ్దము రెండు విధములుగా వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఒకటి గాన రసము రెండవది సాహిత్యరసము. రస శబ్దమును స్థాయిభావ చర్చణము వలన కలుగు అనుభవ స్థితికి పర్యాయ పదముగా లాక్షణికులు వాడుదురు. కాగా గానరసము, సాహిత్యరసము అనునపుడు గానము వలన రసము, సాహిత్యము వలన రసమనిగాని, గాన సంబంధమైన రసము, సాహిత్య సంబంధమైన రసమనిగాని చెప్పకొనవచ్చును. 'గానరసము' శుద్ధ సంగీతము వలన కలుగు అనుభవమును నిర్దేశించును. 'సాహిత్యరసము' అనుపదము సంగీతము చేత పోషింపబడు రసభావములు కలిగిన పదకవితాసాహిత్యము వలన కలుగు రసానుభవమును స్ఫురింపజేయును ఈ విధముగా ఇది అనువర్తిత సంగీతమునకు చెందినదని చెప్పవలెను.

పదకవితలు సంగీత సాహిత్యములను సంవదించుకున్న సమన్వయ మూర్తులు. పదకవితా ప్రక్రియల స్వరూప స్వభావముల వానిలో ప్రయోగింపబడు సంగీత సాహిత్యముల యొక్క ప్రధానగోణ వివక్షతలనుబట్టి నిర్దేశింపబడుచున్నవి అందులో 'కృతి'లో సంగీతసాహిత్యములకు అంగాంగి సంబంధముండి ఇతర ప్రక్రియలతో భేదించుచున్నది. ఈ ప్రక్రియలో సహృదయ శ్రోత పొందు అనుభవము గానరసము, కావున కావ్య సహజమైన రస సూత్రములను యథాతథాముగా ఇందు సమన్వయించి రసానుభవము చేయుటకు వీలుకాదు.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసమున కృతిలోని రసభావ పోషకమగు స్వరలయ గురించి వివేచించి వానిని సమన్వయించుటయైనది 'ఇదియొక కాలిబాట. సంగీత సాహిత్య రససూత్రములను సమన్వయించి ఒక నిర్దిష్టమార్గమును ప్రతిపాదించి దీనినొక సుందర రాజవీధిగా మలచవలసిన బాధ్యత ప్రస్తుతము సంగీత సాహిత్యజ్ఞులైన పరిశోధకులపైనున్నది.

అనుబంధము - 1

సంగీత విభజనము

సంగీతము శుద్ధ సంగీతమని, అనువర్తిత సంగీతమని లేదా మనోధర్మ సంగీతము, కల్పిత సంగీతమని విభజింపవచ్చును.

ఇందు మనోధర్మ సంగీతములోని భాగములు-

- 1) రాగాలాపన, 2) తానం, 3) సాహిత్యప్రస్తారం, 4) స్వరకల్పన, 5) నిరవత్.

కల్పిత సంగీతములోని భాగములు-

- 1) కళాసంగీతము 2) వైదిక సంగీతము 3) గేయనాటక సంగీతము 4) నృత్య సంగీతము 5) మార్షల్ సంగీతము.

కళాసంగీతము రెండు రకములు 1) అభ్యాస సంగీతము 2) కచేరీ సంగీతము

- 1) అభ్యాస సంగీతములోని భాగములు - II

1) సరళి స్వరములు	2) జంటస్వరములు
3) అలంకారములు	4) గీతములు
5) చిట్టతానములు	6) స్వరజతులు
7) జతిస్వరములు	8) స్వరపల్లవి
9) తానవర్ణములు	10) సూళాదులు
11) రాయములు	

కచేరీ సంగీతములో రెండు ముఖ్యభాగములు -

సంగీత ప్రధాన ప్రక్రియగా కృతిని చెప్పవచ్చును -
సాహిత్య ప్రధాన ప్రక్రియగా

- 1) సంకీర్తన 2) కీర్తన 3) పదము 4) జావళి
- అనునవి నాలుగు భాగములు

A. సంగీతరత్నాకరము - రాగవివేకాధ్యాయము శారదేవుడు రాగ రస భావ వివేచనము

రాగములు

భిన్నకైశికి మధ్యమము
గౌడ పంచమము
గౌడకైశికి
వేసర షాడవ
రూపసాధారణము
భమ్మాణ పంచమము
నర్త
షడ్జ కైశికి
షాడవము
తోడి
బంగాళ
భిన్నషడ్జమము
భిన్న పంచమము
వరాట
ఘుర్జరి
టక్క
హిందోళ
శుద్ధకైశికి మధ్యమము
ధన్యాసి.
దేశి
గాంధారపంచమము
కకంబ

రసములు - భావములు

వీర, రౌద్ర, అద్భుత రసములు
భయానక, వీర, విప్రలంబ
కరుణ, వీర, రౌద్ర అద్భుతములు
శాంత, శృంగార, హాస్యము
వీర, రౌద్ర, అద్భుతములు
వీర, రౌద్ర, అద్భుతములు
హాస్య శృంగారములు
వీర, రౌద్ర, అద్భుతములు
హాస్యశృంగారములు
హర్షము
ప్రహర్షము
సార్వభౌమ మహోత్సవము
భయానక భీభత్సము
శృంగారము
శృంగారము
వీర, రౌద్ర, అద్భుతములు
యుద్ధవీరమందు
వీర, రౌద్ర, అద్భుతములు
వీర, రౌద్ర, అద్భుతములు
వీరము
కరుణ
హాస్య, విస్మయ, కరుణ
కరుణ

భిన్నపంచమము
కాంభోజీ
వంధ్యమ గ్రావం
సావరి
భోగవర్ధని
వేలావలి
నాగధ్వని
సామ
వరాట
కర్నాట బంగాళ
దేవకృతి
సైంధవీ వరాట
ద్రావిడఘర్జరి
భుంచీ
కోలాహలము
భేవాట
వల్లాత
శుద్ధపంచమము
మలహరి
శ్రీరాగము
మధ్యమబంగాళ
సోమరాగము
ఆమ్రపంచమము
ప్రథమసారాష్ట్ర
ద్వితీయ సారాష్ట్ర
ప్రథమ లలిత
ద్వితీయ లలిత

కరుణ
కరుణ
కరుణ
కరుణ
వైరాగ్యము
విప్రలంభ, శృంగారము
వీరము
శాంతము
శాంతము
శృంగారము
వీరము
శృంగారము
హర్షము
విప్రలంభము
కలహము
హాస్యము
శృంగారము
శృంగారము, హాస్యము
శృంగారము
వీరము
వీర, రాద్ర, అద్భుతములు
వీరము
హాస్య, అద్భుతములు
అన్ని భావములయందు
కరుణ
వీరోత్సవము
స్నేహము

రాగములు

ప్రథమ సైంధవి
తృతీయ సైంధవి
ప్రథమ గాడి
త్రవణీ
హర్షపురి
రక్కకైశికి
బోట

రసములు ■ భావములు

సర్వ రసములయందు
సర్వ భావములు
ప్రియసంభాషణయందు
ప్రార్థన
హర్షం
భీభత్స
ఉత్సవ సమయములందు

B. సంగీతకళాప్రదర్శిని - రాగవివేకము

ప్రాచీన కాలమున హిందూస్థానీ సంగీతము నందలి రాగములు మూడు విభాగములుగ చేయబడినవి. అవియే రాగ, రాగిణి పరివార రాగములు. సంగీత కళాప్రదర్శిని సంపుటములు రచించిన శ్రీ అరిష్టరాల సత్యనారాయణ గారు తమ మూడవ సంపుటమున రాగములు అవి వ్యంజింపచేయు రసములను ఈవిధముగ సూచించిరి.

సంగీత కళాప్రదర్శిని - 3వ. సం.

రాగములు

రసములు

భూపాలము

బిలహరి

మలహరి

భాండి

భైరవి

దేవక్రియ

మేఘరంజి

కురంజి

శ్రీరాగము

అంధాళి

భల్లాతి

సాహళి

ఫలమంజరి

దేశి, ముఖారి

లలిత

వనంత, రామక్రియ

వరాళి - గౌళ

మాళవి. గుండక్రియ

ఘోరరి, బౌళి

బంగళ, కళ్యాణి

సావేరి, ఆహరి

నాట, ఘంటారావము

కాంభోజి; శంకరాభరణము

శృంగారము

రాద్రము

భీభత్స

కరుణ

హాస్య

భయానకము

అద్భుతము

వీరము

1. ఆచార్య సాంబమూర్తి - రాగవివేచనము

ఆచార్య సాంబమూర్తిగారు తమ సౌత్ ఇండియన్ మ్యూజిక్ నందలి ఐదవ సంపుటమున కొన్ని రాగములు అవి వ్యంజించు రసములను తెలుపుచు ఒక పట్టిక వేసిరి. ఆ పట్టికయందు ఈ విధముగా తెలిపిరి.

సౌత్ ఇండియన్ మ్యూజిక్. - 5వ. సం.

రాగములు

ముఖారి
ఫరజ్
బిలహారి
అహిరి
గౌళిపంతు
అరభి
కాంభోజి
ఘంటా
వరాళి
హిందూస్థానీ బేహగ్
సామ
కేదార గౌళ
భైరవి
బిలహారి
మోహన
నీలాంబరి
సావేరి
నాట, కేదారము
దేవగాంధారి
సురటి
రీతిగౌళ, పూర్వకళ్యాణి

రసములు భావములు

శృంగారము. విప్రలంభము
వియోగమువల్ల కలుగు విషాదము
శృంగారము
వీరము
కరుణ
కరుణ
రౌద్రము
హాస్యము
భయానకము
భీభత్సము
అద్భుతము
శాంతము
భక్తి
భక్తి
సంతోషము
సంతోషము
వాత్సల్యము
వ్యంగ్యము
యుద్ధవీరము
గర్వము
ఆడంబరము
అభ్యర్థనము

మోహన
వసంత
కళ్యాణి

సందిగ్ధావస్థలోని పరిస్థితి
ఏకాంతము
అనూయ

ఈ పట్టికయేగాక ఆచార్య సాంబమూర్తిగారు ఈ ఆధ్యాత్మమునందే
క్వాచిత్కముగ తెలిపిన రాగములు వాటికి అనువగు రసములను, బిచ్చట
క్రొడీకరించుచున్నాను.

ముఖారి
శహన
కేదారరాగము
పున్నాగవరాళి
అహిరి
శంకరాభరణము
మోహన, తోడి
నాద నామక్రియ
పున్నాగవరాళి
ఘంటా
అరభి
అరాణా

కాంభోజి, కళ్యాణి
మధ్యమావతి
ఖమాన్

శోకము, విషాదము
భక్తితోకూడిన ఆవేశము, ఆనందము
ఆనందము
శోక విషాదములు
ఉత్తేజతము, ఉల్లాసము

అనేకరసములు
సామాన్య దుఃఖము
భరించ గలిగిన దుఃఖము
భరించలేని దుఃఖము
చిన్న కారణమువల్ల కోపము ప్రదర్శించుట
తీవ్రపరిస్థితులవల్ల కోపము
ప్రదర్శించుట
అనేక రసములను పోషించును
వ్యంగ్య విమర్శ
భక్తి, శృంగారము

D. కోలాశృష్ణమూర్తి - రాగ రసభావ వివేచనము

శ్రీ కోలాశృష్ణమూర్తి గారు తమ తులసీ జౌర్ త్యాగరాజుకా ప్రగీత్ కావ్య సంరచనాకా తులనాత్మక అధ్యయన్ అను పరిశోధన గ్రంథమున రాగములు అవి వ్యంజింపచేయురసములను తెలిపిరి అగ్రంథమునందలి అంశములను పట్టిక రూపమున ఇచ్చట ఇవ్వబడినది.

రాగములు

కేదార

కళ్యాణి

సారాస్వతి, ఖమాసు

భైరవి

అసావేరి

తోడి

బిలహరి

ఖరహరప్రియ

పంతువరాళి

భైరవి

సారంగ

జయంతశ్రీ

నాట

మారువా

పూర్వకళ్యాణి

బేహగ్

సారంగ

మలయమారుతము

రసములు - భావములు

కరుణ

శృంగారము, వీరము

సమస్తభావములు

శాంతము, శృంగారము, వీరము

వినయము, సంయోగము

విప్రలంభ శృంగారము

భక్తి, శృంగార, వీరములు

శృంగార, సంయోగ, వియోగములు

విప్రలంభము

శాంతము, భక్తి, వీరము, భేదము

శృంగారము

శాంతము, భక్తి, శృంగారము

స్వభావచంచలము

ప్రభోదాత్మకము

ఆదర్శ సంబోధము

వీర, సంయోగ శృంగారము

వీర సంయోగ శృంగారము

శృంగారము

విప్రలంభము

విభిన్న భావములు

మనస్సుచంచలత, స్తుతి

వీర రసము

E. తిరుమలరామచంద్ర-రాగరసభావవివేచనము

శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు తమ గ్రంథమగు “సాహితీ సుగతుని స్వగతం” నందు కొన్ని రాగములను, అవి వ్యజింపవేయు రసములను తెలిపిరి. ఆ అంశములను ఇచ్చట క్రోడీకరించితిని

రాగములు

ఆహిరి
గొళిపంతు
వరాళి
బేహగ్
సామ
కేదారగాళ, భైరవి
బిలహరి, మోహన
నీలాంబరి
ఖమాసు
ముఖారి, నాదనామక్రియ,
పున్నాగవరాళి, ఘంట
ఆరభి, అరాణా
కదన కుతూహలము
దేవగాంధారి
అనంద భైరవి

రసములు - భావములు

కరుణ
నిస్సహాయత, అశక్తత
భీభత్సము, అసహ్యము
అదృతము
శాంతము
భక్తి
సంతోషము, ఆనందము
వాత్సల్యము
భక్తి, శృంగారము
శోకము, కరుణ
ఆగ్రహము, అవేశము
ఆనందము, ఉత్సాహము
ప్రార్థన, అభ్యర్థనభక్తి
అధ్యాత్మ మనఃప్రవృత్తి
విరాగము, వైరాగ్యము.

F. పి. వేణుగోపాలరెడ్డి వివేచనము

నాట్యకళ అను పత్రిక యందు “రాగలక్షణము” అను వ్యాసమున శ్రీ పి. వేణుగోపాలరెడ్డిగారు కొన్ని రాగములను అవి వ్యంజింపజేయు రసములను తెలిపిరి. ఆ అంశములు పట్టిక రూపమున క్రిందనీయబడినవి. (తేదీ. మే. 1983 పుట)

భైరవి
భూపాలము
శ్రీరాగము
ఫలమంజరి
వసంత
మాళవము
బంగళా
నాటరాగము

రాధ
శృంగారము
బీభత్సము
కరుణ
హాస్యము
భయానకము
అద్భుతము
వీరము

ప్రధానభక్తి బేదములను బట్టి కృతుల వర్గీకరణ

A. దాస్యభక్తి

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
అటుకారాదనిబల్కు	మనోరంజని	"	1	22
అన్యాయము శాయకురా	కాపి	"	2	323
అపరాధముల మాన్పి అదుకోవయ్య	దర్పారు	"	3	106
అపరాధముల నోర్వ	ఓసాళి	"	1	17
అభిమాన మెన్నడుగల్గరా	కుంజరి	"	1	418
అభిమానము లేదేమిరాను	అంధాళి	"	3	372
అల్ల కల్లోల మాయెనమ్మా	సారాష్ట్ర	"	2	32
అడమోడి గలదేరామయ్య	చారుకేసి	"	3	271
అదయ శ్రీరఘవర	అహిరి	"	1	265
ఇదిదీనికు మేరగాదురా	పున్నాగవరాళి	"	1	165
ఇన్నాళ్ళవలె వింత సేయకే	తోడి	"	1	132
ఇన్నాళ్ళు దయరాకున్న	నారాయణగౌళ	"	3	381
ఇలలో ప్రణతార్చిహరుడగుచు	అరాణా	"	5	76
ఇంకా దయరాకుంటే	నారాయణగౌళ	"	3	381
ఇంకయోచనైతే	ఘంట	"	1	196
ఇంత తామసమైతే	సావేరి	"	1	308
ఇందుకా ఈతనువు	పున్నాగవరాళి	"	1	168
ఇందుకా పుట్టింబితివి	భైరవి	"	2	144
ఇందుకేమి సేతుశుమ్మ	వరాళి	"	5	389
ఈవరకు జూచినది	శంకరాభరణము	"	4	255
ఈన్నతావున	మంట	"	1	202
ఎటులకాపాడుదు	అహిరి	"	1	258
ఎటులబోతువో తెలియ	చక్రవాకము	"	2	26

త్యాగీ. త్యాగరాజు కీర్తనలు : మంబాళ జగన్నాథరావు.

	రాగము	త్యాగి.	సం.	పు.
ఎట్ల కనుగొందువో	ఘంట	"	1	204
ఎదుట నిలచితే	శంకరాభరణము	"	4	257
ఎన్నడో రక్షించితే	సౌరాష్ట్ర	"	2	71
ఎన్నడు జూతునో	కళావతి	"	2	20
ఎన్నాళ్ళు నీదోవజూతు	కాపి	"	2	327
ఎన్నాళ్ళూరకే యుందువో	పంతువరాళి	"	6	42
ఎవరితోనే దెల్పుదు	మానవతి	"	1	19
ఎవరి మాట విన్నావో	కాంభోజి	"	4	69
ఎవరురా నినువినాగతి	మోహన	"	6	276
ఎవరైనా లేరా పెద్దలిలలో	సిద్ధసేన	"	2	426
ఏటియోచనలు చేసేవురా	కిరణావళి	"	2	209
ఏ పాపము జేసితిరా	అరాణా	"	5	91
ఏమాన తిచ్చితివో	శహన	"	4	34
ఏమిదోవ బల్కుమా	సారంగ	"	6	326
ఏమి నేరమో నన్నుబ్రోవ	శంకరాభరణము	"	4	328
ఏరాముని నమ్మితిన్	వకుళాభరణము	"	1	254
ఏల నీదయ రాదు	అరాణా	"	5	59
ఏలరా శ్రీకృష్ణ	కాంభోజి	"	4	65
ఏవితముగానైనగాని నన్నేలుకో	శంకరాభరణము	"	5	272
ఎంతనుచు సైరింతు	యదుకులకాంభోజి	"	3	348
ఎంతపాపి	గౌళిపంతు	"	1	365
ఎందుకు దయరాదురా	తోడి	"	1	49
ఎందుకీ చలము	శంకరాభరణము	"	4	267
ఎందుకు పెద్దలవలెబుద్ధి	శంకరాభరణము	"	4	262
ఎందుదాగినాడో ఈడకు	తోడి	"	1	54
ఎందుకు నిర్దయ	హరికాంభోజి	"	3	299
ఎందు బాయ రాదయ	ధన్యాసి	"	1	208
ఎందుకో నీమనసుకరుగదు	కల్యాణి	"	6	223
ఒకసారి చూడగరాదా	కళావతి	"	2	23
ఒరుల నాడ కొనవలసినదేమి	శుద్ధసావేరి	"	2	226
ఒర జూపు చూసేది న్యాయమా	కన్నడ	"	3	249

	రాగము	త్యాక్తి.	సం.	పు.
ఓరమా రమణ రామా	కేదారం	„	5	296
ఓరాజీవాక్ష ఓరచూపులు	ఆరభి	„	5	49
ఓజగన్నాథాయని పిలవితే	కేదారగాళ	„	4	113
కన్నతండ్రి నాపై కరుణమానకే	దేవమనోహరి	„	2	418
కరుణ జూడవమ్మ	తోడి	„	1	33
కరుణ జూడవయ్య	సారంగ	„	6	342
కరుణా సముద్రరామకావలె	దేవగాంధారి	„	5	161
కర్మమే బలవంతమాయె	సావేరి	„	1	325
కలిగియుంటే కదాకలును	కీరవాణి	„	2	204
కంట జూడుమీ ఒకసారి	వాచస్పతి	„	6	157
కృష్ణజూచుటకు వేళరా	ఛాయాతరంగిణి	„	3	390
కృష్ణామాకేది దోవ	పున్నాగవరాళి	„	1	189
గతినీవని నేకోరివచ్చితి	తోడి	„	1	135
గట్టిగాను నను చేయిబట్టె	చేగడ	„	5	268
గారవింపరాదా గరుడగమన	ఘంటా	„	1	206
చలమేలరా సాకేతరామా	మార్గహిందోళ	„	3	109
చాలాకల్లలాడుకొన్న	ఆరభి	„	5	37
చెలిమిని జలజాక్షుని గంటే	యదుకులకాంభోజి	„	3	343
చేసిన దెల్ల మరచితివో	తోడి	„	1	76
తనమీదనే చెప్పకోవలె	భూషావళి	„	6	162
తనవారి తనములేదా	చేగడ	„	5	236
తులసి జగజ్జననీ	సావేరి	„	1	332
తెరతీయగరాదా	గాళిపంతు	„	1	362
తొలిజన్మమున చేయు	బిలహరి	„	5	178
తొలినేనుజేసిన పూజాఫలము	కోకిలధ్వని	„	4	172
తొలి నేజేసిన పూజాఫలము	శుద్ధబంగాళ	„	3	116
దయజూచుట కిదివేళరా	గానవారిధి	„	5	342
దయరానీ దయరానీ	మోహన	„	6	304
దయలేని బ్రతుకేమి	నాయకి	„	2	128
దరిదాపులే వేడితేదయరాదేమొ	సావేరి	„	1	334
దరిశనము సేయ నాతరమా	నారాయణగాళ	„	3	375

	రాగము	త్యాక్తి.	సం.	పు.
దాచుకోవలెనా దాశరథీ	తోడి	"	1	85
దినమణివంశ తిలక	హరికాంభోజి	"	3	313
దుడుకుగల నన్నేదొర	గాళ	"	1	399
ధర్మాత్మనన్నిపుడు	కేదారగాళ	"	4	97
నగుమోము గనలేని	అభేరి	"	3	132
నతజన పరిపాలకున	సింహేంద్రమధ్యమము	"	6	123
నన్ను బ్రోవ నీకింతతామసమ	ఆభోగి	"	3	140
నమ్మిన వారిని మరచేదిన్యాయమా	భైరవి	"	2	146
నాటి మాటమరచితివో	దేవక్రియ	"	3	155
నాడాడినమాట నేడుతప్పవలదు	జనరంజని	"	5	310
నాదుపై బలికేరు నరులు	మధ్యమావతి	"	3	39
నామొరలనువిని	ఆరభి	"	5	45
నామొరాలకింప వేమి	దేవగాంధారి	"	5	141
నాధాబ్రోవవే	భైరవి	"	2	157
నాయెడ వంచన సేయకురా	నభోమణి	"	6	8
నిజమైతే ముందరనిలు	భైరవి	"	2	152
నిన్ననవలసిన దేమిరామ	కల్యాణి	"	6	235
నిన్నాడనేల నీరజాక్ష	కన్నడ	"	4	389
నిన్నే నెరనమ్మినానురా	పంతువరాళి	"	6	45
నీకు తనకు ఋణఋణీభావము	బేగడ	"	5	254
నీకెవరి బోధన	శుద్ధసావేరి	"	5	229
నీకేదయరాక	నీలాంబరి	"	4	353
నీదయ రావలెగాక	తోడి	"	1	97
నీదయరాదా	వసంతభైరవి	"	1	270
నీదయగల్గుటేభాగ్యము	రీతిగాళ	"	2	293
నీదాసాను దాసుడని	హమిర్కల్యాణి	"	6	271
నీదుచరణములే	సింహేంద్రమధ్యమము	"	5	119
నీవేగానినన్నెవరుగాతురు	బిలహరి	"	5	202
నీవల్ల గుణదోషమేమి	కాపి	"	2	351
నీవేకన్నడ జేసితే	సౌరాష్ట్ర	"	2	74
నెనరుంచరా నాపైనిబాలా	సింహవాహిని	"	3	284

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
నేచేయు విచిత్రములు	నీలాంబరి	„	4	368
నేనెందు వెదకుదురాహరి	హరికాంభోజి	„	3	328
నేపొగడకుంటే నీకేమికొదవ	శుభపంతువరాళి	„	6	23
నీమొర బెట్టితే మదిలోన	తోడి	„	1	123
నోరేమిశ్రీరామ నిన్నాడ	వరాళి	„	5	386
పరాకు జేసిన నీకేమిఫలము	జుర్రూహుళి	„	1	249
పరాకు నీకేలరా రామ	కిరణావళి	„	2	212
పరితాపము గని యాడిన	మనోహరి	„	3	179
పరియాచకమా మాట	వనస్పతి	„	1	14
పలుకవ దేమినాదైవమా	పూర్ణచంద్రిక	„	5	283
పలుకవేమి పతితపావన	ఆరభి	„	5	30
పాలింతువో పాలించరావో	కాంతామణ	„	6	147
పాహిరామ చంద్రరాఘవ	యదుకులకాంభోజి	„	3	352
పెరుగుపాలు భుజించి	ఘంటా	„	1	194
ప్రారబ్ధంబిట్లుండగానొరుల	స్వరావళి	„	4	197
ప్రభోవ భారమారఘురామ	బహుదారి	„	4	200
భవసన్నతనాద	వరాళి	„	6	1
భక్తివిచ్ఛమియవే	శంకరాభరణము	„	4	332
భువిని దాసుండనే పేరానచే	శ్రీరంజని	„	3	189
మదిలోన యోచనబుట్టలేదా	కోలాహలము	„	5	285
మనవి వినుమా మరువ సమయమ	జయనారాయణి	„	3	202
మనసా యెటులోర్తునే	మలయమారుతము	„	2	10
మనసా శ్రీరామచంద్రునిదయలేక	మారరంజని	„	3	268
మరియాద గాదయా	భైరవము	„	2	89
మఱిమఱి నిన్నేమరువక	కాంభోజి	„	4	47
మాటాడవేమినాతో	నీలాంబరి	„	4	362
మాటిమాటికి దెప్పవలెనా	మోహన	„	6	306
మానములేదా తగిన వాడని	హమిర్కల్యాణి	„	6	268
మామవ రఘురామా	సారంగ	„	6	337
మారుబల్కుకున్నావేమిరా	శ్రీరంజని	„	3	192
మార్గమును తెలుపవే	కాంభోజి	„	4	81

	రాగము	త్యాక్తి.	సం.	పు.
మునుపే తెలియకపోయనా	బంగాళ	"	5	107
మున్నురావణ బాధ	తోడి	"	1	112
యుక్తముగాదునను	శ్రీ	"	3	17
యోచన కమలలోచన	దర్పారు	"	3	99
రఘువర నన్ను మరువతగునా	పంతువరాళి	"	6	50
రఘుపీర రణధీర రారా	ఖరహరప్రియ	"	2	274
రమారమణ భారమా	వసంతభైరవి	"	1	273
రార సీతారమణీ మనోహరి	హిందోళవసంతం	"	4	198
శరణు శరణనుచు	మధ్యమావతి	"	3	66
శ్రీజానకీ మనోహర	ఈశమనోహరి	"	4	224
శ్రీరఘువర సుగుణాలయ	భైరవి	"	2	129
శ్రీరామా పాదమా	అమృతవాహిని	"	2	192
శ్రీరామరామరామ శ్రీమనోహర	శహన	"	4	22
శ్రీరామారామా	సావేరి	"	1	347
సరిచేసి వేడుకజూసేది	తీవ్రవాహిని	"	6	31
సరివారిలో నీచాకచాలదా	ధిన్నషడ్జమము	"	1	235
సాకేత నికేత	కన్నడ	"	4	385
సాక్షి లేదనుచు సాధించకే	బంగాళ	"	5	113
సిగుమాలి నావలెధరన్వేరు	కేదారగాళ	"	4	128
సీతాపతి కావవయ్యా	శంకరాభరణము	"	4	343
సుగుణములే చెప్పుకొంటి	చక్రవాకము	"	2	1
క్షీరసాగర శయన	దేవగాంధారి	"	5	119
క్షణమై తిరుగ	ముఖారి	"	3	382
క్షేత్రపాలక క్షేమమొసగ	బిలహరి	"	5	206
రంగనాయకా రక్షింపవయ్య	శంకరాభరణము	"	4	346
రాకాశశివదన ఇంతపరాకా	టక్క	"	1	407
రామరామరామ నాపై	కల్యాణి	"	6	204
రామాలోభ మేలనను రక్షించు	దర్పారు	"	3	104
రామాసీతారామా	బలహంస	"	3	402
రామ సీతారామ సీతా	శంకరాభరణము	"	4	293
రామా నీవాదుకొందువో కనవో	కల్యాణి	"	6	239

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
రామారామ రామ సీతా	హస్సేని	"	2	401
రామా రామా రామా రామా	మోహన	"	6	297
రారా నన్నేలుకోర శ్రీరఘవీర	సారాష్ట్ర	"	2	68
రూకలు పదివేలున్న	తోడి	"	1	126
లేమిదెల్పు పెద్దలెవరులేరో	పావని	"	6	11
వరరాగ లయజ్ఞాలు తామనుచు	వెంచుకాంభోజి	"	4	227
వరాలందు కొమ్మనినాయందు	ఘుర్జరి	"	1	359
వేదపురీశ శోధనచేయకు	పూర్వీకల్యాణి	"	6	107

ప్రధాన భక్తి భేదములను బట్టి కృతుల వర్గీకరణ

B. మధురభక్తి

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
అడవారమెల్ల	యదుకుల కాంభోజి	..	3	360
ఇన్నాళ్ళు నన్నేలిందుకే	ఘంటా	..	1	191
ఇందుకేమి సేతుమమ్మ	వరాళి	..	5	389
ఏ నోము నోచితిమో	పున్నాగవరాళి	..	1	176
ఏమని వేగింతునే	హుస్సేని	..	2	393
ఎందు కౌగలింతురా	శుద్ధదేశి	..	3	227
ఓడను జరిపే ముచ్చట	సారంగ	..	6	339
కద్దనం వారికి కద్దుకద్దు	తోడి	..	1	62
కనులు తాకని పరకాంతల	కళ్యాణవసంతం	..	2	219
ఘుమ ఘుమ ఘుమ యని	సౌరాష్ట్ర	..	2	29
చల్లగ నాతో బల్కుమరామ	వేగవాహిని	..	2	6
చూతాము రారే	కాపి	..	2	332
చేతులారంగ శృంగారము	ఖరహరప్రియ	..	2	236
చేరరావదేమి రామయ్య	రీతిగాళ	..	2	281
తనయందే ప్రేమ యనుచు	భైరవి	..	2	154
నీ ముద్దు మోము జూప	కమలా మనోహరి	..	3	280
పలుకు కండ చక్కెరను గేరునే	నవరస కన్నడ	..	4	181
నాణనాథ చిరాన బ్రోవవే	శూలిని	..	5	338
రామా నీపై తనకు ప్రేమ	కేదారం	..	5	292
రామ రామ రామచంద్ర	ఘంటా	..	1	198
రామాభి రామ మనసు	ధన్యాసి	..	1	218
రామ రామ రామ సీతా	జంఝెటి	..	3	415
రార సీతా రమణీ మనోహర	హిందోళవసంతం	..	2	198
లావణ్యరామ కన్నుతార	పూర్ణ షడ్జమము	..	3	220

	రాగము	త్యాక్తి.	సం.	పు.
వద్ద యుండేదే బహుమేలు	వరా?	"	5	383
శృంగారిండుకొని వెడలిరి	సురటి.	"	4	150
శ్రీరామ జయరామ శృంగార	మధ్యమావతి	"	3	56
సామికి నరి జెప్పజాల	బేగడ	"	5	251

C. వాత్సల్య భక్త

	రాగము	త్యాక్తి.	సం.	పు.
కన కన రుచిరాకవకవసన	వరా?	"	5	358
జోజో రామ అనంద ఘన	రీతిగాళ	"	2	305
రామా రామా నీవారము	అనందభైరవి	"	2	176

అనుబంధము - 3 (Continuation)

ప్రధానభక్తి బేదములను బట్టి

కృతుల వర్గీకరణ

D. శాంతభక్తి

కృతి	రాగము	త్యా.కృ.	సం.	పు.
అడ్డ బలుకుదు విట్టబలుకుదు	అరాణా	త్యా. కృ.	5	81
అడిగి సుఖములెవ్వరనుభవించిరి	మధ్యమావతి	"	3	21
అనాధురును గాను రామనే	జింగ్లా	"	2	159
అదికాదు భజన మనసా	యదుకుల కాంభోజి	"	3	354
అనుపమ గుణాంబుధీయని	అరాణా	"	5	84
అనురాగము లేని మనసు జ్ఞానమురాదు	సరస్వతి	"	6	165
అప్పరామ భక్తి యెంతో గొప్పరా	పంతువరాళి	"	6	53
అభీష్టవరద శ్రీ మహా గణపతే	హంసధ్వని	"	5	307
అందుండగనే వేగ వచ్చెదనని నాపై	పంతువరాళి	"	6	56
అంబ నిన్ను నమ్మితి నంటే	ఆరభి	"	5	26
అమ్మ రావమ్మ తులశమ్మ నన్ను పాలింప	కల్యాణి	"	6	172
అమ్మా ధర్మసంవర్ధని ఆదుకోవమ్మా	అరాణా	"	5	87
అల కలల్లాడగ గని	మధ్యమావతి	"	3	25
అడుగు వరములనిచ్చెద	ఆరభి	"	6	352
అవతారమెందుకు	హరికాంభోజి	"	3	335
అనంద సాగరమిదని దేహము	గరుడధ్వని	"	4	374
అనంద మానంద మాయె	భై రవి	"	2	98
అసద్బాంధవుడు హరి	సావేరి	"	1	351
ఆరగింపవే పాలారగింపవే	తోడి	"	1	25
ఇక కావలసిన దేమి మనసా	బలహంస	"	3	393
ఇతర దై వములవల్ల ఇలను సౌఖ్యమా	భాయాతరంగిణి	"	3	386
ఇదే సమయమురా ఇనకుల తిలకా	భాయానాటి	"	5	325
ఇదే భాగ్యము కాకేమియున్నదిరా	కన్నడ	"	4	381
ఇన్నాళ్ళవలె వింతసేయకే నీవాడ	తోడి	"	1	132

కృతి	రాగము	త్యా.కృ. సం.	పు.
ఇపుడైన దలచినారా	ఆరభి	5	14
ఇంతకన్నానందమేమి ఓ రామ	బిలహరి	5	166
ఇంతకన్న దెబ్బతరమా	సావేరి	1	306
ఇంతనుచు వర్ణింప తరమా	గుండక్రియ	1	356
ఇంత భాగ్యమని నిర్ణయింప	పున్నాగవరాళి	1	170
ఇంత సౌఖ్యమని నే చెప్పజాల	కాపి	2	354
ఇందుకా ఈ తనువును	ముఖారి	2	357
ఈ మేనుకలిగినంగుకు సీతారామ	వరాళి	6	5
ఈ వసుధ నీవంటి దైవము	శహన	4	1
ఈశ పాహిమాం జగదీశ	కళ్యాణి	6	220
ఈపచారములను చేకొనవయ్య	చైరవి	2	101
ఈపచారము చేసేవారున్నారని	చైరవి	2	105
ఈయ్యాల లూగవయ్యా శ్రీరామ	నీలాంబరి	4	356
ఈరకే కల్గినా రాముని భక్తి	శహన	4	27
ఈండేది రాముడొకడు	హరికాంభోజి	3	291
ఎటులైన భక్తి వచ్చుటచే	సామ	4	234
ఎట్లా దొరికితివో రామ	వసంత	1	315
ఎన్నగ మనసుకు రాని	నీలాంబరి	4	350
ఎన్నాళ్ళు తిరిగేది	మాళవశ్రీ	2	312
ఎవరని నిర్ణయించిరిరా	దేవామ్మత వర్షిణి	2	421
ఎవరికై అవతారమెత్తితివో	దేవమనోహరి	2	407
ఎవరిచ్చిరిరా శర చాపములు	మధ్యమావతి	3	28
ఎవరు తెలియగ వొయ్యేరు	తోడి	1	37
ఎవరు తెలియగవొయ్యేరు	పున్నాగవరాళి	1	173
ఎవరు మనకు సమానమిలలో	దేవగాంధారి	5	131
ఎవ్వరే రామయ్య నీసరి	గాంగేయ భూషిణి	5	328
ఏటి జన్మమిది హేరామ	వరాళి	5	391
ఏ తావున నేర్చితివో రామ	యదుకుల కాంభోజి	3	339
ఏ తావునరా నిలకడ నీకు	కళ్యాణి	6	175
ఏ దారి సంచరింతురా ఇక బల్కరా	కాంతామణి	6	144

	రాగము	తాళి.	సం.	పు.
ఏది నీ బాహు బల పరాక్రమము	రాగి	"	2	329
ఎనాటి నోము ఫలమో	భైరవి	"	2	109
ఏ వనికై జన్మించితిని నీవెంచ	అసావేరి	"	1	148
ఏమని పొగడుదురా శ్రీరామ	వీరవసంతము	"	3	264
ఏమని మాట్లాడితివో రామ	తోడి	"	1	41
ఏమనిన్నెర నమ్ముకొందు	సారాష్ట్ర	"	2	65
ఏమిజేసితేనేమి శ్రీరామస్వామి	తోడి	"	1	45
ఏమేమో తెలియక బలికేరు	సారాష్ట్ర	"	2	60
ఏమందునే విచిత్రమును ఇలలో	శ్రీమణి	"	1	8
ఏల తెలియలేరో రామ	దర్పారు	"	3	74
ఏలావతార మెత్తుకొంటివో	ముఖారి	"	2	360
ఏ వరమడుగుదురా శ్రీరామ	కళ్యాణి	"	6	182
ఏహిత్రి జగదీశ శంభోమాం పాహి	సారంగ	"	6	330
ఎంతసుచు వర్ణించునే	సారాష్ట్ర	"	2	62
ఎంత ముద్దో ఎంత సాగసో	చిందుమాలిని	"	2	17
ఎంతని నే వర్ణించును శబరీ	ముఖారి	"	2	364
ఎంత నేర్చిన ఎంత జూచిన	ఉదయ రవిచంద్రిక	"	2	169
ఎంత వేడుకొందు	సరస్వతి మనోహరి	"	3	412
ఎంతరాని తనకెంత పోని	హరికాంభోజి	"	3	295
ఎంత భాగ్యము మాపాల గల్గితివి	సారంగ	"	6	333
ఎందరో మహానుభావులు	శ్రీరాగము	"	3	1
ఎందుకో వాగా తెలియదు	మోహన	"	6	300
ఎందుండి వెడలితివో	దర్పారు	"	3	83
ఎందుకు నిర్దయ	హరి కాంభోజి	"	3	299
ఒక మాట ఒక బాణము	హరికాంభోజి	"	3	304
ఒరులనాడు కొనవలసినదేమి	శుద్ధసావేరి	"	5	256
ఓ రామ ఓరామ ఓంకార రామ	అరభి	"	5	12
ఓ రామ రామ సర్వోన్నత	నాగ గాంధారి	"	2	173
ఓ రంగశాయి పిలిచితే	కాంభోజి	"	4	38
ఓ ధవళేశ్వర పరాత్పర	నాటికురంజి	"	4	165

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
కట్టజేసినావొ రామ	అరాణా	„	5	97
కదతీర రాదా మనసా	తోడి	„	1	59
కదలేవాడు గాదే	నారాయణగౌళ	„	3	378
కనుగొను సౌఖ్యము కమలజునికైన	నాయకి	„	3	125
కనుగొంటిని శ్రీరాముని	బిలహరి	„	5	169
కన్నతల్లి నీవు నా	సావేరి	„	1	310
కమలభవుడు వెడలె	కళ్యాణి	„	6	227
కమలాప్తకుల కలశాబ్ది చంద్ర	బృందావన సారంగ	„	3	151
కరుణ ఏలాగంటే	వరాళి	„	5	367
కరుణాజలధీ దాశరథీ	కేదారగౌళ	„	4	117
కరుణా జలధే దాశరథీ	నాదనామక్రియ	„	1	414
కలి నరులకు మహిమలు	కుంతలవరాళి	„	4	87
కలశ వార్ధిశాంతతం	రత్నాంగి	„	1	5
కలుగునా పదనీరజసేవ	పూర్ణలలిత	„	2	95
కళల నేర్చిన మున్నుజేసిన	దీపకం	„	6	86
కాలసంహార కరుణాకర	సౌరాష్ట్ర	„	2	77
కాలశూరణ మేలరా	శుద్ధ సావేరి	„	5	219
కారుబారు సేయువారు	ముఖారి	„	2	368
కారు వేల్పులు నీకు సరి	కళ్యాణి	„	6	230
కాసిచ్చేది గొపా	గౌళిపంతు	„	1	367
కుల బిరుదును ప్రోచుకొమ్ము	దేవ మనోహరి	„	2	414
కువలయ దళనయన	నాటికురంజి	„	4	158
కొనియాడే దయ వెలకు	కోకిలధ్వని	„	4	169
కొలువై యున్నాడే కోదండపాణి	దేవగాంధారి	„	5	157
కొలువై యున్నాడే కోదండపాణి	భైరవి	„	2	138
కొలువమరెగదా	తోడి	„	1	67
కోటి నదులు ధనుష్కోటిలో	తోడి	„	1	73
కోరివచ్చితి నయ్య	బిలహరి	„	5	200
కోరి సేవింప రారె	ఖరహరప్రియ	„	2	222
కృతపురి క్షేత్ర గిరిశ	మలయమారుతం	„	2	14

	రాగము - తాళము.	సం.	పు.
కృపాల వాల కరాధర	నాదవరాగిణి	" 3	172
గతమోహశ్రీత పాలా	శంకరాభరణము	" 4	270
గతి నీవని నే కోరివచ్చితి	తోడి	" 1	135
గానమూర్తే శ్రీకృష్ణ	గానమూర్తి	" 1	11
గిరిపైన నెలకొన్న రాముని	శహన	" 4	6
గిరిరాజ సుతా తనయా	బంగాళ	" 5	110
గీతార్థము సంగీతార్థము	సురబి	" 4	138
గురు లేక ఎటువంటి	గౌరీ మనోహరి	" 3	257
గ్రహబలమేమి	రేవగుప్తి	" 1	296
గంధము పుయ్యరుగా	పున్నాగపరాశి	" 1	178
జ్ఞానమొసగరాదా	పూర్వ కల్యాణి	" 6	103
చక్కని రాజ మార్గ	ఖరహరప్రియ	" 2	225
చనితోడి తేవే ఓ మనసా	హరికాంబోజి	" 3	307
చల్లగ నాతో బల్కుమి	వేగ వాహిని	" 2	6
చల్లరే రామ	అహిరి	" 1	261
చిన్ననాడే నా చేయి బట్టితివి	కళానిధి	" 2	314
చిత్ర రత్నమయ శేష తల్ప	ఖరహరప్రియ	" 2	233
చూడరె చెలులార	పంతువతాశి	" 6	69
చూతాము రారె సుదతులార	అరభి	" 5	18
చెడె బుద్ధి మానురా ఇది	అరాణా	" 5	100
చంద్రశేఖరా హారా	బేగడ	" 5	272
చింతిస్తున్నాడే యముడు	ముఖారి	" 2	386
చెంతనే నదా యుంచుకో	కుంతలవరాశి	" 4	90
జగదానంద కారక	నాట	" 5	345
జనక జానమేత	సావేరి	" 1	314
జయ జయ సీతారాం	సావేరి	" 1	327
జయ జయ శ్రీ రఘురాం	గౌరి	" 1	382
జయ మంగళం	ఘంటా	" 1	200
జయ మంగళం	నాదనామక్రియ	" 1	416
జయ మంగళం నిత్యశుభ	మోహన	" 6	317

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
జానకీ నాయక నీకు	ధన్యాసి	"	1	230
జానకీ రమణ	శుద్ధసీమంతిని	"	1	238
తనయుని బోవ జనని	బైరవి	"	2	112
తత్వ మెరుగ తరమా	గరుడ ధ్వని	"	4	371
తనలోనే ధ్యానించి	దేవగాంధారి	"	5	139
తనవారి తనము లేదా	బేగడ	"	5	236
తప్పగనే వచ్చునా తనువై తే	శుద్ధ బంగాళ	"	3	275
తల్లిదండ్రులు గలపేరు	బలహంస	"	3	396
తవ దాసోహం తవ దాసోహం	పున్నాగవరాళి	"	1	180
తీరునా నాలోని దుగ్ధ	సావేరి	"	1	329
తులశమ్మ మా యింట	దేవగాంధారి	"	5	127
తులసీ దళములచే	మాయామాళవగౌళ	"	1	276
తులసి జగజ్జననీ	సావేరి	"	1	232
తులసి బిల్వమల్లికాది	కేదారగౌళ రాగము	"	4	93
తెలిసి రామ చింత	పూర్ణచంద్రిక	"	5	276
తెలియ లేరు రామ భక్తి	ధేనుక	"	1	232
దయ సేయవయా సదయ	యదుకుల కాంభోజి	"	3	365
దరిని తెలుసుకొంటి	శుద్ధసావేరి	"	5	209
దరిశించుట తెలిసెనురా	మోహన	"	6	319
దర్శనము సేయ నా తరమా	కేదారగౌళ	"	4	121
దశరథనందన	సావేరి	"	1	337
దాశరథీ నీ ఋణముదీర్చ	తోడి	"	1	88
దాశరథే దయాః ధే	కోకిల ప్రియ	"	1	251
దినమే సుదినము ఈశ్వర	లతాంగి	"	6	153
దీర జనావన శ్రీరామ	భూపాల	"	1	146
దుర్మార్గచరాధముల	రంజని	"	6	133
దేవదామ రామ మహాదేవ	సౌరాష్ట్ర	"	2	34
దేవ శ్రీ తపస్వీర్ధపురనినాస	మధ్యమావతి	"	3	61
దేవాది దేవ సదాశివ	సింధూరామక్రియ	"	1	387
దేవి తులశమ్మ బ్రోచుటకు	మాయమాళవగౌళ	"	1	280

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
దేహి తవ పద భక్తిం	మధ్యమావతి	"	3	58
దొరకునా యని	తోడి	"	1	91
దొరకునా ఇటువంటి సేవ	బిలహరి	"	5	182
ద్వైతము సుఖమా	రీతిగాళ	"	5	287
ధరను నీ సరి దైవము	వరాళి	"	5	370
ధ్యానమె వరమైన గంగ స్నానము	ధన్యాసి	"	1	210
దండము పెట్టెనురా	బిలహంస	"	3	412
నగుమోము గలవాని	మధ్యమావతి	"	3	37
నడచి నడచి చూచెదరయ్యా	ఖరహరప్రియ	"	2	241
నను పాలింప నడచి వచ్చితివో	మోహన	"	6	281
నన్ను గన్న తల్లి నా భాగ్యమా	సింధుకన్నడ	"	4	175
నన్ను బోవ కను విడువను	శంకరాభరణము	"	4	311
నమో నమో రాఘవాయ	దేశిక తోడి	"	1	187
నరసింహో నను బోవవే	బిలహరి	"	5	190
నమ్మకనే మోసపోదు	సావేరి	"	1	339
నమ్మి వచ్చి యున్న నన్ను	కల్యాణి	"	6	187
నవనీత చోర దేవకీ వసుదేవ	జంఘాటి	"	3	418
నళిన లోచన నీవుగాక	మధ్యమావతి	"	3	33
నా జీవాధారా నానోము ఫలము	బిలహరి	"	5	194
నాదతను మనిశం శంకరం	చిత్త రంజిని	"	3	159
నాధలోలుపై బ్రహ్మానంద	కళ్యాణ వసంతం	"	2	216
నాదసుధా రసం బిలను	ఆరభి	"	5	21
నాదు పై బలికేరు	మధ్యమావతి	"	5	39
నాదోపాసన చే	బేగడ	"	5	241
నా పాలి శ్రీరామ	శంకరాభరణము	"	4	321
నామ కుసుమములు	శ్రీ రాగము	"	3	13
నారద గాన లోల	అరాణా	"	5	63
నారద గురు స్వామి	దర్బారు	"	3	79
నారద ముని వెడలిన	పంతువరాళి	"	6	72
నారాయణ హరి నారాయణ	యమునాకళ్యాణి	"	6	253

	రాగము	త్యా.కీ.	సం.	పు.
నిజముగ నీమహిమలుదెల్పు	శహన	"	4	13
నిజమర్మములను తెలిసిన	ఉమాభరణం	"	4	178
నిత్యరూప ఎవరి పాండిత్యము	కాపి	"	2	335
నిధిచాల సుఖమా	కల్యాణి	"	6	196
నినుబాసి యెట్లాయుండురో	విలహంస	"	3	399
నినువినా నామదెందు	నవరసకన్నడ	"	4	184
నినువినా సుఖము గాన	తోడి	"	1	93
నిన్నే నెర నమ్మినాను	ఆరభి	"	5	32
నిన్నే భజన సేయువాడన	నాట	"	5	355
నిరవధి సుఖదా నిర్మలరూప	రవిచంద్రిక	"	4	187
నీకుసరి యెవరురా	మణిరంగు	"	3	210
నీ తెలియక పోయిన	అనందభైరవి	"	2	180
నీ చిత్తము నిర్మలమని	ధన్యాసి	"	1	214
నీ చిత్తము నా భాగ్యము	విజయవసంతం	"	6	110
నీ దయచే రామ నిత్యానందుడ	యదుకులకాంభోజీ	"	3	344
నీ దయ గల్గుటే భాగ్యమని	రీతిగౌళ	"	2	293
నీ పరాక్రమము ఎవరికున్నదయ్య	షణ్ముఖప్రియ	"	6	116
నీ పదపంకజములను	బేగడ	"	5	257
నీ భక్తి భాగ్య సుధానిది	జయమనోహరి	"	3	162
నీ భజన గాన రసికుల	నాయకి	"	3	122
నీలకంఠం నిరంజన	అభోగి	"	3	148
నీ సరిసాటి ఎవరులేరనుచు	హేవతి	"	6	127
నీ వాడనేగాన	సారంగ	"	6	322
నీవేరా కులధనము	బేగడ	"	5	246
నీ వంటి దైవము షడానన	తోడి	"	1	102
నీపంటి దైవము నేగాన	భైరవి	"	2	116
నీవు బోవవలె నను	సావేరి	"	1	319
నెన రుంచినాను అన్నిటికి	మాళవి	"	4	193
నేరమా రామానీకిది	సౌరాష్ట్ర	"	2	36
పట్టి విడువరాదు	ఖరహరప్రియ	"	2	263

	రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
పతికిహార తీరే భామలందరు	ఆరభి	„	5	52
పతికి హారతీరే	సురటి	„	4	156
పదవి నీ సద్భక్తి గల్గియుండుటే	సాళగ భైరవి	„	3	175
పరబ్రహ్మనే పతియని	ఖరహరప్రియ	„	2	278
పరమపావన గుణశాలి	వంతువరాళి	„	6	48
పరమాత్ముడు వెలిగేముచ్చలు	వాగధీశ్వరి	„	5	331
పరలోక భయములేక	మందారి	„	6	83
పరలోక సాధనమే	పూర్వీకల్యాణి	„	6	96
పరాముఖ మేలరా	సురటి	„	4	134
పరాశక్తి మనుపరాదనాపై	సావేరి	„	1	341
పరిపాలయదాశరధేరామ	దర్బారు	„	3	87
పరిపాలయహంకోదండపాణె	దర్బారు	„	3	89
పరిపాలయ పరిపాలయ	రీతిగౌళ	„	2	296
పరిపూర్ణ కామాభావమును	పూర్వీకల్యాణి	„	6	100
పరిపూర్ణ కామా సరిలేనివాడ	హంసభృమరి	„	6	130
పరులను వేడను పతితపావనుడ	చిలహంస	„	3	406
పవమాన సుతులు చిట్టు	సౌరాష్ట్ర	„	2	58
పాలయ శ్రీరఘు వీర	దేవగాంధారి	„	5	145
పాహి కల్యాణరామ	ఉన్నాగవరాళి	„	1	182
పాహి కల్యాణరామ	కాపి	„	2	349
పాహి పరమాత్మనతతం	వరాళి	„	5	375
పాహి పాహి దీనబంధో	సౌరాష్ట్ర	„	2	42
పాహిమాం హరే మహానుభావ	సౌరాష్ట్ర	„	2	40
పాహి రమారమణ	వరాళి	„	5	373
పాహి రామచంద్ర	శంకరాభరణ	„	4	275
పాహిరామ రామయనుచు	ఖరహరప్రియ	„	2	246
పాహిరామ దూత జగత్పాణి	షడ్విధమార్గిణి	„	6	28
పాహిమాం శ్రీరామచంద్ర	కాపి	„	2	339
పుష్పపుర నివాస భీషణ	వసంత	„	1	378
పూలపాన్ము	అహిరి	„	1	264

	రాగము	తా.శ్రి.	పం.	పు.
మేరిడి నిన్ను పెంచినవారే	భరహరప్రియ	"	2	272
వృక్కలనిలబడి	భరహరప్రియ	"	2	248
ప్రొద్దు పొయ్యేని శ్రీరాముని	తోడి	"	1	105
ఫణి పతి శాయీ మాంసాహి	ఝంకారధ్వని	"	2	92
పంచనదీశ పాహిమాంహర	గౌరీ మనోహరి	"	3	260
బడలిక దీర పవ్వళించవే	రీతిగౌళ	"	2	307
బలము కులము	సావేరి	"	1	343
బాగాయెనయ్యా నీహయలెంతో	చంద్రజ్యోతి	"	6	17
బంటు రీతి కొలుపు	హంసనాదం	"	6	136
బాలే బాలేందు భూభణి	రీతిగౌళ	"	2	302
బుద్ధిరాదు బుద్ధిరాదు	శంకరాభరణము	"	4	277
బ్రహ్మశిర భండనము	కల్యాణి	"	6	248
బ్రంచావన లోల గోవింద	తోడి	"	1	109
బ్రోచేవారెవరె	శ్రీరంజని	"	3	186
భక్తుని చారిత్రము	బేగడ	"	5	264
భజన సేయరాదా	అరాణా	"	5	67
భజన సేయవే	కల్యాణి	"	6	192
భజరే రఘువీరం	కల్యాణి	"	6	202
భజన సేయు మార్గము	నారాయణి	"	4	207
భజన పరులకేల	సురటి	"	4	142
భజరామం సతతం	హుసేని	"	2	405
భజరే మానస	కన్నడ	"	4	377
భవంత నాహృదయమున	మోహన	"	6	287
బిజ్జటన వేషము నీకేలనయ్య	సురటి	"	4	153
భువిని దాసుడనే పేరాసచే	శ్రీరంజని	"	3	189
మనవి నాలకించరాదటే	నళినకాంతి	"	3	288
మనసా మన సామర్థ్యమేమి	వర్ధని	"	1	241
మనసా శ్రీరామచంద్రుని	ఈశమనోహరి	"	4	221
మనసు నిల్పశక్తి లేకపోతే	అభోగి	"	3	145
మనసులోని మర్మమును	హిందోళ	"	2	166

	రాగము	త్యా.కీ.	సం.	పు.
మనసు విషయ నట విటుల	నాటకురంజి	"	4	158
మనసు స్వాధీనమైన	శంకరాభరణము	"	4	285
మరకత మణివర్గ	వరాళి	"	5	377
మరచే వాడనా రామనిన్ను	కేదారం	"	5	288
మరువకురా నవమన్మథ	దేవగాంధారి	"	5	147
మరియాద గాదురా	శంకరాభరణము	"	4	280
మరుగేలరా ఓరాఘవా	జయంత శ్రీ	"	2	195
మహిత ప్రవృద్ధ శ్రీమతి	కాంభోజి	"	4	75
మహిమ దక్కించుకో	బుంషభస్మయ	"	6	150
మాకులమున కిహపర	సురటి	"	4	147
మాకేలరా విచారము	రవిచంద్రిక	"	4	190
మాకానకీ చెట్టబట్టగా	కాంభోజి	"	4	57
మానస సంచరరే	పున్నాగవరాళి	"	1	184
మాపాల వెలసిజక	అసావేరి	"	1	151
మామవ సతతం	జగన్మోహిని	"	1	393
మారవైరి రమణీ	నాసికాభూషణి	"	6	345
మారామవ ప్రసాదికి జయ	కేదారగౌళ	"	4	107
మారుబల్క కున్నావేమిరా	శ్రీరంజని	"	3	192
ముచ్చట బ్రహ్మచులకు	మధ్యమావతి	"	3	63
ముద్దుమోము	సౌరాష్ట్ర	"	2	80
మునుపే తెలియక	బంగళ	"	5	107
ముమ్మూర్తుల గుమిగూడి	అరాణా	"	5	71
మురిపెము గలిగెగద	ముఖారి	"	2	389
మేరు జూసి మోసపోకు	నరసాంగి	"	3	275
మే సమాన దీరవరద	మాయామాళవగౌళ	"	1	285
మేలుకోవయ్యరామ	బౌళి	"	1	396
మేలుకోదయానిధి	సౌరాష్ట్ర	"	2	56
మేలు మేలు రామ	సౌరాష్ట్ర	"	2	44
మోసపోకు వినవే	గౌళిపంతు	"	1	372
మోసానరామ ముఖజిత	మోహన	"	6	291
మోక్షము గలదా	సారమతి	"	2	184

	రాగము	త్యాక్తి.	సం.	పు.
మృత్యుంజయ కృపాకర	దేవమనోహరి	"	2	411
మృదుభాషణ నతవిభీషణ	మారువ ధన్యాసి	"	2	317
ముందు వెనుక ఇరుప్రక్కల	దర్బారు	"	3	92
యజ్ఞాదులు సుఖమనువారికి	జయమనోహరి	"	3	165
రఘునాయకా నీపాదయుగ	హంసధ్వని	"	5	299
రఘునందన రఘునందన	కేదారగాళ	"	4	99
రఘుపతే రామరాక్షసభీమ	శహన	"	4	17
రఘునందన రాజమోహన	శుద్ధదేశి	"	3	231
రఘువీర రణధీర	ఖరహరప్రియ	"	2	274
రమారమణ రారా	శంకరాభరణము	"	4	489
రమించు వారెవరురా	సుపోషిణి	"	4	219
రక్షబెట్టరే దొరకు	భైరవి	"	2	135
రక్షింపవే శ్రీరజతగిరి	మాయామాళవగాళ	"	1	293
రాగరత్న మాలికచే	రీతిగాళ	"	2	298
రాగసుధారస పానము	అందోళిక	"	3	368
రాజువెడలె చూతాము	తోడి	"	1	129
రానిది రాదు సురాసురులకైన	మణిరింగు	"	3	206
రామకథా సుధారస	మధ్యమావతి	"	3	44
రామచంద్ర నీదయ	సురటి	"	4	145
రామనన్ను బోవరా	హరికాంభోజి	"	3	317
రామదైవమా	సురటి	"	4	131
రామనామము జన్మరక్షక	అరాణా	"	5	104
రామనాణ త్రాణశౌర్య	సావేరి	"	1	300
రామభక్తి సామాజ్యము	శుద్ధబంగాళ	"	3	119
రామనామ భజరే	మధ్యమావతి	"	3	42
రామానీవేగాని నన్ను	నారాయణి	"	4	204
రామయేవ దైవతం	బిలహంస	"	3	404
రామరామ రామలాలి	శహన	"	4	32
రామసమయము బ్రోవ	మధ్యమావతి	"	3	10
రామశ్రీరామ జయరామ	వరాళి	"	5	381

	రాగము	త్యాగి.	సం.	పు.
రామకృష్ణ రామకృష్ణయనరే	గౌళిపంతు	"	1	370
రామశ్రీ రామలాలి	శంకరాభరణం	"	4	323
రామాభి రామా	సావేరి	"	1	345
రామరామ గోవిందా	సారాష్ట్ర	"	2	46
రామా కోదండరామ	భైరవి	"	2	123
రామాకోదండరామా	ఖరహరప్రియ	"	2	266
రామ నీ సమానమెవరు	ఖరహరప్రియ	"	2	252
రామపాహి మేఘశ్యామపాహి	కాపి	"	2	345
రామరామరామ మాంపాహి	యమునాకళ్యాణి	"	6	256
రామారఘుకుల జలనిధి	కాపి	"	2	341
రామానిన్నే నమ్మినాను	హుస్సేని	"	2	395
రామానిను నమ్మినవారము	మోహన	"	6	310
రామా నీయెడ ప్రేమ	ఖరహరప్రియ	"	2	256
రామానిను వినానను	శంకరాభరణము	"	4	291
రాముని పురుషకనే ఓమనసా	కేదారగౌళ	"	4	115
రారామాయింటిదాకా	అసావేరి	"	1	154
రారాఘణేశయన	హరికాంభోజి	"	3	332
రారా రఘువీర వెంట రారా	అరాణా	"	5	79
రామా నిన్నే నమ్మినాను	హుస్సేని	"	2	395
రే మానస	తోడి	"	1	115
రామం భజే హంసదా	చక్రవాకము	"	2	4
లలితే ప్రవృద్ధే శ్రీమతి	భైరవి	"	2	125
లక్ష్మణములు గల శ్రీరాముని	శుద్ధసావేరి	"	5	222
లాలి లాలయ్య లాలి	కేదారగౌళ	"	4	109
లాలి యూగవే మాపాలి	నీలాంబరి	"	4	359
లాలీ లాలియని యూవేరా	హరికాంభోజి	"	3	321
లీలాగానం జూచే కులశీలుల	దుంధుబి	"	6	39
లేకనా నిన్ను జుట్టుకొన్నాను	అసావేరి	"	1	157
లోకావన చతుల పాహిమాం	బేగడ	"	5	232
వచ్చును హరి నిన్నుజూడ	కళ్యాణి	"	6	206
వరదరాజ నినుకోరి	స్వరభూషిణి	"	3	253

	రాగము	త్యా.రీ.	సం.	పు.
వరచా సవనీతాళ పాహి	రాగ సంజరం	"	4	214
వరనారద స్మరణానందము	విజయశ్రీ	"	6	35
వరమైన నేత్రోత్సవము	భరణి	"	1	411
వరలీల గానలోల	శంకరాభరణము	"	4	299
వరశిఖి వాహన వారిజలోచన	సంప్రదీపం	"	2	83
వద్దనేవారు లేరు	షణ్ముఖప్రియ	"	6	113
వల్లగాదనక సీతావల్లభ	శంకరాభరణము	"	4	295
వాచామ గోచరమే	కైకవళి	"	6	139
వాడేరాదై వము మనసా	పంతువరాళి	"	6	59
వారిజనయన నీవాడను	కేదారగౌళ	"	4	101
వారిధి నీకు	తోడి	"	1	116
వాసుదేవ వరగుణ	బిలహరి	"	5	175
వాసుదేవయని	కళ్యాణి	"	6	244
విడజాలదురా నామనసు	జనరంజని	"	5	314
విడెము సేయవే	ఖరహరప్రియ	"	2	267
విధిఏమి చేయుదురా	పంతువరాళి	"	6	80
విధి శక్రాదులు దొరకునా	యమునాకళ్యాణి	"	6	258
విధులకు మ్రొక్కెద	మాయామాళవగౌళ	"	1	287
వినతాసుత వాహన	జయంత సేన	"	3	234
వినతాసుత వాహనుడై	హరికాంభోజి	"	3	323
వినతాసుత రారా	హుస్సేని	"	2	399
విననానగొని యున్నానురా	ప్రతాపవరాళి	"	4	210
వినయమునను కౌశికుని	సౌరాష్ట్ర	"	2	48
వినరాదా నామనవి	దేవగాంధారి	"	5	149
వినవే ఓమనసా వివరంబుగ	వివర్ధని	"	5	116
వినాయకునివలెను బోవవె	మధ్యమావతి	"	3	49
విరాజ తురగ రాజేశ్వర	బలహంస	"	3	409
విష్ణువాహనుండి దిగో వెడలె	శంకరాభరణము	"	4	336
వెడలెను కోదండపాణి	తోడి	"	1	30
వేణుగాన లోలనిగన	కేదారగౌళ	"	4	109

రాగము	త్యాగీ.	సం.	పు.
వేదవాక్యమని యెంచిరి	మోహన	6	314
వేరెవ్వరేగతి వేమారులకు	సురటి	4	127
వందనము రఘునందన	శహన	4	24
వెంకటేశ నిను సేవింప	మధ్యమావతి	3	52
శరశర శమరై కశూర	కుంతలవరాళి	4	85
శశివదన భక్తజనావన	చంద్రజ్యోతి	6	14
శాంతము లేక సౌఖ్యములేదు	సామ	4	230
శివశివశివ యనరాద	పంతువరాళి	6	65
శివాపరాధము సేయరాదు	సామ	4	238
శివేపాహిమాం అంబికే	కల్యాణి	6	213
శోభిల్లు సప్తస్వర	జగన్మోహిని	1	389
శంకర గురువరుల పంకజములు	శంకరాభరణము	4	339
శంభో శివశంకరా	శంకరాభరణము	4	302
శంభో మహాదేవ	పంతువరాళి	6	62
శోభానే శోభానే	పంతువరాళి	6	67
శ్యామసుందరాంగ	ధన్యాన	1	222
శ్రీకాంతనీయెడబలాతిబల	భవప్రియ	6	20
శ్రీగణనాథ భజామృహం	కనకాంగి	1	1
శ్రీగణపతిని సేవించరారె	సౌరాష్ట్ర	2	52
శ్రీజనక తనయై శతకమలా	కలకరి	1	247
శ్రీనారద నరనీరుహ భృంగ	కానడ	5	237
శ్రీనారదముని గురురాయగంటి	భైరవి	2	149
శ్రీనారసింహ మాంపాహి	ఫలమంజరి	3	218
ప్రపతే నీపదచింతనే	నాగస్వరావళి	4	252
శ్రీవప్రియ సంగీతోపాసన	అరాణా	5	55
శ్రీమానినీ మనోహరా	పూర్ణషడ్జమము	3	223
సదాభజింపవె సదాశివుని	తోడి	1	143
సదాపందిని తలతురుగదరా	గంభీరవాణి	5	325
సనాతనా పరవపావనా	ఫలమంజరి	3	215
సమయము దెలసి పుణ్యము	అసావేరి	1	160

	రాగము	తాళి.	సం.	పు.
సమయము యేమరకేమనసా	కల్పడ	"	1	245
సముఖాన నిల్వగల్గునా మనసా	కోకిలవరాళి	"	2	201
సరససామదాన భేదదండ	కాపినారాయణి	"	4	248
సరసీరుహనయనే	అమృతవర్షిణి	"	6	348
సరసీరుహననారామ	ముఖారి	"	2	378
సరియెవ్వరేశ్రీజానకినీ	శ్రీరంజని	"	3	197
సర్వలోక దయానిధే	హుస్సేని	"	2	403
సర్వాంతర్యామి నీవనే	భైరవి	"	2	131
సాగరుండ వెడలెనిదో	యమునాకళ్యాణి	"	6	262
సాధించెనో ఓమనసా	ఆరభి	"	5	1
సామజవరి గమన	హిందోళ	"	2	162
సారసనేత్రాపారగుణ	శంకరాభరణము	"	4	326
సారమేగాని యన్యమార్గ	పంతువరాళి	"	6	75
సారివెడలిన ఈకావేరిని	అసావేరి	"	1	163
సార్వభౌమ సాకేతరామ	రాగపంజరం	"	4	216
సీతమ్మ మాయమ్మ	లలిత	"	2	86
సీతానాయక శ్రీతజనరోషక	రీతిగౌళ	"	2	285
సీతాకళ్యాణా వైభోగమె	శంకరాభరణము	"	4	316
సీతాపతే నామనసునా	ఖమాచ్	"	4	241
సీతామనోహర శృంగారశేఖర	రామమనోహరి	"	6	92
సీతావరా సంగీతజ్ఞానము	దేవగాంధారి	"	5	153
సుఖియెవ్వరో రామనామ	కానడ	"	3	241
సుజన జీవనారామ	ఖమాచ్	"	4	244
సుధామాధుర్యభాషణ	సింధురామక్రియ	"	1	384
సొగసుగా మృదంగతాళ	శ్రీరంజని	"	5	182
స్వరణేసుఖం శ్రీరామనామ	జనరంజని	"	5	318
స్వరరాగసుధారస	శంకరాభరణము	"	4	304
సొగసుచూడతరమా	కన్నడగౌడ	"	3	245
సంగీతశాస్త్రజ్ఞానము	ముఖారి	"	2	372
సంగీతజ్ఞానము	ధన్యాసి	"	1	227

	రాగము	త్యా.కీ.	సం.	పు.
సందేహమున దీర్ఘవయ్య	రామప్రియ	..	6	89
సందేహము ఏల రామస్వామి	కళ్యాణి	..	6	168
సంసారులైతేనేమయ్యా	సావేరి	..	1	316
సుందరతరదేహం వందేహం	సారమతి	..	2	188
సుందర దశరథనందన	కాపి	..	3	347
సుందరి నిను వర్ణింప	అరభి	..	5	42
సుందరి నస్సందరిలో	చేగడ	..	5	260
సుందరి నీదివ్యరూపమును	కల్యాణి	..	6	209
సుందరేశ్వరునిజూచి	శంకరాభరణము	..	4	313
హరిదాసులు వెడలె	యమునాకల్యాణి	..	6	265
హరియనువారికి	తోడి	..	1	121
శ్రీ రఘువరకరుణాకర	దేవగాంధారి	..	5	136
శ్రీ రఘుకుల మందుపుట్టినీవు	హంసధ్వని	..	5	303
శ్రీ రఘువర దాశరథేరామ	శంకరాభరణము	..	4	317
శ్రీ రఘువరా ప్రమేయ	కాంభోజి	..	4	61
శ్రీ రమ్యచిత్తాలంకార	జయమనోహరి	..	3	168
శ్రీరామచంద్ర రాఘవ	సావేరి	..	1	349
శ్రీరామరామ జగదాత్మరామ	పూర్ణచంద్రిక	..	5	281
శ్రీరామ జయరామ	వరా?	..	5	386
శ్రీరామ జయరామశృంగార	మధ్యమావతి	..	3	56
శ్రీరామ జయరామశృంగార	యదుకులకాంభోజి	..	3	357
శ్రీరామ రామశ్రీమనసాబ్ధిసోమ	నీలాంబరి	..	4	365
శ్రీరామ రామాశ్రిత	సావేరి	..	4	354
శ్రీరామరామ దాసోహం	ధన్యాసి	..	1	225

సత్తలేని దినములువచ్చేనా
హరిహరి నీదివ్య
హెచ్చరిక గారార
క్షీరసాగర విహార

నాగానందిని	"	5	322
పున్నాగవరాళి	"	1	186
యదుకులకాంధోజి	"	3	362
అనందభైరవి	"	2	178

E. స ఖ్య భ క్తి

	రాగము	త్యా.క్తి.	సం.	పు.
చాలుచాలు	సావేరి	"	1	322
నన్నువిడచి కదలకురా	రీతిగాళ	"	2	291

ఉ ప యు క్త గ్రంథసూచి

1. అమృత రామమ్, ఆకెళ్ళ త్యాగరాజస్వామి భక్తికవితా వైభవం; యువభారతి ప్రచురణ, సికింద్రాబాదు - 3; ప్రథమ ముద్రణము 1983.
2. అనంత కృష్ణశర్మ, రాళ్ళపల్లి; సారస్వతాలోకము (వ్యాస సంపుటి); త్రివేణి పబ్లిషర్సు, మచిలీపట్టణము - 521004. సప్తమ ముద్రణము : 1977.
3. అప్పారావు, విస్సా; నృత్య సంగీత వ్యాస రత్నావళి; యోగప్రభా పబ్లికేషన్సు, బజారు వీధి తిరుపతి; ప్రథమ ముద్రణము : 1966.
4. అప్పారావు, విస్సా; క్షేత్రయ్యపదములు; ఆంధ్రగాన కళాపరిషత్తు, రాజ మహేంద్రవరము మొదటికూర్పు: 1950.
5. ఆనందమూర్తి: వేటూరి; తొలి సంకీర్తన కపులు; ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాడక అకాడమి, కళాభవన్; హైద్రాబాద్ - 500004; ప్రథమ ముద్రణము 1975.
6. కామేశ్వరరావు, భమిడిపాటి; త్యాగరాజు ఆత్మవివారము; అద్దెపల్లి అండ్ కొ పబ్లిషర్సు; రాజమహేంద్రవరము; ప్రథమ ముద్రణ: 1949.
- .. కోదండ రామరెడ్డి, మరుపూరు; త్యాగరాజ భక్తి గుఠార్థము నామ జపరూపక కృతులు; ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైద్రాబాదు - 500 001; ప్రథమ ముద్రణము 1984.
8. కోదండ రామరెడ్డి. మరుపూరు; త్యాగరాజగేయ నాటికలు, వివిధ కృతులు; ఆంధ్ర సారస్వతపరిషత్, హైద్రాబాదు- 500 001; ప్రథమ ముద్రణము : 1896.

9. గంగప్ప; ఎన్; తెలుగులో పదకవిత; శశీప్రచురణలు, గుంటూరు - 522 006; ప్రథమ ముద్రణ : 1983.
10. గంగప్ప, ఎన్; తెలుగు వాగ్గేయకారులు; యువభారతి, సికింద్రాబాదు-3; ప్రథమ ముద్రణ : 1983.
11. జగన్నాథరావు, మంచాళ; ఆంధ్రుల సంగీతకళ; ఆద్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమి, హైదరాబాదు 500004; ప్రథమ ముద్రణము : 1975.
12. జగన్నాథరావు, మంచాళ; త్యాగరాజ కీర్తనలు: ఆరు సంపుటములు (కీర్తనల సంకలనము); తిరుపతి దేవస్థానము ప్రథమ ముద్రణము : 1981.
13. జోగారావు, యస్.వి; ఆంధ్రయక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర; విశ్వకళా పరిషత్ప్రకాశితము, రాజమహేంద్రవరము; 1961
14. పోతన, బమ్మెర; ఆంధ్ర మహాభాగవతము, వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, చెన్నపురి: 1912.
15. మాధవశర్మ పాటిబండ చందఃశిల్పము; అభినవభారతి, హైదరాబాదు; 1966.
16. రజనీకాంతరావు, బాలాంత్రపు; ఆంధ్రవాగ్గేయకారచరిత్రము, విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, విజయవాడ 2; ద్వితీయ ముద్రణము : 1975.
17. రజనీ కాంతరావు, బాలాంత్రపు; త్యాగరాజస్వామి, ఐ. బి. ప్రకాశక హైదరాబాదు - 44; 1976.
18. రామచంద్ర తిరుమల, సాహితీసుగతుని స్వగతం (వ్యాసంసపుటి); విశాలాంధ్రపబ్లిషింగ్ హౌస్, విజయవాడ - 2; ద్వితీయ ముద్రణము : 1977.
19. రామరాజభూషణుడు; వసుచరిత్రము (సవ్యాఖ్యానము); వావిళ్ళ రామస్వామి అండ్ సన్స్; చెన్నపురి : 1912.

20. వీరభద్రశాస్త్రి, కల్లూరి త్యాగరాజ కీర్తనలు; విశేషవివరణము; ప్రథమ
ద్వితీయ సంపుటములు; స్వధర్మస్వారాజ్యసంఘము
సెకింద్రాబాదు : 1978.
21. బెంకటరామనరసంహం కాకర్ల; సాహిత్యదర్శనము,
గంగాధర పబ్లికేషన్సు, విజయవాడ - 2;
ప్రథమ ముద్రణము : 1985.
22. బెంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, పుచ్చా; సంగీత శాస్త్రవాచకములు
గాన విషయములు, లక్ష్యలక్షణ సమన్వయము
ప్రథమ ద్వితీయ భాగములు; శ్రీనారాయణ
తీర్థ సంగీత విద్యాపరిశోధనాలయము,
హైదరాబాదు - 7; ప్రథమ ముద్రణ : 1955.
23. శ్రీరామఅప్పారావు, పోణింగి; నాట్యశాస్త్రము (గుప్తార్థప్రకాశిక -
సహితము, తెలుగు అనువాదము); పి.పి. ఆర్.
కె. ప్రసాద్, ప్లాట్ నం. 6, బ్లాక్ -1, సత్యానగర్,
హైదరాబాదు-44; ద్వితీయ ముద్రణ : 1983.
24. సత్యనారాయణ, అరిపిరాల; గానసర్వోత్తరావళి, సుందర
విలాస్-హిందీస్టేట్, గాంధీనగర్, విజయవాడ -3;
ప్రథమ ముద్రణము : 1937.
25. సత్యనారాయణ, అరిపిరాల; సంగీతకళా ప్రదర్శిని, ప్రథమద్వితీయ
తృతీయ చతుర్థ భాగములు సుందర విలాస్
హిందీస్టేట్ గాంధీనగర్, విజయవాడ - 3;
ప్రథమ ముద్రణము : 1937.
- సత్యనారాయణ, అరిపిరాల; సంగీతలక్షణము, ఎడ్యుకేషనల్
పబ్లిషర్సు, రాజమహేంద్రవరము,
ప్రథమ ముద్రణము : 1948,
27. సత్యనారాయణ, అరిపిరాల; సంగీత శబ్దార్థచంద్రిక;
విజయవాడ : 1954.

28. సర్వోత్తమన్, కె; అన్నపయ్య - త్యాగయ్య; పారిజాత ప్రచురణలు,
తిరుపతి-51750; ప్రథమ ముద్రణ : 1983.
29. సుబ్బారావు, ఏకా; క్రొత్త సంగీత విద్యాదర్పణము; ది ఓరియంటల్
పబ్లిషింగ్ కంపెని, తెనాలి;
30. సూర్యనారాయణశాస్త్రి; సన్నిధానం; కావ్యాలంకార సంగ్రహము;
యం శేషాచలం అండ్ కంపెని, సికింద్రాబాదు,
రెండవ ముద్రణ : 1959.
31. హరినారాయణశర్మ,వి; త్యాగరాజు : అనువాదము
32. తెలుగులో పదకవిత;
సారస్వత వరిషత్తు, హైదరాబాదు;
పథమ ముద్రణము : 1973.
30. వసుచరిత్ర సంగీత సాహిత్యములు
(సాహిత్యోపన్యాసాలు - XI); అంధ్రప్రదేశ్
సంగీత నాటక అకాడమి, హైదరాబాదు - 4;
తొలికూర్పు : 1974.
31. విజ్ఞాన సర్వస్వము (నాలుగవ సంపుటము)
తెలుగు సంస్కృతి తెలుగుభాషాసమితి,
మద్రాసు - 1961.
- సంస్కృతము
1. శార్గ దేవుడు ; సంగీత రత్నాకరము : 1 నుండి 4 భాగములు;
సంపాదకుడు జి. సుబహ్మణ్యశాస్త్రి : అడయార్
లైబ్రరీ; 1951.

ENGLISH

1. Adyanthaya, N.M.; Melody Music of India;
Sangita shram, Mangalore - 4
First Edition : 1965.
2. Goutham, M.R. Musical Heritage of India;
Abhinav Publications,
New Delhi; 1980.
3. Purushothaman, N; Thyagopanishad; A. P.
Sangeetha Nataka Akademi,
Hyderabad - 50004; 1975.
4. Ramanujachari,
C & Raghavan, K; The Spiritual Heritage of
Thyagaraja; Sri Rama Krishna
Mang. Madras - 600004;
Second Edition : 1966.
5. Samba Murthy, P; South Indian Music. I to VI;
The Indian Music Publishing
house, Madras - 600001. Eitu
Edition : 1983.
6. Samba Murthy, P. Great composers, Book II;
Indian Publishing house, Madras.
Second Edition : 1970.
7. Swami Vivekananda; Bhaktiyoga; Advaitashram,
Calcutta; 1978.

1. పండిట్ ఓంకార్ నాథ్ రాకూర్ సంగీతాంజలి ; తృతీయభాగ్;
కాశీవిశ్వవిద్యాలయ్; బెనారస్; 1955.

ఉపయుక్త వ్యాససూచి

1. అనంతకృష్ణశర్మ, రాశ్మిపల్లి; కర్ణాటక శైలి పవిత్రత
భారతి : జనవరి 1947.
2. అనంతకృష్ణశర్మ రాశ్మిపల్లి; త్యాగయ్యగారి నాద సుధారసం
భారతి : జనవరి 1947.
3. కామేశ్వరరావు, ఇలపావులూరి; రాగము - చతుర్విధ ఫలము
నాట్యకళ : డిసెంబరు 1978.
4. కామేశ్వరరావు, భమిజిపాటి; త్యాగరాజు మాటలు
భారతి : నవంబర్ 1941.
5. నారాయణశర్మ, వై.వి. కర్ణాటక సంగీతము
రాగపరిణామము; భారతి
6. రవిశంకర్. పండిట్; గానరసము
భారతి : ఫిబ్రవరి 1966.
7. రామమూర్తి, శొంఠి; త్యాగరాజు ఆతని దివ్యసంగీతము
భారతి : నవంబర్ : 1941.
8. వేణుగోపాలరెడ్డి, పి; రాగరక్షణము
నాట్యకళ : డిసెంబరు 1978.
9. సత్యరామప్రసాద్, కల్లూరి; కవిరాజు త్యాగరాజు
భారతి : మే 1983.
10. సోమసుందర్; త్యాగ బ్రహ్మ సంగీత సాహిత్యాలు
కిన్నెర : ఆగస్టు 1953.

సిద్ధాంత వ్యాసములు (అమృతములు)

తెలుగు

1. నాగరంజని, టి.వి;

రామదాసు కీర్తనలు - స్వరంజనం -
విన్యాసము - సాహిత్యరసదోషణం
హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయము 1982

హిందీ

1. కృష్ణమూర్తి, కోలా;

తులసీ బేర్ త్యాగరాజుకా
ప్రగతి - కావ్య సంరచనాకా
తులనాత్మక్ అధ్యయన్
హైదరాబాద్; 1982.

ఉపయుక్త సంచికలు

1. శ్రీత్యాగరాజ జన్మదిన మహోత్సవ సంచిక 1983
ప్రణవ మాధురి : సాంస్కృతిక సంస్థ, హైదరాబాదు.
2. శ్రీ త్యాగరాజ గానసభ వార్షికోత్సవ సంచికలు - అక్టోబరు 75, 80
3. శ్రీ త్యాగరాజభక్తసభ, స్వర్ణోత్సవ సంచిక, (1919 - 1970)
భీమవరం.

Tyagaraja Kritulu : Swaralaya : Rasabhava Poshana

by Smt. Ushalakshmi - A Yuva Bharathi Publications

శ్రీమతి ఉషాలక్ష్మిగారి ఈ రచన సంగీత ప్రక్రియలను అనుశీలించే పద్ధతిని రూపొందించటానికి కృషిచేసింది. ధాతుకల్పనాద్వైతం న త్యాగరాజును వాగ్గేయ కారులలో అగ్ర గణ్యునిగా పేర్కొని, నిరూపించింది. ఉత్తమపదకర్త నిర్మించిన 'కృతి' పదకవితా ప్రక్రియలలో ప్రథమగణ్యంగా భావించదగినదని శ్రీమతి ఉషారాణి ప్రతపాదించి, నవ్యకావ్యానుశీలన సూత్రాన్ని రూపొందించుకున్నది.

-ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

సంగీత శాస్త్రంలో కొరకరాని కొయ్యలలాంటి అంశాలు కొన్ని ఉన్నవి. వాటిల్లో ఒకటి ఫలాని రాగం ఫలాని రసాన్ని నిష్పన్నం చేస్తుందా? అన్నది. ఫలాని కోమల స్వరాలో, తీవ్రస్వరాలో ఫలాని రసాన్ని వ్యంజింపచేయడానికి హేతువులౌతాయా? అన్నది. ఈ విషయాల నీ గ్రంథంలో ఉషాలక్ష్మిగారు చాలా హేతుబద్ధంగా చర్చించారు.

-డాక్టర్ ముదిగొండ వీరభద్రయ్య

ఈ పరిశోధనము ఇటు సాహిత్యమునకు, అటు సంగీతమునకుగల అవిరళమగు సాన్నిహిత్యమును ఇనుమడింపజేయుచున్నది.

-సంగీతవిద్వాన్ సి. హెచ్. భాస్కర్

A dissertation for which M.Phil. degree is awarded
by the University of Hyderabad